

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VIZJNA »VOJNO DELO«

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ő A J

Viceadmiral Bogdan PECOTIĆ	<i>Mornarica NOVJ u odbrambenim i napadnim dejstvima sa Visa — — — — —</i>	3
General-major Dušan DOZET	<i>O pojmu vojne nauke i ratne veštine — —</i>	19
Pukovnik Ivan FRANKO	<i>Radiološka kontaminacija pri nuklearnim vazdušnim eksplozijama male snage — —</i>	34
Pukovnik Mihailo MITROVIĆ	<i>Primena teritorijalnog snabdevanja prema iskustvima NOR-a — — — — —</i>	45

O aktuelnim pitanjima partijsko-političkog rada pred VIII Kongres Saveza komunista Jugoslavije (u diskusiji učestvuju: General-potpukovnik Miloš ZEKIĆ; general-majori Đuro BLAHA, Momčilo DUGALIĆ, Relja LUKIĆ, Stevo MAODUŠ, Veljko MILADINOVIĆ i Džemil ŠARAC; pukovnici Vaso GNJATIĆ, Zdravko KOLAR, Živko MALI, Milisav NIKIĆ, Boško RODIĆ, Ljubo ŠARANOVIĆ, Božidar ŠEVO i Dragan VUJIĆ; kapetan bojnog broda Vidoje ŽARKOVIĆ; potpukovnici Ivan BARIČEVIĆ, Mensur IBRAHIMPAŠIĆ i dr Gavro PERAZIĆ; major Stevo BURA.) — — — 53

IZ STRANIH ARMIJA

15 D. Đ.	<i>Analiza mogućnosti ometanja bliskih veza</i>	105
16 V. H.	<i>Značaj Španije u strategiji SAD — — —</i>	119
17 B. VI.	<i>V. Ščerba: Kratak pregled Vojne pedagogije</i>	127

BIBLIOGRAFIJA

MORNARICA NOVJ U ODBRAMBENIM I NAPADNIM DEJSTVIMA SA VISA

Pošto su naše jedinice u odbrani srednjedalmatinskih otoka početkom 1944. godine bile stavljene pred dilemu: ili uspjeti povući se i odbraniti na otoku Visu ili, pak, braneci ga, na njemu izginuti, pitanje pomorskog saobraćaja sa ovim otokom pretvorilo se za nas u kategorički zahtjev — *conditio sine qua non* — najuže povezan sa svim našim nastojanjima da se na njemu preživi, a pogotovu da se njegovu odbranu i njegovu funkciju učini efikasnom. Za njemačku komandu, čiji je neposredni cilj bio definitivna likvidacija našeg otpora u rejonu srednjedalmatinskog arhipelaga i sviju onih stvarnih i potencijalnih aktivnosti — bilo naših, bilo naših saveznika — koje su mogle imati izvor ili oslonac na Visu, zauzimanje tog otoka bilo je takođe od velikog interesa. Ali, i to je opet bilo najuže vezano sa stepenom sigurnosti prevoženja njihovog desanta preko mora, kao i njegovom sposobnošću da se pred samim otokom iznenadno pojavi i brzo obračuna sa našom odbranom, u prvom redu na obalskom rubu.

REZULTATI PRETHODNIH NASTOJANJA

Period talijanske okupacije. More je još mnogo prije nego što je došlo na red pitanje odbrane otoka Visa, postavilo pred oslobodilački pokret na našoj jadranskoj obali svoje posebne zahtjeve. Potreba da se prihvati i uključi u opći tok ratnih napora u našoj zemlji i velik broj pobunjenih, međusobno razdvojenih otoka nametnula je zahtjev za organiziranjem mornaričkih elemenata i jedinica. Samo pomoću njih mogli su se prebacivati dobrovoljci sa otoka na kopno, evakuisati ugroženi borci i ranjenici sa jednog otoka na drugi ili, pak, na obalu, prevoziti razne materijale, prenositi obavještenja i tsl. sa obale na otoke i obratno. Mada su prepreke na početku izgledale nepremostive, riješenost na borbu stanovništva našeg obalskog pojasa pod rukovodstvom KPJ, s jedne, i jasna spoznanja nužnosti korišćenja mora u interesu uspješnog razvitka te borbe, s druge strane, dovele su već na samom početku do organizovanja partizanskih prekomorskih veza. Iz tih prvih »veza«, pod upravo nevjerojatno složenim i teškim uslovima talijanske okupacije, izrasli su prvi organizacijski oblici naše buduće »partizanske mornarice«: Odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ, uspostavljena je, 18. decembra 1942. Sekcija za ratnu mornaricu pri štabu IV operativne zone¹ koja je imala operativno uporište u Podgori, ispod Biokova, a već januara 1943. tu je formiran i Prvi mornarički odred. Kako i pod kojim uslovima je to započelo, najadekvatnije izražavaju riječi druga Tita koji u vezi s tim kaže: »... Način kako smo mi pristupili stvaranju

¹ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dokument br. 1 i br. 3.

partizanskih pomorskih odreda bio je potpuno sličan stvaranju kopnenih partizanskih snaga. Ni iz čega, nije bilo ni brodova, ni oružja, ni arsenala, ni škola za pomorske kadrove, bili su samo ljudi u Dalmaciji, koji su bili spremni da se bore na moru protiv okupatora, bilo čime i bilo na čemu.²

Iako nam sve do kapitulacije Italije nije uspjelo da stvorimo značajniju mornaričku materijalnu bazu, ipak je u tom periodu obavljen važan i obiman posao. Sa svega nekoliko naoružanih ribarskih motornih leuta, desetak čamaca na vesla i nekoliko grupica i jedinica na obali, prebačeno je nekoliko hiljada dobrovoljaca i izvjesna količina hrane i raznog drugog materijala sa otoka u borbene jedinice na kopno. Sa kopna su na otoke prebacivani ranjenici i bolesnici, gdje su smješteni i liječeni pod mnogo povoljnijim uslovima. Izvađeno je iz mora i delaborisano nekoliko stotina velikih morskih mina od čijeg su se eksploziva pravile razne bombe i nagazne mine za partizanske jedinice na kopnu. Izvršen je velik broj raznih diverzija na neprijateljskim brodovima u splitskom brodogradilištu, na podvodnim kablovima, svjetionicima i tsl. Pored toga, do kapitulacije Italije direktno je napadnuto 80 brodova koji su prevozili razni materijal i neprijateljsku vojsku i od toga su bila plijenjena 32 broda.

Posljedice tih dejstava bile su značajne i za okupatora i za nas. Ugrožavan našom aktivnošću na moru i obali, neprijatelj je morao da svoj saobraćaj u pojedinim rejonima duž naše obale ograniči samo na dan, da plovi u konvojima, uz oružanu pratnju, i da preduzima još niz drugih mjera borbenog osiguranja svog pomorskog saobraćaja. Time se koristan efekat njegovih i onako oskudnih transportnih kapaciteta uz našu obalu smanjio za oko 50 procenata. Osim toga, preduzimao je česte »operacije čišćenja« na otocima i pojedinim punktovima na obali, što je za njega predstavljalo beskorisne napore koji su se često završavali samo odmazdom nad nejakim i nezaštićenim stanovništvom. Mi smo, naprotiv, uspješno povezujući borbenu aktivnost na otocima i obali, i obrnuto, ne samo odoljevali taktici okupatora nego i nezadrživo rasli, stvarajući nove jedinice i kadrove, usavršavali organizaciju i formu ratovanja u obalskom pojasu, što je kasnije omogućilo da se lakše prihvatiti bujica narodnog ustanka u danima sloma fašističke Italije, a zatim da se nastave ogorčene borbe na obali i otocima sa njemačkim snagama, kao i da se preko mora i na moru uspostave »savezničke« veze i odnosi sa anglo-američkim komandama na talijanskoj teritoriji.

Period neposredno poslije kapitulacije Italije. Kapitulacija Italije i iskrcavanje Anglo-Amerikanaca na Apeninski poluotok, septembra 1943. godine, izazvali su buran i munjevit razvoj događaja na našoj jadranskoj obali. Izolovana partizanska uporišta duž obale i na otocima preko noći su se rasplamsala u nezadrživ i sveobuhvatan požar narodnog ustanka. Izuzev nekoliko gradova, oslobođen je čitav obalski pojas sa otocima. Problem pomorskog saobraćaja između oslobođenih otoka i obale u toj veoma dinamičnoj situaciji postao je znatno važniji, i to ne samo zbog prihvatanja, povezivanja, snabdijevanja i prevoženja

² Tito, *Vojna djela*, knjiga III, izdanje VIZ JNA Vojno delo, Beograd, 1961. god., str. 22.

vojske, naroda i materijala na tako dugačkom i razuđenom području nego još više i zbog prijeteće opasnosti svemu tome uslijed veoma brzog probijanja njemačkih jedinica iz unutrašnjosti ka obali.

Cilj te njemačke ofanzive na našu jadransku obalu bio je da se brzim i energičnim prodorima, uz podršku avijacije i tenkova, ispresijeca oslobođena teritorija, potisne, izoluje, opkoli i uništi glavna grupacija naših jedinica koje su se tek formirale i popunile u obalskom pojasu, a zatim čvrsto zaposjedne obala i otoci radi uspostavljanja pouzdanog sistema dužobalskog saobraćaja između velikih transportnih luka sjevernog Jadrana (Venecije, Trsta i Rijeke) i onih u Grčkoj, Albaniji i duž naše jadranske obale. Neophodnost organizovanja i obezbjeđenja takvog saobraćaja Nijemcima su diktirale potrebe njihovih mnogobrojnih jedinica na jugoistočnom dijelu Balkanskog poluostrva, s jedne, i ugroženost kopnenih komunikacija preko jugoslovenske teritorije od strane NOV i POJ, kao i pomorskog saobraćaja na otvorenom moru od strane savezničke mornarice iz područja južne Italije, s druge strane. Pored toga, posijedanju naših otoka Nijemci su težili i zbog organizovanja efikasne kontrole i povećanja dubine svoje odbrane od potencijalnih savezničkih desanata ili bilo kakve njihove intervencije i povezivanja s našim snagama. »... Posjedanje više otoka — iznio je tada u svom prijedlogu o planu zauzimanja obale komandant njemačke mornarice u Jadranu viceadmiral Lietsman — naročito Mljet, Lastova, Visa, Šolte i Dugog otoka bilo bi osobito u interesu ratne mornarice... Upravo ovi otoci omogućavaju nesmetan uvid u obalsko područje. Oni su, po svom položaju, ugaoni stubovi dalmatinskog otočkog sistema i od neocjenjive su vrijednosti kao uporišta za isturene predstražarske grupe... «³

Probijajući se iz unutrašnjosti teritorije, Nijemci su svoje napade orijentisali u prvom redu ka Splitu, Zadru i dolini Neretve, tj. ka najvećim mobilizacijskim i najvažnijim operativnim rejonima na centralnom dijelu naše obale. Za likvidaciju opkoljenih jedinica na rubu obale i za zauzimanje otoka oni su, pored kopnene vojske i avijacije, mogli da angažuju i jedinice svoje mornarice. U to vrijeme su, naime, u Jadranskom moru raspolagali jednom krstaricom, sa 13 razarača i torpiljarki, 9 korveta i 12 topovnjača, većim brojem torpednih čamaca i minolovaca, 3 srednje i 14 malih podmornica i velikim brojem naoružanih desantnih i drugih brodova.

U jeku i pod zaštitom borbi što su ih naše jedinice vodile da bi spriječile izbijanje njemačkih kolona na more, na oslobođenoj obali i otocima preduzet je niz mjera da se sačuva zaplijenjeno talijansko naoružanje i ostali materijal, prihvate, naoružaju i organizacijski obuhvate desetine hiljada novih dobrovoljaca. Trebalo je organizovati snabdijevanje i vezu duž čitavog obalskog pojasa i sa otocima. U stvari, u toj veoma napregnutoj situaciji trebalo je pružiti maksimum upornosti na frontu i organizovati i koristiti pozadinu da bismo se na frontu što duže održali. Za nas je u tim trenucima bila dragocjena svaka stopa oslobođene zemlje, ali je još dragocjenije bilo to da braneći nju dobijemo

³ *Kriegstagebuch des Kommandierendes Admirals Adria* (u daljem tekstu KTB, AA), mikroteka Vojnoistorijskog instituta, London, film br. 5/260, str. 4.

u vremenu. Vrijeme je bilo osnovni preduslov da se osujete njemački planovi. U borbi upravo za faktor vrijeme — more, otoci i brodovi naše mornarice odigraće veoma značajnu ulogu.

Samo da bi zauzeli obalski pojas Nijemci su se morali boriti više od dva mjeseca. U procesu tih borbi u tom području formiran je veliki broj novih jedinica. Pored odreda, brigada i divizija, oformljeno je i nekoliko mornaričkih komandi. Već sutradan po kapitulaciji Italije formirana je u Crikvenici Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru. Odmah nakon toga pomoću brodova ove komande, štab 13. divizije organizuje desantni napad na četnička uporišta na otocima Cres i Lošinj i brzo ih likvidira. Deset dana kasnije oformljena je slična mornarička komanda sa sjedištem u Splitu za područje srednje i južne Dalmacije, dok je od otoka Premude do zaključno ušća rijeke Krke, djelovala Obalska komanda Kninskog sektora.

Funkcija i zadaci ovih mornaričkih komandi bili su orijentisani u dva osnovna pravca: stvaranje i organizovanje mornaričke materijalne i kadrovske baze i izvršavanje operativnih zadataka koje je razvoj situacije nametao. Od nekoliko zatečenih manjih parobroda, zatim motornih jedrenjaka i ribarskih čamaca u oslobođenim lukama organizovano je nekoliko flotila različitog sastava. Pristupilo se naoružavanju izvjesnog broja motornih jedrenjaka i »kočara«, »oživljavanju« obalske artiljerije i sakupljanju mornaričkih stručnjaka, kako onih koji su se već odranije nalazili u raznim jedinicama tako i onih sa terena. Dobrovoljni odziv i spremnost na pregalaštvo ljudi koji su ulazili u sastav mornaričkih jedinica, kao i zadovoljavajući rezultati koje su svakim danom ostvarivali, ukazivali su na to da se u aktivnostima duž obale može već ozbiljno računati i na našu mornaricu.

Neprijatelj je vrlo dobro znao kakvu dragocjenost je za nas predstavljalo vrijeme, pa je, u želji da sve naše poduhvate na moru i obali razbije u samom početku užurbano dovlačio pojačanja i žurio da što prije osvoji obalu i zaposjedne otoke. Naše su jedinice bile prisiljene na postepeno odstupanje.

U procesu teških bojeva duž obale, namjera i riješenost neprijatelja postojale su sve jasnije: nabacivanje naših snaga na obalski rub i otoke, njihovo uništenje, da bi zatim zagospodario obalom. Da bi izbjegla opkoljavanje na obalskom rubu, glavnina naših jedinica morala je da bira: ili blagovremeno probijanje od obale kroz neprijateljske linije ka planinskim masivima u unutrašnjost ili, pak, prebacivanje na otoke. Probijanje prema unutrašnjosti, mada skopčano sa teškim borbama i naporima, pružalo je ipak nadu da se spase glavnina žive sile i lako naoružanje. Prebacivanje na otoke, pored golemih teškoća i opasnosti, krilo je u sebi i niz neizvjesnosti. Prije svega, u pogledu snabdjevanja, počev od vode pa dalje svega redom; zatim u pogledu mogućnosti bilo kakvog manevra kod neprijateljeve apsolutne prevlasti na moru i u vazduhu u poređenju sa našim snagama i, najzad, u pogledu stava naših zapadnih saveznika čiji se front nalazio u južnoj Italiji. U području Istre i Hrvatskog primorja Nijemci su relativno brzo prisilili naše jedinice da kao izlaz odaberu ono prvo. Nakon toga zaposjeli su taj dio obale da bi kasnije lako zauzeli i važnije otoke ispred nje. Težište borbe prenijelo se zatim na dalmatinsko obalsko područje.

Radi efikasnijeg rukovođenja tom cjelokupnom vojnom, veoma dinamičnom situacijom na kopnu, naredbom Vrhovnog štaba od 7. oktobra 1943. organizovan je štab 8. korpusa, pretpostavljen svim dalmatinskim jedinicama. U cilju što čvršćeg rukovođenja svim našim dejstvima na moru i njihovog usklađivanja sa zahtjevima razvoja situacije na kopnu, naredbom od 18. oktobra 1943. god. Vrhovni štab je uspostavio Štab mornarice NOV i POJ i operativno ga privremeno potčinio štabu 8. korpusa.⁴ Neposredni osnovni zadaci novog štaba mornarice bili su da objedini sve mornaričke komande na našoj obali i organizuje ih u jedinstvenu ratnu mornaricu; da organizuje i obezbjeđuje pomorski saobraćaj duž obale i sa savezničkim bazama u južnoj Italiji i da zajedno sa ostalim jedinicama brani obalu i otoke. Pored ovoga, preduzeti su ozbiljni koraci od strane IV operativne zone da se uspostavi veza sa saveznicima na teritoriju Italije, da se izdejstvuje njihova pomoć ili da se bar razjasne njihove mogućnosti i, što je bilo najvažnije, njihova spremnost da nam u kritičnim trenucima odbrane obale priskoče u pomoć.

Te i mnoge druge preduzete mjere da se Nijemcima spriječi da zagospodare našom obalom sprovedene su u jeku neprekidnih veoma upornih i oštrih borbi. Najžilaviji otpor pružile su naše jedinice na prostoru između Splita i ušća Neretve. Ipak, pred nabujalom neprijateljskom snagom i one su sredinom novembra 1943. morale da odstupe. Kad je bilo riješeno da se glavčina korpusa izvlači prema unutrašnjosti, 26. divizija našla se glavčinom snaga angažovana u žestokim borbama u Makarskom primorju. Pored nje Nijemci su uspjeli da nabace na rub obale još i 1. i 9. brigadu 9. divizije. Pritisnute uz obalski rub na obroncima Biokova, ove su jedinice privukle na sebe veliku pažnju njemačke komande koja se nadala da će ih tu uništiti. Uporna odbrana ovih jedinica na obalskom rubu bila je, međutim, zasnovana na ideji da se izvuku na otoke. Orijentacija glavnih njemačkih snaga u ovom rejonu na opkoljavanje i uništenje tih jedinica znatno je olakšala probijanje glavnine 8. korpusa prema unutrašnjosti. I upravo kad su Nijemci bili gotovo sigurni da je, poslije proboja glavnine naših snaga iz obalskog pojasa, sudbina 26. divizije zapečaćena, pogotovo kad su se uvjerali da naši saveznici ne namjeravaju da intervenišu, dogodilo se ono što oni nisu očekivali. U toku noći 16/17. novembra, pod veoma teškim ne samo operativnim nego i meteorološkim uslovima, brodovi naše ratne mornarice uspjeli su da iz rejona Podgora — Gradac evakuišu na otoke 1, 9. i 11. dalmatinsku brigadu, Mosorski, Imotski, Biokovski i Neretljanski partizanski odred i oko 13.000 izbjeglica.

Ovakvim manevrom naših jedinica Nijemci su, sasvim sigurno bili iznenađeni. Izvlačenje kompletnih jedinica i njihovog naoružanja ispod Biokova na srednjedalmatinske otoke, na kojima su se već od ranije nalazile dvije brigade (12. i 13.), a nadasve saznanje da su naše jedinice sposobne za slične manevre u daljnjim borbama za ove otoke, stavilo je Nijemcima do znanja da zauzimanjem samo obale njihov cilj na Jadranskom moru još nije ostvaren i da borba za otoke neće biti ni kratka ni jednostavna.

Period povlačenja na otok Vis. Mada je među Hitlerovim komandantima bilo razmimoilaženja u pogledu redoslijeda, termina i na-

⁴ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, str. 126.

čina zauzimanja naših otoka, svi su bili jedinstveni u ocjeni da otoci moraju biti »očišćeni« i mnogi od njih zaposjednuti, te zajedno sa priobalnim morem stavljeni pod njihovu čvrstu kontrolu. I njima i nama bilo je potpuno jasno da, dok se naše jedinice budu nalazile na otocima, njihov dužobalski saobraćaj može da bude stalno ugrožavan, pogotovo ako se na ovoj strani Jadrana ozbiljnije angažuju pomorske snage naših saveznika. Zato su Nijemci zauzimanje otoka opravdano smatrali sastavnim i bitnim elementom svog plana osvajanja istočne jadranske obale.⁵

Prva žrtva njihovog napada bio je otok Drvenik koji je svojom artiljerijom ugrožavao, i to na vrlo osjetljivom mjestu, njemački pomorski saobraćaj. Slijedila je zatim 13. novembra operacija čišćenja kvarnerskih otoka koordiniranim dejstvima jedinica 71. pješadijske divizije i mornaričke komande za sjeverni Jadran, napadom iz Pule, Rijeke i Kraljevice. Do polovine novembra Nijemci su poslije dvomjesečnih upornih borbi, uspjeli da ovladaju obalom i većim dijelom otoka. U našim rukama nalazili su se još samo srednjedalmatinski otoci na kojima se užurbano pripremala odbrana.

Pouzdanost ove odbrane bez vlastitih ratnih brodova i avijacije, bez sigurnih izvora snabdijevanja, bez zagarantovane vojne pomoći saveznika, bila je vrlo problematična. Svi su se ovi otoci i ljudstvo na njima, u stvari, pošto su Nijemci bili čvrsto zaposjeli obalu, našli potpuno izolirani od vlastitog kopna i opkoljeni morem i neprijateljskim snagama. Neprijatelj koji je raspolagao neuporedivo jačom mornaricom, a uz to još i avijacijom, bez obzira na savezničku opću premoć, mogao se koristeći iznenađenje nadmoćnijim snagama ustremiti na bilo koji otok, u bilo koje vrijeme, iz bilo kog pravca. Inicijativa i premoć bile su, dakle, na njegovoj strani.

U tako neizvjesnoj situaciji štab 8. korpusa odlučio je da se posjednu i brane svi srednjedalmatinski otoci. Da bi ostvario što efikasnije sadejstvo svih elemenata odbrane, naredio je da se oformi i Operativni štab za odbranu ovih otoka, koji su sačinjavali užii štab mornarice i načelnik štaba 26. divizije. Energično su se sprovodile pripreme za odbranu svakog pojedinog otoka. Na teritoriji južne Italije, u sporazumu sa saveznicima, započelo se sa organizovanjem baze za prijem materijalne pomoći i smeštaj ranjenika.

U jeku intenzivnog sprovođenja svih tih mjera Nijemci su užurbano privodili kraju pripreme za definitivni obračun sa snagama NOVJ na otocima. Izbor je pao prvo na Korčulu. U zoru 22. decembra izvršen je desantni napad snaga 750. puka 118. lovačke divizije uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije. Naše 13. i 1. prekomorska brigada nisu bile u stanju da odbiju napad. Ni pomoć 1. dalmatinske brigade, koja je upućena brodovima, nije stigla blagovremeno niti je bila dovoljna. Uzalud je tražena podrška avijacije i mornarice naših saveznika. Za nepuna tri dana Nijemci su riješili borbu za Korčulu u svoju korist, ali su brodovi ratne mornarice uspjeli da evakuišu 1. dalmatinsku, kao i dijelove 13. i 1. prekomorske brigade, sve ranjenike i veliki broj izbjeglica.

⁵ KTB, AA, film br. 1, oktobar—decembar 1943.

Naš neuspjeh na Korčuli je definitivno pokolebao uvjerenje odgovornih štabova da se raspoloživim snagama i njihovim rasporedom mogu uspješno braniti zaposjednuti otoci. Borba za Korčulu je na praksi pokazala da ni na jednom otoku, pa čak ni na jednom odsjeku otočke obale, nemamo dovoljno snaga da spriječimo iskrcavanje koncentrisanog protivnika. Za odbacivanje neprijatelja, kad se on već iskrcao na neki otok, očividno su nam nedostajale rezerve i manevarska sredstva, kako na samom otoku tako i za intervenciju sa jednog otoka na drugi. Manevar preko mora bio je još uvijek moćno sredstvo u rukama našeg neprijatelja. U takvoj situaciji mogao se tražiti izlaz angažovanjem savremenih ratnih brodova i avijacije koja bi spriječila ili bar ugrozila neprijateljske desante za vrijeme prevoženja. No pomoć saveznička u tom smislu je izostala, valjda zato što su bili angažovani na frontu u Italiji ili iz nekih drugih razloga, te je izlaz trebalo tražiti oslanjajući se samo na sopstvene snage.

Nama su tada, u stvari, preostala još samo dva mogućna rješenja: izvlačenje jedinica sa otoka na obalu koju je neprijatelj čvrsto držao i zatim probijanje kroz njegov gusti raspored prema unutrašnjosti ili, pak, koncentracija odbrane na manji prostor. Obe ove varijante krile su u sebi veoma mnogo rizika, tim prije što se radilo o oko 5.000 boraca sa naoružanjem i opremom. Napuštanje posljednjih otoka koji su se još nalazili u našim rukama i probijanje svih jedinica prema kopnu, pored nepremostivih operativnih teškoća i opasnosti, značilo bi da su Nijemci potpuno zagospodarili ne samo našom obalom nego i pomorskim putevima ispred nje. Time bi, u stvari, bila likvidirana i Mornarica NOV i POJ, odnosno svedena otprilike na ono što je bila prije kapitulacije Italije, a otpala bi i svaka mogućnost prekomorske pomoći naših saveznika.

Kasniji razvoj događaja nepobitno je dokazao da je prihvatanje druge alternative, tj. da se na otocima ostane, bila mnogo realnija i neuporedivo korisnija varijanta. Ona je, pored ostalog, obećavala našoj mornarici ne samo da preživi nego da se i dalje razvija. Ali, istovremeno je tražila od nje ogromne napore. Trebalo je da Mornarica evakuše i preveze svu vojsku i materijal sa ostalih otoka na otok Vis, da obezbijedi evakuaciju stanovništva, da more koje dijeli naše jedinice od neprijateljskih pretvori u aktivnu dubinu naše odbrane, i konačno, da naš front na otocima kad već ne može da poveže sa izvorima na kopnu, poveže sa pozadinom koju smo preko mora počeli razvijati u lukama južne Italije. Prema tome, kod odluke da se ostane na otocima, problem saobraćaja morem i uloga naše mornarice poprimili su značaj prvorazredne važnosti.

Četiri dana poslije evakuacije Korčule, 29. decembra, Operativni štab je odlučio da odustane od odbrane otoka Šolte i Brača, da otok Hvar brani slabim snagama, a da težište odbrane bude otok Vis. U vezi s tim naredeno je da se 1. dalmatinska, 12. i 13. a kasnije i 11. brigada sa štabom mornarice i 26. divizije prevezu na otok Vis. Brodovi ratne mornarice su na vrijeme i u tajnosti izvršili ovaj zadatak, prebacivši ne samo vojsku nego i veliki broj izbjeglica i oko 10 vagona raznog materijala. Nijemci su se, nakon toga, udarajući u prazno, iskrcali 31. decembra na otok Mljet, 12. januara 1944. na otok Šoltu, 14. januara na

otok Brač i 19. januara na otok Hvar. Time su naše jedinice bile još dalje odgurnute od vlastite obale.⁶ Našavši se na našem najisturenijem usamljenom otoku, one su još tešnje povezale svoju sudbinu sa morem koje ih je sa svih strana opkoljavalo, odnosno sa brodovima naše mornarice koji su jedini bili u stanju da ih snabdijevaju i da prednju liniju odbrane ovog otoka isture po moru dalje od samog njegovog obalskog ruba i na taj način je bitno ojačaju.

PERIOD KONSOLIDACIJE ODBRANE OTOKA VISA

Svjestan teškoća i opasnosti koje je u sebi krila riješenost da se Nijemcima po svaku cijenu ne dozvoli da potpuno zagospodare svom našom obalom, štab 8. korpusa bio je u dilemi da li da prihvati prijedlog zapravo već preduzete mjere Operativnog štaba za odbranu otoka. Definitivno rješenje o tom, kao što je poznato, donio je Vrhovni štab svojom historijskom depešom od 20. januara 1944. godine.⁷

Organizovanje odbrane na samom otoku i sve mjere u vezi s tim uzeo je čvrsto u svoje ruke štab 26. divizije. Započeli su intenzivni svestrani naponi da bi se otok Vis pretvorio u neosvojivu tvrđavu. U tom cilju trebalo je, prije svega, riješiti problem prekomorskog snabdijevanja, razviti i pomorski element njegove odbrane. Sudbina cjelokupnog ljudstva na otoku Visu i mogućnosti njegove odbrane bili su, očevidno, najuže povezani za rješavanje tih problema. Taj zadatak, po svojoj prirodi pripadao je štabu naše mornarice.

Odbrana Visa postavila je, dakle, veoma složene zadatke pred našu mornaricu. Ali Vis je predstavljao jedinu mogućnost da se ona održi i pružao joj vanrednu priliku da se u borbi protiv neprijatelja još više istakne. Mornarica je tu priliku, sa svojim skromnim sredstvima, zaista dobro iskoristila.

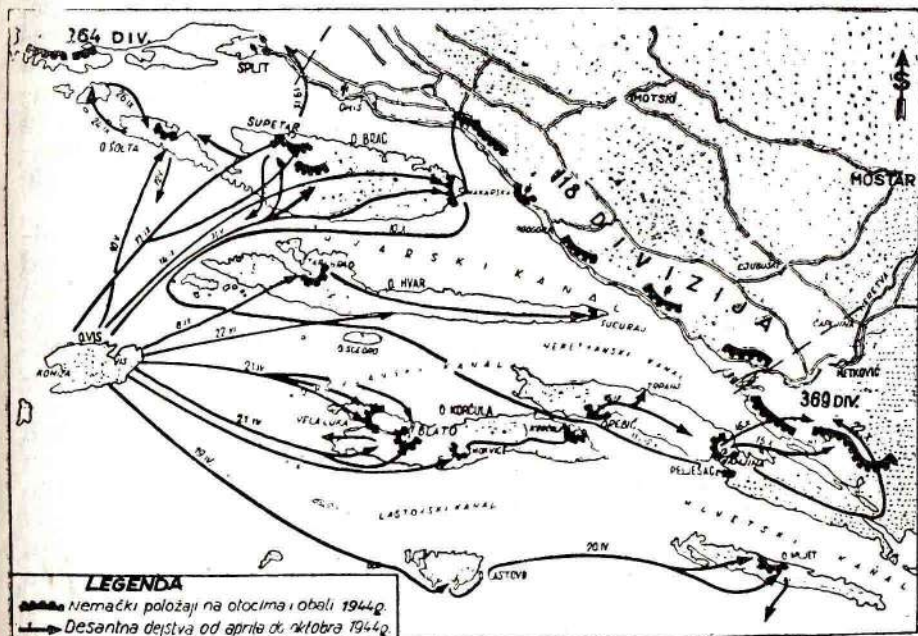
Poslije uspješno izvršene evakuacije jedinica i izbjeglica sa ostalih otoka na Vis, štab mornarice je preduzeo mjere da se što prije uspostavi kontrola svih pokreta neprijateljskih jedinica duž naše obale, da se organizuje jedinstvena mreža službe osmatranja, izvidanja i javljanja između Komande Mornarice na Visu i nižih jedinica dislociranih na otocima. U tu organizaciju bile su uključene redovne i vanredne pomorske patrole i veze između Visa i pojedinih punktova i uporišta duž obale — Drugog pomorskog obalskog sektora (POS) na sjevernom dijelu Dugog otoka, Trećeg na južnom njegovom dijelu a Petog na otoku Lastovu. Četvrti POS, koji se nalazio na Visu, razvio je svoje patrole i ostale mjere predostrožnosti na svim prilazima otoku, kao i veze sa susjednim otocima i srednjedalmatinskom obalom. Na sličan način su, prema svojim mo-

⁶ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dok. 163, 187.

⁷ Depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ od 20. januara 1944. godine upućena Štabu Mornarice glasi:

»Do daljnjeg odobravamo tri brigade za odbranu Visa. Utvrdite ostrvo. Postavite prepreke i mine. Tražite pomoć od saveznika u artiljeriji, tenkovima i protivavionskim sredstvima. Uspostavite vezu sa saveznicima, da vas u najodlučnijim momentima odbrane (podrže) avijacijom, mornaricom, a u slučaju nužde evakuisati.« (Zbornik, tom II, knjiga 11, str. 363, dok. br. 204.)

gućnostima, postupali i ostali sektori na svojoj akvatoriji. Obavještajni podaci koji su se ovim kanalima sticali na Visu kao i direktive, pomoć, i, kasnije, snabdijevanje koje je teklo u obratnom pravcu, brzo su dali pozitivne rezultate ne samo u pogledu jačanja odbrane Visa nego i u pogledu sve intenzivnije infiltracije i afirmacije našeg aktivnog otpora u širem obalskom području. Zahvaljujući dobrom praćenju situacije, naša mornarica je i kod neuporedive neprijateljeve premoći na moru uspjela da u toku januara sa raznih punktova na obali i otocima pokupi i preko Visa transportuje na teritoriju južne Italije 1.313 ranjenika i oko 35.000 neboraćkog stanovništva, i da otuda preveze od sredine oktobra 1943. pa do sredine januara 1944. godine oko 5.000 tona raznog materijala i jednu kompletnu brigadu, formiranu u Italiji od oslobođenih interniraca.

Desanti naših snaga na srednjedalmatinske otoke i kopno

Nakon vojno-političkih koraka preduzetih kod savezničkih organa, i njihovih obećanja u pogledu pružanja pomoći, trebalo je riješiti niz konkretnih pitanja da bi ta pomoć bila vojnički efikasna, a bez negativnih političkih posljedica. Naime, bilo je tendencija omalovažavanja i preskakanja naših organizacija i pojedinih vojno-političkih tijela od strane pojedinih predstavnika savezničkih komandi, iza čega se krila njihova isključiva želja da povećaju svoj upliv. Po srijedi su, naravno, bili politički, a ne vojni razlozi.

Kod takvog stanja stvari, kod traženja i prihvatanja pomoći, moralo se voditi računa i o tom faktoru. Jedno od važnih sredstava bilo je i to da sačuvamo što čvršću svoju vlastitu organizaciju. Trebalo je odmah na početku boriti se da svi kontakti i svi aranžmani sa savezni-

cima budu kanalisani odgovarajućom organizacijom i da respektuju suverenitet našeg vojno-političkog rukovodstva kad je u pitanju naša vojska, naš narod i naša teritorija. Borba za ovakav tretman nametala je posebno teške zadatke Mornarici. Bilo je potrebno organizovati i razviti bazu za prijem savezničke pomoći u talijanskim lukama i organizovati prebacivanje dobijenih sredstava na Vis i preko njega dalje uglavnom našim vlastitim sredstvima. Za obavljanje svih svojih zadataka naša mornarica je tada, tj. u januaru 1944. godine, raspolagala sa svega 8 naoružanih drvenih brodova, 32 mala patrolna čamca, nekoliko manjih parobroda, oko stotinu transportnih jedrenjaka sa ili bez motora i većim brojem ribarskih čamaca.⁸

Rad mornaričkih komandi i sa ovim slabim sredstvima dao je u tom pravcu veoma pozitivne rezultate. Uz pristanak savezničke komande osnovana je na jednom molu u luci Bari naša mornarička baza. Brzo povećavanje obima poslova tražilo je proširivanje ove baze. Određena je za to luka Monopoli i u cjelini stavljena pod našu kontrolu. Na teritoriji ove luke komanda baze je ubrzo razvila vrlo široku i intenzivnu djelatnost. Pored prijema i ukrcavanja materijala i ljudi, ovdje su se, pored onih na Visu, razvile razne radionice, brodogradilište za opravku brodova i razni stručni kursevi za osposobljavanje kadrova naše mornarice koja je svakim danom bivala sve veća i sposobnija.

Već nakon prvih neposrednih dodira sa našim ljudima i jedinicama na teritoriji Italije, pripadnici savezničkih formacija, kao i narod Italije, počeli su da mijenjaju svoje predstave koje su, pod uticajem lažne propagande, odranije imali o pokretu i ljudima koji su se u Jugoslaviji pod rukovodstvom KPJ sa drugom Titom na čelu borili za uzvišene ciljeve slobode i ravnopravnosti. Snagom svojih uvjerenja i moralno-političkim likom, naši vojnici, podjednako kao i zbjegovi, postepeno su dezavuisali one čije su simpatije još bile na strani političkih špekulanata iz krugova izbjegličke jugoslovenske vlade. Najprije su došla do izražaja pozitivna strujanja među našim internircima i bivšim zarobljenicima koji su se zatekli na teritoriji koju su zauzeli saveznici i među kojima su »kraljevci« nastojali da razviju svoju aktivnost. Ljudi su se u masama dobrovoljno javljali u našu vojsku. Slijedio je zatim »opredjeljivanje« naših pomoraca koji su se zatekli kao posade brodova bivše jugoslovenske trgovačke flote. Oni su prelazili pod zastavu nove Jugoslavije i stavljali se na raspolaganje našoj mornarici. Raspoloženje se vremenom mijenjalo i kod savezničkih komandi, pored ostalog i zato što je po mjeri njihovog napredovanja uz Apeninski poluotok, postajalo sve interesantnije pitanje ko drži otok Vis. Uvjerivši se u sposobnost i riješenost naše odbrane na Visu, a kroz to i moralnu snagu NOP-a, veoma zainteresovani za ovaj otok kako radi zaštite talijanske obale tako i radi ofanzivnih dejstava na njemačkim komunikacijama duž naše obale, saveznici su na njemu držali odred torpednih čamaca i dijelove jedne brigade komandososa. Odbrana Visa je time postala još stabilnija. Bilo je sve jasnije da je poslije 4—5 mjeseci uporne borbe situacija na moru počela da se okreće u našu korist. O tome nesumnjivo svjedoče sve izrazitija njemačka kolebanja u pogledu početka napada na Vis koji im je zadavao mnogo glavobolje i vezivao znatne snage

⁸ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dok. br. 167.

koje su im i te kako bile potrebne na drugom mjestu. Aktivnost Mornarice NOVJ u periodu naše defanzive i konsolidacije odbrane na Visu dala je očevidno više nego zadovoljavajuće rezultate. Za to vrijeme ona je još više razvila svoju materijalnu bazu i osposobljavala se uporedo sa jedinicama 26. divizije za teže zadatke koji će joj se postaviti u vezi sa napadnim dejstvima na koja su se orijentisale ove jedinice već u rano proljeće 1944. godine.

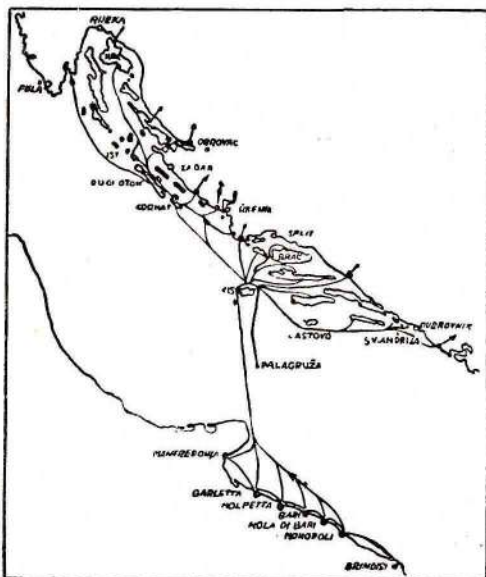
PERIOD AKTIVNIH DEJSTAVA SA OTOKA VISA

Povlačenje na otok Vis i pripreme za njegovu odsudnu odbranu nisu slomili ofanzivni duh naših jedinica. Čekala se samo prilika da se on ispolji. Predah na ovom otoku predstavljao je, u stvari, vrijeme koje je bilo potrebno da se stvore uslovi da preuzmemo borbenu inicijativu. To vrijeme bilo je u tom smislu u punoj mjeri iskorišteno.

Cim se na Visu sredila situacija poslije brzog povlačenja sa susjednih otoka, to jest pošto je brođovima naše mornarice sve nesposobno i nepotrebno ljudstvo za odbranu otoka prebačeno u Italiju, a otuda organizovano redovno i potpuno snabdijevanje, pristupilo se oformljavanju i jačanju otočkih partizanskih odreda, naročito na većim susjednim otocima. Zahvaljujući dobro organizovanim pomorskim vezama, ti su odredi vrlo brzo postali sposobni ne samo da prate situaciju i obavještavaju o događajima nego da i sami na njih aktivno utiču. Oni su ujedno predstavljali važan element na koji je mogla da se osloni svaka organizovana akcija sa Visa.

Postepeno napredovanje savezničkog fronta duž Apeninskog poluotoka i u vezi s tim povećava aktivnost njihovih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na Jadranskom moru, prisiljavali su Nijemce da svoje brođove i avijaciju opreznije koriste. Baziranje na Visu, iako relativno malobrojnih naših i savezničkih jedinica, najprije mornaričkih, a kasnije i vazduhoplovnih, još je više ugrožavalo neprijateljeve pokrete na moru, pogotovo kad su savezničkim štabovima stavljeni na raspolaganje naši kanali i punktovi za prikupljanje podataka o neprijatelju.

Porasla je već bila i materijalna i moralna snaga naših jedinica. Povećao se broj brođova, topova i minobacača, brojno stanje jedinica je iz dana u dan vidno raslo, mnoge starije završile su razne vojnostručne kurseve. Pozitivan razvoj opće vojno-političke si-

Pomorske veze s otoka Visa

tuacije u svijetu, a posebno u našoj zemlji, zatim naša sve očividnija afirmacija u Italiji i kod savezničke vojske i, najzad, vrlo intenzivan politički rad u jedinicama — sve je to stvorilo solidnu bazu za prenošenje morem težišta buduće aktivnosti naših jedinica na susjedne otoke koje je držao neprijatelj. Započelo se sa najbližim otokom Hvarom. Najprije akcijama manjih diverzantskih grupa, a zatim napadom dvaju bataljona 1. dalmatinske brigade koje su 21/22. marta 1944. godine sa Visa prevezli brodovi naše ratne mornarice, ta se aktivnost postepeno proširila na sve srednjedalmatinske otoke i nije prestala sve dok neprijatelj na njima nije definitivno savladan.

Napadna dejstva naših jedinica sa Visa koja su ostvarivana morem od marta do polovine septembra 1944. godine mogu se podijeliti na ona u kojima su brodovi Ratne mornarice bili dužni ne samo da jedinicama 26. divizije obezbijede prevoz do mjesta napada, već da ih poslije izvršenog zadatka vrata na Vis, i na ona čiji je cilj bio definitivno oslobađanje pojedinih otoka. U ovim poslednjim Mornarica je obezbjeđivala prevoz trupa i materijala, kao i njihovo kasnije snabdijevanje i podršku u napredovanju sa otoka na otok, odnosno sa otoka na kopno i obratno. U procesu izvršavanja ovih i sličnih zadataka, osnovni i najobimniji zadatak naše mornarice neprekidno je ostajao — dotur i evakuacija između naše baze u Italiji i otoka Visa i ostalih punktova na obali. Pored transportovanja, u okviru ovog zadatka bio je i veoma delikatan element borbeno obezbjeđenje tog razgranatog sistema pomorskih komunikacija, i to ispred obale koju je držao neprijatelj.

Desantni prepad na Hvar izvršen je 22. marta. U njemu su sa naše strane učestvovala dva bataljona 1. dalmatinske brigade koji su prevezeni na šest motornih jedrenjaka. Zadatak je usješno izvršen, ubijeno je ili zarobljeno oko 150 njemačkih vojnika i oficira, a jedinice su sa zarobljenim Nijemcima vraćene na Vis. Nepun mjesec dana iza toga 19—26. aprila, slijedio je veoma smio i značajan napad na Mljet i Korčulu. U ovom napadu učestvovala su znatno veće snage: na Mljet tri ojačana bataljona, a na Korčulu sedam bataljona sa sredstvima ojačanja, ukupno oko 5.000 boraca. Mljetsku grupu prevezio je mornarički odred od osam transportnih motornih jedrenjaka i osam ribarskih leuta, uz pratnju od dva naoružana i jednog bolničkog broda. Zbog udaljenosti do Mljeta marš ove grupe trajao je dvije noći. Prve noći jedinice su se prebacile na Lastovo, gdje su maskirane, predanile i odmorile se. Marš do Mljeta i iskrcavanje uslijedili su sljedeće noći. Marš morem jedinica korčulske grupe izvršen je u tri kolone sa ukupno dvanaest motornih jedrenjaka, petnaest ribarskih leuta i dva specijalna artiljerijska desantna čamca, uz obezbjeđenje od pet naoružanih i jednog bolničkog broda. Podjela na kolone izvršena je prema mjestima iskrcavanja i zadacima jedinica na kopnu.⁹ Saveznici su odbili da direktno učestvuju u ovoj operaciji u bilo kom vidu, što ne znači da njihovo prisustvo na Visu i sve veće angažovanje njihove avijacije duž naše obale nisu povoljno uticali na njeno omogućavanje i izvođenje.

Pripreme i sama operacija izvedeni su tajno, smiono i vješto. Ukcrcavanje trupa i njihovog naoružanja, formiranje konvoja u kojima

⁹ Zbornik, tom VIII, knjiga 2, dok. br. 46, 73, 74.

su brži i veći brodovi teglili manje i sporije, navigacija i veza za vrijeme marša, pristajanje i iskrcavanje na otoke koje je bio zaposjeo neprijatelj — sve to zaslužuje, gledano iz sadašnje perspektive, veoma visoku ocjenu i priznanje.

Nakon uspješno izvršenog mornaričkog dijela zadatka slijedio je veliki borbeni podvig jedinica 26. divizije. One su zamisao i plan dejstva na ovim otocima ostvarile u cjelini i izvojevale sjajnu pobjedu.¹⁰ Razbijeni su njemački garnizoni na Mljetu i Korčuli, a bogat plijen pao je u naše ruke. Neprijateljevi gubici u tim borbama iznosili su oko 400 mrtvih i 500 zarobljenih vojnika i oficira. Naši gubici bili su 60 mrtvih i 252 ranjena. Opsada Visa time je bila okončana. Nijemci su sada morali ozbiljno da misle ne na to kako da zauzmu Vis, nego kako da se brane od snaga koje su napadale oslanjajući se na ovu našu bazu. Na brzinu su reorganizovali i pojačali svoju odbranu na susjednim otocima. Prikupili su jedinice u veće garnizone, ogradili se bunkerima i žicom i postavili na hiljade nagaznih mina oko svojih položaja, naročito na Šolti i Braču. Makar i privremeno, to im je prilično pomoglo. Naime, zahvaljujući gusto postavljenim minama uspjeli su da znatno smanje naš uspjeh u narednim desantnim napadima koji su izvršeni na potpuno sličan način 9—11. maja na Šoltu, a 21. maja — 5. juna na Brač.¹¹

I u jednom i u drugom napadu nismo imali osobitih teškoća u pogledu prevoženja i obezbjeđivanja desantnih konvoja niti pri napadu, niti pri povlačenju. Iskustva stečena u prethodnim akcijama u pogledu ukrcavanja, marša morem u više kolona, obezbjeđivanja marša i iskrcavanja bila su od velike koristi. Osim toga, poslije uspjeha na Korčuli, saveznička komanda na Visu je pokazivala više spremnosti da saraduje u sličnim akcijama. Već za desant na Šoltu stavljeno nam je na raspolaganje nekoliko desantnih brodova za prevoz vojske i materijala, a u napadu na Brač, pored brodova, uzeli su učešća njihova avijacija i komandosi. Jedini gubitak na moru bilo je potapanje bolničkog broda *Marin II* i bestijalna odmazda njemačkih TC nad 50 teških ranjenika koji su tim brodom evakuisani sa Šolte na Vis. Mnogo teže je, međutim, išlo sa izvršenjem zadatka poslije iskrcavanja na kopno. Mada je broj poginulih i zarobljenih neprijateljskih vojnika bio prilično visok (na Šolti oko 150 poginulih i 52 zarobljena, na Braču oko 300 poginulih i 220 zarobljeno), naš uspeh nije bio potpun kad se ima u vidu broj naših žrtava (na Šolti 40 mrtvih i 129 ranjenih, a na Braču 67 mrtvih, 308

¹⁰ Za ovu pobjedu izrazio im je priznanje i vrhovni komandant drug Tito depešom u kojoj se, između ostalog, kaže: »Borcima, komandirima, komandantima i polit. komesarima XXVI Divizije i Mornarice koji su se istakli prilikom napada na otoke Korčulu i Mljet izražavam svoju zahvalnost i priznanje... vi ste proneli još jedanput slavu oružja NOV i POJ u svim savezničkim zemljama...« (*Zbornik*, tom VIII, knj. 2, str. 302 i 303).

Istim povodom komandant savezničke vojske za Bliski istok general Vilson uputio je našoj komandi na Visu sljedeću depešu: »Mnogo cijenim rad vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih zahvalan da isporučite komandirima i borcima moju čestitku za njihovu uspješnu borbu.« (*Zbornik*, tom VIII, knj. 2, str. 303.)

¹¹ *Zbornik*, tom VIII, knjiga 2.

ranjenih i 14 nestalih naših i 60 mrtvih, 74 ranjenih i oko 20 nestalih savezničkih vojnika). Obostrani gubici jasno govore o žestini borbi u kojima ipak nismo uspjeli da ovladamo neprijateljskim garnizonima. Nagazne mine i druge odbrambene mjere Nijemaca znatno su ojačale njihovu odbranu. To je zahtijevalo da u daljim dejstvima mijenjamo taktiku.

Koncentrisani u veće utvrđene garnizone na istočnoj polovini Korčule, Hvara, Brača i Pelješca, Nijemci su povremeno ispadali sa organizovanim kolonama da »prekontrolišu« stanovništvo na zapadnom dijelu, što se obično završavalo pljačkom, odvođenjem na prisilni rad nesposobnog stanovništva i ponekim strijeljanjem. Da bi se tome stalo na kraj, brodovi naše mornarice povremeno su prebacivali jedinice 26. divizije na susjedne otoke, gdje su zajedno sa otočkim odredima uspješno sačekivale i napadale te njemačke kolone. U toku jula i avgusta 1944. godine — upravo u vrijeme boravka CK KPJ i Vrhovnog štaba na Visu, gdje su rješavali krupne stvari i pripremali planove za konačno oslobodenje naše zemlje — sa ovog otoka su jedinice 26. divizije, brodovima naše mornarice, napravile desetak takvih napada. Među najuspjelije spadaju onaj 2. jula u kojem je 4. bataljon 1. brigade uništio kolonu njemačkih vojnika između sela Kune i Oskorušine na Pelješcu i napad 23. jula na njemačku kolonu na Mljetu.

PERIOD OSLOBAĐANJA DALMATINSKIH OTOKA

Svojom direktivom od 5. septembra 1944. godine Vrhovni štab NOVJ i POJ naredio je štabu 8. korpusa da ofanzivnim dejstvima u dalmatinskom obalskom pojasu spriječava povlačenje njemačke vojske koja je odstupala iz Grčke, Albanije i jugoistočnih rejona Jugoslavije, a čije je povlačenje kroz centralni dio jugoslovenske teritorije bio isuviše ugrožen nabujalom snagom NOB. Trebalo je, dakle, zatvoriti ili bar hitno ugroziti pomorske i kopnene puteve koji su vodili prema sjeverozapadu duž naše obale.

Osmi dalmatinski korpus imao je u to vrijeme oko 25.000 vojnika. Polovinu su sačinjavale jedinice koje su se nalazile na Visu. Te jedinice bile su veoma dobro opremljene i organizovane, sa dobrim rukovodećim kadrom i visokim borbenim moralom. Zato je i prirodno što je težište u izvršavanju postavljenog zadatka dodijeljeno baš ojačanoj 26. diviziji i Mornarici.

Nakon svestrane analize situacije i sagledavanja suštine zadatka, štabovi 26. divizije i Mornarice zaključili su da na zadatak treba krenuti svim raspoloživim snagama i sredstvima i — ne vraćajući se više na Vis — postupno očistiti od Nijemaca sve otoke a odmah zatim prijeći na kopno. Posljednji put je trebalo da Vis posluži kao odskočna daska, pa da se zatim pretvori u pozadinsku bazu naših jedinica.

Za izvršenje prve etape ovog zadatka, od raspoloživih jedinica Mornarice i 26. divizije formirane su dvije operativne grupe. Prva, od 1. i 12. brigade i određenog broja transportnih naoružanih brodova, sa zadatakom da postupno oslobodi Brač, Hvar i Šoltu, a zatim da se iskrca na kopno u rejonu između Splita i Omiša. Druga, od 11. i 3. prekomor-

ske brigade i izvjesnog broja brodova, sa zadatkom da oslobodi Korčulu, Mljet i Pelješac i da se potom iskrci na kopno u širem području rijeke Neretve.

Napad prve grupe otpočeo je 11/12, a druge 12/13. septembra. Nakon besprekornog prevoženja morem do planiranih odredišta, neprijatelj na Braču bio je iznenađen silovitim napadom naših jedinica, ali je ipak pružio žilav otpor. Tek poslije neprekidnih petodnevnih borbi bio je savladan; imao je preko 100 mrtvih i oko 600 zarobljenih vojnika. Tako visoki gubici na Braču osjetno su pokolebali moral njemačke vojske na otocima. Nakon kraćeg odmora naše jedinice su prevezene u napad na Hvar, gdje je neprijatelj bio savladan 22/23. septembra, a Šoltu je u panici sam napustio.

Drugoj formiranoj grupi takođe nije predstavljalo osobite teškoće oslobađanje južne grupe otoka te se ona, oslobodivši brzo Korčulu, Mljet i Pelješac, 19. septembra našla pred veoma utvrđenim i dobro branjenim njemačkim garnizonom u Stonu.

Zauzimanjem Šolte i izbijanjem pred Ston završio se prvi dio zadatka, tj. oslobađanje srednjedalmatinskih otoka. U tim borbama neprijatelju su nanijeti ozbiljni gubici od oko 2.000 što ubijenih, što zarobljenih vojnika i oficira. Tako su se ukupni neprijateljski gubici u svim našim dejstvima sa Visa na srednjedalmatinske otoke od januara do oktobra 1944. g. popeli na 4.248 vojnika i oficira, 45 minobacača, 44 topa, 25 teških mitraljeza, 110 puškomitraljeza i 1.800 pušaka. Pored toga, neprijatelj je dužobalski pomorski saobraćaj bio je definitivno prekinut. Naši gubici u svemu tome bili su srazmjerno mali, a jedinice su se opet našle pred obalom sa koje su se upravo prije godinu dana morale povući. One su zajedno s Mornaricom bile spremne za dalje izvršavanje zadatka.

Uporedo sa neposrednim borbenim sadejstvom sa brigadama 26. divizije, naša Mornarica je u isto vrijeme razvila veoma široku aktivnost i na drugim sektorima, osobito na svom osnovnom zadatku — prekomorskom snabdijevanju i evakuaciji. Ona je postigla veoma vrijedne rezultate pogotovo ako se uzme u obzir čime je raspolagala i u kakvim je uslovima radila. Tako je samo od polovine oktobra 1943. do početka septembra 1944. godine (prema sačuvanim dokumentima) prevezla oko 16.500 tona raznog materijala, od čega oružja i municije 2.976 t, pogonskog materijala 2.712 t, hrane i duvana 9.640 t, zatim pet prekomorskih brigada koje su formirane u Italiji, dok je evakuisala iz naše zemlje oko 12.000 ranjenika i oko 35.000 izbjeglog stanovništva.

Sve to nije prošlo bez okršaja sa neprijateljskim brodovima, bilo da su se pojavljivali kao prijetnja našem saobraćaju, bilo da su obezbjeđivali svoj sopstveni. Do konca 1943. godine izvršeno je 24, a u toku 1944. godine 28 takvih napada. U njima su uništena ili zaplijenjena 34 razna neprijateljska broda, dok su naši gubici bili neznatni.

Van svake sumnje je da je pojavljivanje savezničkih snaga na Jadranskom moru, njihovo postepeno i povremeno angažovanje najprije na Visu, a kasnije i duž čitave obale, naročito avijacije, korisno uticalo na uspješno dejstvo naše mornarice. Ali je istina i to da su se njihove jedinice pojavile na našoj obali kad su im naše jedinice osigurale relativno visok stepen sigurnosti i podataka. Njihova pomoć i dej-

stva duž naše obale, ma koliko korisna i dragocjena za nas, mjereni »savezničkim« mjerilima, ipak nisu bili ni dovoljni ni blagovremeni. Svojom beskompromisnom borbom i veličinom svog moralnog i materijalnog doprinosa u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, naš narod je s pravom očekivao i mnogo više i na bolji način.

Bitku za prevlast na našoj obali, na morskim putevima koji vode duž nje, Nijemci nikada nisu uspjeli dovesti do pobjedonosnog završetka. Naš posljednji bastion — otok Vis ostao je neosvojiv. Na primjeru riješenosti za njegovu odbranu i svim onim mjerama koje su otuda preduzete, naše vojno-političko rukovodstvo i učesnici u tim zbivanjima pokazali su ne samo visoku patriotsku svijest i hrabrost nego i duboko shvatanje uloge mora i značaja mornarice kako u vojno-političkom tako i u ekonomskom pogledu za oslobođenje, sigurnost i, kasnije, razvitak naše zemlje. Slobodan Vis je, pored ostalog, pružio mogućnost za postavljanje solidnih osnova za razvitak naše nove mornarice i pomorstva uopšte. S druge strane, pak, sudbina i funkcija ovog otoka bile su potpuno zavisne od prekomorskog transporta, tj. od uspješnih dejstava mornarice. Vis i mornarica bili su zbog toga nerazdvojno povezani i uslovljeni. Vis, 26. divizija i mnoge druge jedinice i organizacije izvršavali su svoje zadatke u prvom redu zato što je mornarica izvršavala svoje. Prevozeći noćima i noćima u puste neuređene i navigacijski nepogodne luke i lučice, ili iz njih borbe svojih brigada, bilo kad su se poslije neuspjeha povlačili pred neprijateljem, bilo kad su ga napadali, pomorci i ribari sa naših otoka i obale, redovno bez ikakvih navigacijskih i drugih pomagala, tiho, savjesno i hrabro izvršavali su svoje zadatke, svjesni što rade i zašto to rade. Upravo u tome i jesu izvori naših uspjeha na moru. Naša je mornarica sa mnogo inferiornijim sredstvima uspjela da od mora napravi pouzdanijeg saveznika nego što je to učinio naš neprijatelj. Dejstvujući u veoma specifičnim uslovima, sa sredstvima i na način koji nikakvim dotadašnjim teorijama ni pravilima nisu bili propisani, ona je uspjela da, izbjegavajući udarce, originalnošću svojih dejstava zbunjuje i pobjeđuje jačeg protivnika. Velik i pravedan cilj za koji je KPJ sa drugom Titom na čelu pozvala narode Jugoslavije na oružanu bespoštednu borbu nadahnua je narod naših otoka i obale na tako velike borbene podvige. Nošeni tim velikim ciljem, oni su uspjeli da u konkretnim uslovima iskoriste svaku pruženu priliku. Svoju inferiornost u materijalnim sredstvima, uspješno su kompenzirali svojom inventivnošću, tajnošću, iznenadnošću i ofanzivnošću svog djelovanja i izrazitim smislom za uočavanje i iskorišćavanje svih povoljnih elemenata konkretne situacije. Sjeme posijano u Podgori odlukom Vrhovnog komandanta druga Tita 1942. godine, kad je stvorena naša nova ratna mornarica, dalo je u viškoj epopeji svoje zrele plodove.

Viceadmiral

Bogdan PECOTIĆ

O POJMU VOJNE NAUKE I RATNE VEŠTINE

Kao što je poznato, prema nekim vojnim teoretičarima postoji samo pojam »ratna veština«, a ne i »vojna nauka«. Ratna veština, prema tom gledištu, predstavlja i teoriju i praksu, to jest ima i teorijski i praktični deo. Teorija ratne veštine ima naučni karakter i bavi se otkrivanjem zakonitosti i određivanjem principa i pravila, dok je praktični deo pretežno proizvod umenja i veštine. Polazeći od toga da je ratna praksa veoma specifična, smatra se da teorija ratne veštine ne može biti sistem apsolutnih naučnih normi, već više razmatranje, analiza, suma znanja koja samo pomaže u rešavanju konkretnih slučajeva prakse. Primena, umenje i veština imaju dominantan značaj, a pošto je i čitava teorija potčinjena ovoj dominantnoj svrsi, i teorija i praksa u celini nazivaju se ratnom veštinom.

Međutim, postoji i drukčije mišljenje, koje je dosta rasprostranjeno, da je pojam »ratna veština« preuzak i nepotpun, da je neophodno da postoje pojmovi i »vojna nauka« i »ratna veština«. U ovom napisu pokušaću da obrazložim gledište da su oba pojma neophodna i da imaju puno naučno opravdanje.

VOJNA NAUKA I RATNA VEŠTINA

Pojam »vojna nauka« se sreće danas gotovo svuda u svetu, a naročito u vojnim delima Engelsa, Lenjina i Tita.¹ Poznato je, takođe, da

¹ Govoreći o pogrešnom shvatanju uloge načelnika artiljerije, Engels je pisao: »Zatim dolazi načelnik artiljerije... To je žalosna relikvija onog doba kada se nauka smatrala kao rad nedostojan vojnika« (*Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1960, knj. II, str. 119). Ili, na drugom mestu: »... i da je napad imao neuredniji i nenaučniji karakter od ijednog napada poznatog čak i u analizama ruskih napada.« (*Isto*, str. 67).

Iz Lenjinovih vojnih dela se mogu navesti ovi stavovi: »Sovjetska vlast je odavno obratila najveću pažnju na to da bi radnici, zatim seljaci, a naročito komunisti mogli ozbiljno učiti vojnu nauku«. (*Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, str. 393). »Nikada se žene ugnjetene klase... neće pomiriti sa tako sramnom ulogom. One će govoriti svojim sinovima: 'Ti ćeš brzo porasti veliki. Daće ti oružje. Uzmi ga i dobro izuči vojnu nauku. To je nauka neophodna proleterima'« (*Isto*, str. 192).

»Proletarijat bi samo pod ovim uslovima mogao izučavati vojnu nauku stvarno za sebe, a ne za svoje robovlasnike, a takvo izučavanje, nesumnjivo, zahtevaju interesi proletarijata...« (*Isto*, str. 194).

U Titovim *Vojnim djelima* nalazimo niz mesta o vojnoj nauci: »Napadi fašističkih agresora, u poslednjem ratu... pokazali su da se u političkoj i vojnoj strategiji naročito polaže važnost na jedan nov element, a to je peta kolona... Vojna nauka još nije dala tom elementu onu važnost... koju on zaslužuje...« (Tito, *Vojna djela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. II, str. 274). »Drugovi rukovodioci naše armije, vama povjeravaju naši narodi svake godine sve nove i nove borce... obučavajte ih u vojnoj tehnici, u vojnoj nauci.« (*Isto*, knj. II, str. 277). Slično se u Titovim *Vojnim djelima* govori na str 151, knj. II i na str. 183, knj. III.

je teza o vojnoj nauci pobedila u sovjetskoj teoriji odmah posle građanskog rata, i to baš u borbi sa stavovima Trockog koji je zastupao tezu da ne postoji ni vojna nauka, ni vojna teorija, niti pak mogućnost primene marksističkog metoda u formiranju načela ratne veštine.

Opravdanost postojanja pojma »vojna nauka« počiva na činjenici da u oružanoj borbi deluju objektivne zakonitosti koje nauka može otkriti i da oružana borba nije samo zbir slučajnosti. Svako mišljenje koje bi negiralo zakonitosti bilo bi, u krajnjoj liniji, idealističko. U stvari, samo poznavanje zakona — koje je, istina, uvek samo relativno tačno — predstavlja pravo znanje na osnovu kojeg se mogu vršiti predviđanja i za budući rat. A danas je baš to veoma važno, jer su nastale revolucionarne promene u karakteru rata, te bi vulgarno empirijsko izučavanje samo prošlog rata, bez otkrivanja novih zakonitosti u pripremanju i vođenju oružane borbe, moglo imati negativne posledice. Zbog toga je danas povećan značaj vojne nauke, jer izvanredno razvijena društvena, materijalna i tehnička osnova vođenja rata zahteva mnogo više znanja nego ranije.

Istina, i među teoretičarima koji su samo za pojam »ratna veština« ima i takvih koji ne negiraju postojanje zakonitosti oružane borbe, te zato teoriju ratne veštine smatraju naučnom. Ipak, oni odricanjem termina »vojna nauka« izražavaju rezervu u pogledu mogućnosti da se naučnom teorijom otkriju zakonitosti oružane borbe i da se znanja o njima sistematizuju u sistem naučnih principa, što bi već predstavljalo nauku. Oni smatraju da teorija više odgovara prirodi predmeta oružane borbe nego nauka zbog toga što je svaka teorija uvek manje-više hipotetična. To je u ovoj argumentaciji glavni razlog koji opredeljuje za termin »teorija«, a ne »nauka«. Međutim, ma koliko da oba ta argumenta polaze i od nekih tačnih gledišta, oni nisu argumenti protiv vojne nauke, i to iz ovih razloga:

a) Ratna praksa je doista specifična. Ona nije neprekidna, već povremena; ima je sukob dva protivnika koji imaju svoju volju i čije odluke nije moguće tačno predvideti; delatnost u ratu je uvek konkretna i svaki put drugačija; talent, lične sposobnosti, pa i slučajnost imaju veliku ulogu itd. Međutim, slične specifičnosti — naročito u pogledu slobode odlučivanja subjektivnih faktora — imaju i politička i svaka društvena praksa, pa i svaka ljudska delatnost. Baš zbog toga se sa raznih strana neprekidno negira status naučnih disciplina mnogim ovim pomenutim oblastima (to nikako nije slučaj samo sa vojnom naukom), ali marksistička sociologija stoji na stanovištu da su to nauke (recimo, politička nauka).

Međutim, činjenica je da se ove društvene nauke, razlikuju od prirodnih. Njihovi su zakoni specifični — to su zakoni verovatnoće koji su stvarno nepotpuni i usled toga izvesne pojave od njih odstupaju. Njihovo ostvarenje je izazvano mnoštvom uticaja koji se nikada ne mogu svi proučiti i predvideti, a osim toga, ne mogu se proveriti takvim eksperimentima kao prirodni zakoni. No to je karakteristika zakona svih društvenih nauka, pa prema tome nije specifičnost samo vojne. Zbog toga to i nije razlog da vojnu nauku degradiramo na stepen »teorije«.

b) Već samo priznavanje naučne teorije ratne veštine svedoči o tome da se nijedno marksističko mišljenje ne može odreći naučnog ka-

raktera ratne veštine. Zašto, onda, to ne bi bila nauka? Ako nije nauka, da li je to, onda, samostalna teorija koja ne pripada nijednoj nauci? Takav položaj teorije ratne veštine podleže ozbiljnoj kritici. U svakoj nauci postoje razne teorije, neke od njih će se pokazati tačnim, a druge pogrešnim, te će na osnovu toga neke od njih ostati u okviru nauke kao njene naučne teorije, a druge će kao nenaučne otpasti. Teorija je, znači, naučni stupanj u saznavanju naučne istine. Tako bi se moglo smatrati da ni u vojnoj nauci ne postoji samo jedna teorija, već više njih koje — ako su naučne — sačinjavaju vojnu nauku.

Osim toga, može se postaviti i pitanje da li je opravdano to da teorija bude sastavni deo ratne veštine (»ratna veština ima teoriju i veštinu«), jer to, pored ostalog, može značiti da se teorija čini zavisnom od veštine, to jest da se objektivni zakoni svode na deo ljudske delatnosti. To, zatim, može da znači da se teorija ratne veštine bavi samo subjektivnom delatnošću (da je to samo »teorija o veštini«), načinima i oblicima oružane borbe, a ne i činjenicama i pojavama oružane borbe, to jest objektivnom stvarnošću. Ponekad se inače društvene nauke smatraju normativnim (koje se bave samo normama, načelima ljudske delatnosti), a ne indikativnim, naučnoistraživačkim koje se bave i činjenicama objektivne stvarnosti. A to je veoma jednostran tretman jer se norme, načini i oblici mogu odrediti samo na osnovu poznavanja objektivnih uslova i faktora oružane borbe.

c) Svi pomenuti argumenti u prilog teze o vojnoj nauci nikako ne znače da vojna nauka može potpuno usloviti veštinu, da može potpuno odrediti praksu. Kao i svaka društvena nauka, i vojna nauka je samo uputstvo za akciju. Svaki dogmatizam staljinskog tipa u smislu neposredne uslovljenosti ratne veštine zakonima vojne nauke — može biti veoma štetan, a nije ni realan. Ratna veština kao praksa, kao delovanje subjektivnih faktora predstavlja široko polje za ispoljavanje talenta, za konkretno rešavanje praktičnih pitanja, za traženje rešenja u nepredviđenim slučajevima. Praktičnim rešenjima koja nauka zatim uopštava i izvlači iz njih nove teorijske zaključke, praksa povratno deluje na teoriju i postaje izvor novih teorijskih zaključaka.

U vojnoj nauci veština ima veoma veliki značaj. Kako treba gledati na značaj veštine, ratne veštine, to jest prakse, pokazuju ove Lenjinove reči: »Među najzlonamernija i verovatno najraširenija iskripljavanja marksizma koja vrše vladajuće socijalističke partije ide oportunistička laž da je priprema ustanka, uopšte odnos prema ustanku kao prema veštini — blankizam«. Lenjin napominje »da se baš Marks na najodređeniji, najprecizniji i najkategoričniji način izjasnio u tom pogledu nazivajući ustanak baš veštinom...«². Nema sumnje da su baš tako kategorična shvatanja o veštini neophodna kao brana svim mogućim tendencijama ka potcenjivanju veštine, ka umanjivanju značaja subjektivnog faktora, ka apsolutiziranju objektivnih zakonitosti i naučnih znanja, ka dogmatskom shvatanju da se naučni principi mogu sprovesti u život slepo, a da se ne vodi računa o specifičnosti svakog konkretnog slučaja. To, razume se, ne vodi negaciji nauke, već podešavanju pravilnih odnosa između nauke i prakse.

² Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961. godine, str. 259.

A to znači da vojna nauka treba da se bavi izučavanjem oružane borbe, njenog pripremanja i vođenja, sumiranjem znanja, utvrđivanjem principa i pravila i, na osnovu toga, svestranim obučavanjem ljudi za praktičnu delatnost. Ratna veština — oslanjajući se na utvrđena znanja — jeste njihova stvaralačka primena u praksi. Prema tome, vojna nauka je u vezi s pojmom znanja, a ratna veština — s pojmom umenja. I vojna nauka i ratna veština bave se istim predmetom — oružanom borbom, samo se u njima ogledaju dve strane toga predmeta — teorijska i praktična. Kao što je manje-više svaka nauka osnova za jednu, svoju veštinu, tako je — po ovom shvatanju — i vojna nauka osnova za ratnu veštinu.

Baš radi toga da bi ratna veština dobila još veći značaj, trebalo bi da se ona ograniči na stvaralačku praksu, stvaralačko pripremanje i vođenje borbe. Vojna nauka je teorijska osnova ratne veštine i otuda od nje umnogome zavisi uspešno vođenje oružane borbe. Tako se vrši jednostavna i praktična podela: teorija pripada vojnoj nauci, a praksa — ratnoj veštini.

PREDMET VOJNE NAUKE I RATNE VEŠTINE

Određivanje predmeta vojne nauke³ ima za svrhu — kao i u svim drugim naučnim oblastima — da postavi okvire materije koja se izučava i razgraniči vojnu nauku od drugih. Strogo uzevši, određivanje predmeta nije sastavni deo samo materije vojne nauke: razmatranja zakonitosti oružane borbe, načina i oblika pripremanja i vođenja borbenih dejstava. Značaj određivanja predmeta je u tome da se omogući organizovanije i temeljitije izučavanje materije vojne nauke i ratne veštine.

Vojna nauka i ratna veština doživljavaju stalnu evoluciju. Kad god se bitno izmene uslovi vođenja rata i oružane borbe, uvek ponovo dolazi na dnevni red i pitanje određivanja predmeta vojne nauke, što govori o tome da je i ovo opšteteorijsko pitanje ratne veštine uslovljeno odgovarajućom praksom.

U pogledu shvatanja predmeta vojne nauke i ratne veštine postoje u vojnoj teoriji znatne razlike. One se, u osnovi, svode na tri stava: po jednim — predmet je pripremanje i vođenje rata u celini, po drugima — pripremanje i vođenje oružane borbe, a po trećima — pripremanje i upotreba oružane sile.

Prema manje-više celokupnoj zapadnoj vojnoj teoriji, ratna veština je — veština i nauka pripremanja i vođenja rata u celini. Međutim, sam termin »ratna veština« malo se upotrebljava i najčešće se zamenjuje raznim drugim terminima, na primer: generalna, nacionalna, visoka, globalna strategija i sl. Što se tiče, pak, vojne strategije kao posebne, uže oblasti teorije i prakse — njen predmet su pripremanje i upotreba oružanih snaga.

³ U celom daljem izlaganju polazi se od stava da vojna nauka kao teorija i ratna veština kao praksa imaju, sasvim razumljivo, isti predmet.

U sovjetskoj vojnoj teoriji postoje dva pojma: vojna nauka i ratna veština. Vojna nauka je teorija vojnog dela, sistem znanja koji se odnosi na pripremanje i vođenje oružane borbe u celini. Ratna veština je primena znanja vojne nauke u oružanoj borbi, praksa vojnog dela.⁴ No, i vojna nauka i ratna veština imaju isti predmet — oružanu borbu.

Kod nas o predmetu vojne nauke, odnosno ratne veštine ima različitih mišljenja koja se uglavnom mogu svesti na ova: (a) vojna veština obuhvata svu vojnu problematiku, kako onu u vezi s ratovanjem tako i ratne pripreme u miru, a i vojni aspekt borbe mirnim sredstvima, dok ratna veština, kao uži pojam, odgovara samo za oružanu borbu;⁵ (b) ratom u celini bavi se ratovodstvo kao politička kategorija, a predmet ratne veštine je pripremanje i upotreba oružanih snaga;⁶ (c) ratna veština se tiče samo jednog dela oružane borbe — izučavanja načina vođenja rata, odnosno metoda pripreme i vođenja oružane borbe, a oružanom borbom u celini bavi se vojna nauka.⁷

Sve ove razlike koje se pojavljuju u određivanju predmeta vojne nauke i ratne veštine potiču, u osnovi, od različitog sagledavanja njihovih odnosa prema savremenom ratu. Zbog toga je u razmatranju predmeta vojne nauke najpravilnije poći od karaktera rata, a posebno savremenog.

Evolucija pojma »vojna nauka« i »ratna veština«. Ranije se, prema Klauzevicu, »pod imenom »ratna veština« ili »nauka o ratu« uvek razumevao samo zbir onih znanja i veština, koje se bave materijalnim stvarima. Uređenje, pripremanje i upotreba oružja, podizanje tvrđava i utvrđenja, organizam vojske i mehanizam njenih pokreta bili su predmeti ovih znanja i veština; svrha svih ovih bilo je stvaranje oružane snage upotrebljive za rat.«⁸ Tek se kasnije u veštini opsađivanja tvrđava pojavljuje i »nešto od samog vođenja borbe«,⁹ što će vremenom evoluirati do taktike kao veštine raspoređivanja vojske na bojištu.

U drugom razdoblju istorije ratova robovlasničkog i feudalnog perioda, pa i na početku kapitalizma, ratna veština se pretežno bavila oružanom silom. To je poticalo otuda što su vojske bile glavno i odlučujuće sredstvo vladajućih klasa za vođenje ratova. Prema takvoj ulozi kastinskih i profesionalnih (najčešće malih) vojski, uloga ostalih faktora rata bila je neuporedivo manja. S obzirom na to da su se oružani sukobi izvodili na malom prostranstvu, u kratkom vremenu, sa učešćem ograničenih snaga i sredstava, društveni faktori — politika, ekonomika,

⁴ Interpretirano prema brošuri maršala Malinovskog *Budno stajati na straži mira, Vojno izdanje Ministarstva odbrane SSSR, Moskva, 1962. god.*, na ruskom. No, u sovjetskoj vojnoj teoriji postoji i drugo shvatanje prema kojem se vojna nauka bavi oružanom borbom u celini, a ratna veština samo formama i načinima oružane borbe.

⁵ Bogdan Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam, VIZ JNA, Beograd, 1962. god.*

⁶ Stav uredništva *Vojne enciklopedije.*

⁷ Franjo Tuđman, *Sadržaj i sistematizacija vojne nauke i ratne veštine, Vojno delo br. 9 od 1960. god.*

⁸ Klauzevic, *O ratu, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1951. godine, str. 97.*

⁹ Klauzevic, *op. cit., str. 97.*

narodi — pa i prirodni faktori, nisu imali u toku samog sukoba odlučujući značaj; takav značaj je pripadao oružanim snagama.

Predmet ratne veštine ovih perioda bile su, pre svega, oružane snage. Međutim, baš zbog toga što su ratovi bili »jednostavni«, što se njihov sadržaj pretežno svodio na upotrebu oružanih snaga, bilo je moguće da se ratna veština, baveći se oružanim snagama, bavi i ratom u celini. Otuda je često vladar zemlje bio u isto vreme i vojskovođa, to jest — nosilac i politike i ratne veštine.

Razume se da je rat, kao izraz klasne borbe, oduvek bio i nastavak politike drugim, nasilnim sredstvima, ali sa gledišta sadržaja rata, odnosno uloge pojedinih faktora rata, tek je francuska revolucija donela odlučan prelom. Narasle proizvodne snage kapitalizma i buđenje svesti narodnih masa iz temelja su izmenili ulogu faktora rata. Ratovi postaju sve složeniji. Uticaj raznih faktora — politike, ekonomike, naroda, prostora, vremena — igra sve veću ulogu kako u pripremanju ratova tako i u toku ratnih dejstava. Oružane snage su i dalje najčešće glavno sredstvo rata, ali i kroz njih sve više dolaze do izražaja drugi njegovi faktori. Na osnovu vojne obaveze stvaraju se velike nacionalne armije, a ratovi se pretvaraju u žestoke sukobe — bitke u kojima učestvuju sve više ljudi i tehničkih sredstava.

Proširivanje obima i sadržaja ratova, pa i njihovog karaktera, označilo je početak procesa za koji je karakterističan sve veći porast značaja ekonomike, morala naroda i armije, mobilizacije svih izvora zemlje za pripremanje i vođenje rata, učešća raznih naučnih oblasti u pronalaženju i proizvodnji naoružanja i opreme, obučavanja i vaspitavanja ljudstva za ratna dejstva, itd. Ratovi epohe imperijalizma i nastajanja socijalizma bili su u praksi krajnji izraz globalnosti i sveobuhvatnosti — po učešću naroda i država (svetski, koalicioni ratovi), po prostranstvu, po odlučujućim ciljevima — uništenju oružane sile, po uključivanju u ratna dejstva i pozadine zemlje, po dugotrajnosti oružanog sukoba, po sveobuhvatnosti i dužini ratnih priprema, po naprežanju materijalnih i moralnih snaga, po masovnim gubicima itd. Praksa ovih ratova, a naročito prvog i drugog svetskog, pokazala je da u pripremanju i vođenju ratova učestvuju sve društvene delatnosti zemlje — politika, ekonomika, kultura, nauka i druge, a ne samo vojna. Rukovođenje ratnim pripremanjima i dejstvima prevazišlo je obim vojne nauke i ratne veštine i uključilo u sebe na nivou političkog rukovodstva države sve naučne oblasti i sve delatnosti društva koje na bilo koji način mogu doprineti pripremanju i vođenju rata.

Revolucije i nacionalnooslobodilački ratovi još su više isticali značaj svih faktora rata i njihovog sveobuhvatnog angažovanja u ratnim dejstvima. Potcenjivanje bilo kojeg od njih, a pogotovu u onim slučajevima kad su se oružane snage stvarale tek sa otpočinjanjem oružane borbe, obično je imalo poražavajuće posledice za uspeh revolucionarne ili oslobodilačke borbe. Naš narodnooslobodilački rat je bio sjajna potvrda uspešne mobilizacije svih snaga u vođenju rata. Komunistička partija, sa drugom Titom na čelu, od početka se oslonila na najšire mase naroda i na sve snage — materijalne i druge — koje su se mogle angažovati u borbi. To je bio pravi svenarodni rat, u kojem je došao do izražaja i jasan kurs na jačanje oružane sile i na angažovanje svih drugih

činilaca u vođenju rata. »Mi se ne oslanjamo grubo na našu vojnu silu, već u prvom redu na sam narod, pa onda na vojnu silu.«¹⁰

Prema tome, tendencije u evoluciji sadržaja rata, zaključno sa drugim svetskim, jasno su ocrtale totalnost i sveobuhvatnost ratova kao jednu od najznačajnijih njihovih karakteristika. Sa gledišta predmeta vojne nauke i ratne veštine, ove tendencije su dovele do toga da su vojna nauka i ratna veština sve manje bile u mogućnosti da svojim okvirom obuhvate celinu rata. U oblasti teorije, ratom su se sve više bavile razne nauke — društvene i prirodne, a u oblasti prakse — razne društvene delatnosti. To je, prirodno, dovelo do ograničavanja predmeta vojne nauke i ratne veštine na užu oblast rata — pretežno na oružanu borbu.

Predviđanja o savremenom ratu i predmet vojne nauke. Sva predviđanja o eventualnom budućem svetskom termonuklearnom ratu ističu u prvi plan globalnost i totalnost rata. Štaviše, smatra se da će baš ova karakteristika savremenog rata doći do svog krajnjeg apsurdnog izraza. Takav rat bi obuhvatio ceo svet i vasionu, vodio bi se sredstvima masovnog uništavanja i razaranja čiji bi cilj bile i oružane snage i celokupna pozadina zemalja-učesnica, u ratu bi učestvovala masovne armije i masovna ratna tehnika, glavni naponi bi se angažovali verovatno u njegovom početnom periodu u kojem bi se težilo u njegovom brzom završetku totalnim uništenjem protivnika itd. Usled svoje sveobuhvatnosti savremeni rat sadrži u sebi zakonitu tendenciju pretvaranja lokalnih ratova u svetske. Sa gledišta faktora rata, očevidno je da bi baš u savremenom ratu bile angažovane sve društvene snage i delatnosti zemlje, što se, uostalom, vidi i po kompleksnosti ratnih priprema koje su u svim zemljama, a naročito u zemljama — glavnim vojnim silama, obuhvatile sve sektore društvenog i državnog života.

Novе pojave savremenog rata našle su izraza i u savremenim vojnim teorijama u svetu. Tako, na primer, kod svih zemalja na Zapadu nov pojam generalne strategije ide baš za tim da označi kompleksni sadržaj rata, sve njegove faktore: politički, diplomatski, psihološki, naučni, vojni i dr. Prema mišljenju zapadnih teoretičara, strategija nije više suveren vojnički pojam; on se zadržao u okviru operacije i taktike, dok je strategija dobila nove dimenzije. »Diplomatija i odbrana nisu više različite alternative, jedna koja će biti upotrebljena kad druga bude poražena. Jedna drugu moraju dopunjavati.« (Kenedi).¹¹ To se i praktično sprovodi preko primata civilnih organa u poslovima narodne odbrane, tako da oshovnu ulogu u formulisanju i kontroli vojne politike i po nizu sasvim konkretnih vojnih pitanja imaju civilna lica.¹² Što se

¹⁰ Tito, *Vojna djela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. I, str. 183.

¹¹ »Principi i posledice američke strategijske doktrine«, Jacques Vernant, *Revue de défense nationale*, Paris, maj 1963. god.

¹² Za ilustraciju je orijentacije mogu poslužiti i ovi stavovi Kenedija: »Naše armije moraju biti iskorišćene na način da se dozvoli izbor i odluka civilnim vlastima u pogledu odlaganja, obima reakcije i objekata.« »Naše oružje mora biti potčinjeno najvišem komandovanju i kontroli civilnih vlasti, stalno — kako u miru tako i u ratu. Osnovna odluka koja se odnosi na naše učešće u bilo kojem konfliktu i na naš odgovor na bilo koju vrstu pretnje — uključujući sve odluke koje se odnose na korišćenje nuklearnog oružja ili na prelaz sa ograničenog na opšti rat — biće preduzete od strane civilnih vlasti.« (Citirani članak Jacques-a Vernant-a).

tiče kategorije vojne strategije, ona — prema zapadnoj vojnoj teoriji — direktno proizilazi iz generalne strategije i njen je zadatak da podržava generalnu strategiju direktnom ili indirektnom primenom oružanih snaga, kako u miru tako i u ratu, to jest putem primene specifično vojnih sredstava države.

U sovjetskoj vojnoj teoriji bilo je i još ima dosta diskusija oko toga u čiji domen spada problematika savremenog rata. Većina autora zastupa mišljenje da je rat široka pojava koja obuhvata ekonomsku, ideološku i diplomatsku borbu (neki dodaju i naučnu), a one u ratu dobijaju posebne crte blokade, diverzije, konfiskacije, prekida diplomatskih odnosa i sl. U ratu je posebno značajno učešće naroda. Međutim, glavni sadržaj rata je oružana borba pa, prema tome, postoji razlika između rata i oružane borbe. Vojna nauka ne može obuhvatiti sve strane pripremanja i vođenja rata. To bi dovelo do njenog rasplinjavanja u širokoj oblasti koja pripada raznim naukama. Osim toga, rukovođenje ratom u celini pripada politici, dok se vojna nauka bavi samo jednim aspektom rata — oružanom borbom. Ovo je naročito jasno izrazio maršal Malinovski u svojoj brošuri *Budno stajati na straži mira*¹³ u kojoj se navodi i ovaj stav: »Po pitanju o predmetu i sadržaju vojne nauke... dolazilo je do mnogih sporova između generala i oficira, no te diskusije i sporovi nisu zaključeni. Po našem mišljenju, neki drugovi su nastojali uključiti u pojam vojne nauke i sve što je u bilo kakvom odnosu s vojnim delom i s postizanjem pobede nad neprijateljem. U vojnu nauku uključivali su sumu socijalno-političkih, ekonomskih i vojnih faktora... Vojna nauka se pretvorila na taj način u svojevrsnu nauku nauka... Objekat istraživanja vojne nauke je oružana borba, jer ona predstavlja specifikum rata... «

U nekim savremenim vojnoteoretskim razmatranjima dolaze često do izražaja i razna tehnokratska gledišta koja polaze od toga da će vojna moć, zasnovana na savremenoj ratnoj tehnici, imati u nuklearnom ratu isključivu ulogu. Nema sumnje da su takvi ekstremni zaključci netačni, a i opasni, iako je tačna činjenica da su ogromno porasli uloga i efekat dejstva savremenog naoružanja i ratne tehnike. Danas se u nekim diskusijama otvoreno dovodi u pitanje uloga ekonomike u toku trajanja rata pa se dolazi i do zaključka da ona ne bi imala (bolje reći: ne bi stigla da ima) neku važniju ulogu, usled toga što postoje ogromne zalihe nuklearnog oružja, a nije moguće da se sva sredstva njihovog lansiranja podvrgnu iznenadnom uništenju. Stavlja se pod sumnju čak i shvatanje rata kao produženja politike, jer se polazi od gledišta da nuklearni rat predstavlja i sopstveno uništenje, a samouništenje ne može biti ničiji interes — ni ekonomski, ni politički. Nema sumnje da je traženje političkih rešenja agresivnim nuklearnim ratom samo po sebi stvarno negacija istinskog političkog rešenja, te predstavlja nerešivu protivurečnost savremenog nuklearnog rata, a samim tim sadrži imperativ borbe za mir. Zbog toga drug Tito s pravom ističe »da su u zabludi oni koji misle da mogu izvojevati neke odlučujuće pobjede silom oružja i trenutnim tehničkim preimućstvima.«¹⁴ Upravo otuda proizilazi i gledište da odbrana zemlje od agresije spolja

¹³ *Военниздат, Moskva, 1962. god. (na ruskom).*

¹⁴ *Tito, Vojna djela, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. III, str. 198.*

predstavlja realnu mogućnost, sastavni deo borbe za mir, a pred surovom alternativom: rat ili moderno ropstvo — i jedino moguće političko rešenje.

Prema tome, upravo se savremeni rat ne može svesti samo na dejstvo oružanih snaga, iako je nepobitna činjenica da je njihova uloga ogromno porasla. No, naporedo s tim porasla je uloga i svih ostalih faktora: masovnog učešća celokupnog stanovništva, značaja morala, velikog udela teritorijalne odbrane i civilne zaštite i t. sl. Sveobuhvatno učešće svih društvenih delatnosti naročito dolazi do izražaja u ratnim pripremama, pa se čak smatra da, u vezi s nekim pretpostavkama o kratkotrajnosti rata, blagovremenosti i sveobuhvatnosti ratnih priprema dobija sve sudbonosniji značaj.¹⁵ Međutim, ukoliko bi rat duže trajao utoliko bi svi njegovi faktori i te kako došli do izražaja i u toku toga trajanja. Na kraju, neki oblici savremenog rata, i to baš oni koji se odigravaju u praksi pred našim očima od završetka drugog svetskog rata pa sve do danas — nacionalnooslobodilački, antikolonijalni, svenarodni odbrambeni ratovi i oružane revolucije — ne mogu se oslanjati samo na oružane snage, već svoju snagu moraju crpiti iz potpunog angažovanja svih moralnih i materijalnih snaga naroda, zemalja, država, partija i pokreta.

Ova kratka razmatranja o savremenom ratu sa gledišta predmeta vojne nauke i ratne veštine upućuju na tri osnovna zaključka:

— rat je po svom sadržaju i dalje kompleks najraznovrsnijih pojava: političkih, ekonomskih, vojnih i drugih, te u pripremanju i vođenju rata učestvuju svi društveni faktori i angažuju se svi izvori zemlje;

— rat je i nadalje produženje politike — avanturističke politike agresije (makako to apsurdno zvučalo kad je u pitanju termonuklearni rat i makako to istovremeno impliciralo i negaciju politike) i politike odbrane zemlje; zbog toga je jedino politika kadra osigurati skladno angažovanje svih delatnosti u ratu što i dalje ističe njenu rukovodeću ulogu;

— predmet vojne nauke i ratne veštine ne može biti rat u celini, jer se on veoma usložio i po društveno-političkom sadržaju i po obimu vojnih pojava koje obuhvata; predmet vojne nauke i ratne veštine ne mogu biti ni samo oružane snage, jer je ne samo rat nego čak i oružana borba širi pojam od pojma upotrebe oružanih snaga. Oba ova shvatanja pripadaju prošlosti. I ne samo to. Ona mogu dovesti do zamagljivanja jasnih odnosa između politike i ratne veštine i do pogrešne ocene o značaju i ulozi pojedinih faktora rata, pa i samih oružanih snaga, te samim tim dobijaju i širi principijelni značaj. Zbog toga mislim da je najprihvatljivije rešenje da se vojna nauka i ratna veština bave samo oružanom borbom kao svojim predmetom, to jest samo delimičnim, iako glavnim, sadržajem rata, do čega je, uostalom, kako smo videli, doveo i sam objektivni razvitak rata.

¹⁵ Zanimljivo je u vezi s tim podsetiti na jednu vizionarsku Klauzevicevu pretpostavku: »Kada bi u ratu bilo samo jedno jedino rešenje ili mnoštvo jednovremenih rešenja, to bi, naravno, sve pripreme za njega morale biti usmerene u pravcu krajnjih naprezanja...« (O ratu, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1951, str. 45).

Politika i vojna nauka. Za odnos između politike i vojne nauke značajna je baš razlika koja postoji između rata i oružane borbe. Budući da je rat produženje politike drugim, nasilnim sredstvima, proizilazi da rata i nema bez primene oružanog nasilja, bez oružane borbe. Oružana borba je pojam uži od pojma rata, ali je ona stalno prisutan, neminovan i glavni sadržaj rata. Po tome rat i jeste poseban oblik političke borbe, što je njegova posebnost i zakonita specifičnost upravo oružana borba. Zbog toga smatram da »hladni«, »ekonomski«, »psihološki rat« i sl. nisu ratovi (sem u prenosnom, konvencionalnom smislu), jer ne sadrže glavno obeležje rata — oružanu borbu. Oni su najoštrije forme mirne političke borbe u kojima, istina, dolazi do izražaja i uloga vojne sile u smislu pretnji, odmeravanja snaga i iznuđivanja političkih rešenja ali mirnim, a ne oružanim putem.

Primarna, usmeravajuća uloga politike u pripremanju i vođenju rata proizilazi otuda što je rat kao društvena pojava samo produženje te politike drugim sredstvima. Sve ostale delatnosti, zadržavajući svoju relativnu samostalnost, potčinjavaju svoje interese interesima politike koji su svrha rata. Vojna nauka ima isti takav položaj — položaj potčinjenosti i relativne samostalnosti u odnosu na primarnu ulogu politike.

Specifični zakoni oružane borbe, specifična sredstva i metodi pripremanja i vođenja rata kao oružane borbe predstavljaju rezonovanje vojne nauke kao posebne nauke i ratne veštine kao posebne veštine. Politika mora voditi računa o objektivnim zakonitostima oružane borbe. »Ali kad se jednom izda naređenje za izvršenje pomorskih i vojnih pokreta, onda ti pokreti više ne podležu željama i planovima diplomatije, već njihovim sopstvenim zakonima, koji se ne mogu kršiti, a da se time ne dovede u opasnost bezbednost celokupne ekspedicije«. ¹⁶ Prema tome, pored potčinjenosti vojne nauke i ratne veštine opštim ciljevima i zahtevima politike, postoji i obrnut odnos: raspoložujući relativnom samostalnošću koja je izraz specifičnosti oružane borbe, vojna nauka i ratna veština vrše i obratan uticaj na politiku u smislu korigovanja njenih ciljeva i zadataka, postavljanja uslova i zahteva koje politika mora zadovoljiti ako želi da postigne uspeh u ratu.

Načelan odnos između politike, vojne nauke i ratne veštine ima veliki principijelan značaj i u oblasti teorije i oblasti prakse. Tendencije ka tome da se domen vojne nauke i ratne veštine proširi na svu problematiku rata imaju, po mom mišljenju, niz negativnih posledica: zamagljuje razliku između rata i oružane borbe, bacaju krivo svetlo na pojam hladnog rata, predstavljaju opasnost za pojavu militarizma. Osim toga, makako na prvi pogled izgledalo neuverljivo, ove tendencije vode i ka potcenjivanju oružane borbe, jer vojna nauka i ratna veština koje bi se bavile svim problemima rata nužno moraju zapostaviti specifične probleme oružane borbe, koji — danas više nego u prošlosti — zahtevaju posebnu stručnost. Širokim postavljanjem okvira vojne nauke i ratne veštine takođe se gubi iz vida da se savremeni rat ne može pripremiti i voditi bez svestranog učešća raznih nauka. Zbog toga je sasvim tačna konstatacija da ne može biti jedinstvene nauke o

¹⁶ Engels, *Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1960. godine, knj. II, str. 48.

ratu koja bi bila nekakva nauka nauka. U stvari, jedino politika — kao nauka i veština koja se bavi proučavanjem političkih odnosa i usmeravanjem političke delatnosti bilo u kojoj oblasti društvenog života¹⁷ — može imati i ulogu opšteg usmeravanja u ratu i jedino je kadra objediniti delovanje svih društvenih delatnosti ka jedinstvenom cilju.

U vezi s odnosom politike, vojne nauke i ratne veštine postavlja se i jedno praktično pitanje: da li opšta politika koja se bavi svim problemima društvenog života, može podjednako efikasno da se bavi i specijalnim problemima — konkretno pripremanjem i vođenjem rata, pogotovu ako se ima u vidu da se problematika rata veoma uvećala i usložila. Teorija političke nauke ima na to pitanje gotov odgovor. Naime, prema ovoj teoriji, opšta politika se inače deli na niz specijalnih politika (to jest, delova, aspekata opšte politike), kao što su ekonomska, kulturna, socijalna i sl. Zbog toga, načelno, ne vidimo razloga da ne postoji i vojna politika, kao izraz komplikovanja društvenog života (i vojne problematike napose) i praktične potrebe efikasnijeg delovanja po specijalnim vojnim pitanjima. Uostalom, to je termin koji nalazimo još kod Lenjina i Frunzea,¹⁸ a inače je danas dosta u upotrebi. Mislim da je termin »vojna politika« logičniji i jasniji od termina »generalna strategija«, »vojna veština«, »ratovodstvo« i sl., jer svi ovi termini samim nazivom impliciraju vojno značenje, što nije poželjno. Nasuprot tome, vojna politika nedvosmisleno pokazuje da se radi o politici, i to o njenom posebnom aspektu koji se tiče vojne problematike. U takvom svom značenju pojam vojne politike sasvim je srodan pojmu politike narodne odbrane. Za nas je taj termin veoma pogodan, pa je čak unekoliko određeniji, jer se odnosi na pripremanje zemlje za odbrambeni rat.

Lenjin je govorio da se u ratu politika militarizuje. Savremeni razvitak ogromnih armija i masovnih ratnih priprema tu tezu je ne samo potvrdio već i proširio na mirnodopski period, u kojem dolazi do »militarizacije« onog dela aspekta politike koji se bavi problemima narodne odbrane.

Predmet vojne nauke i ratne veštine je oružana borba. Sve što je do sada rečeno još nije dovoljno da argumentuje gledišta o oružanoj borbi kao predmetu vojne nauke i ratne veštine. Naime, da bi jedna nauka stekla uslove da postoji kao samostalna naučna oblast, ona za svoj predmet mora imati u objektivnoj stvarnosti takav skup pojava — specifičan, relativno samostalan i uzajamno povezan uzročno-funkcionalnim odnosima — kojim se nijedna druga nauka (pa i odgovarajuća praksa) ne bavi potpuno. U tom slučaju takav skup pojava može se uslovno izdvojiti kao predmet posebne nauke i prakse. U vezi s tim postavlja se pitanje: da li je oružana borba takav skup specifičnih pojava kojima se posebno ne bave nijedna druga nauka i praksa.

Na to pitanje se bez sumnje može potvrdno odgovoriti. I ne samo to. Pojave oružane borbe se upravo izrazito razlikuju od bilo kakvih

¹⁷ Vidi: dr Radomir Lukić, *Politika teorija države*, Beograd, 1962; *Osnovi sociologije*, Beograd, 1962; *Istorija političkih i pravnih teorija*, Beograd, 1956.

¹⁸ Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, str. 392; Frunze, *Izabrana dela*, izdanje Vojno-izdavački zavod MNO, Beograd, 1946, str. 26, 70, 74.

drugih pojava društvenog života, jer ni za jedan drugi skup pojava nije karakteristična primena oružanog nasilja. I baš po tome što je akt oružanog nasilja, oružana borba predstavlja naročit, specifičan oblik političke borbe. »Ali oružani ustanak je *naročiti* oblik političke borbe koji je potčinjen naročitim zakonima, o kojima treba pažljivo razmisliti.«¹⁹

Drugim rečima, oružana borba ima, dakle, sopstvene specifične zakone. Kad ne bi imala unutrašnje objektivne zakone, nezavisne od svesti i volje ljudi, oružana borba bi bila samo zbir slučajnosti i tada ne bi bila potrebna nikakva teorija za njeno pripremanje i vođenje. Evolucija oružane borbe od kratkotrajnih udara antičkih falangi i feudalnih linijskih strojeva do savremene oružane borbe u kojoj, pored oružanih snaga, učestvuju i mase stanovništva, predstavlja, u stvari, evoluciju zakonitosti pojava oružane borbe. Na osnovu posmatranja zakonitosti kadri smo pratiti evoluciju ratovanja i uopštavati iskustva, otkrivajući opšte, stalne i nužne faktore koji određuju karakter i fizionomiju oružane borbe. Na osnovu toga predviđamo i mogućni njen razvoj, postavljajući tako objektivnu osnovu i okvire vojne nauke i ratne veštine kao posebne teorije i prakse.

Osnovni zadatak vojne nauke sastoji se u otkrivanju i proučavanju zakonitosti oružane borbe, to jest u otkrivanju uzročnih veza koje postoje između objektivnih faktora oružane borbe, s jedne, i organizacije, načina i oblika njenog vođenja, s druge strane. Pronaći takve načine i oblike oružane borbe koji će najbolje odgovarati objektivnim materijalnim i subjektivnim faktorima i uslovima njenog vođenja — čini glavni sadržaj vojne nauke.

Način i oblici ratnih dejstava neprekidno se menjaju i otvaraju nove probleme vojne nauke i ratne veštine. Glavni problem ratne veštine prvog svetskog rata sastojao se u tome kako da se prevaziđe pozicioni način vođenja rata. Međutim, kako su načini i oblici borbenih dejstava samo pojavni oblici, spoljne manifestacije suštine oružane borbe, to se ni pozicioni karakter prvog svetskog rata nije mogao prevazići sve dok nisu stvoreni materijalni i drugi uslovi za prelazak na manevarsko ratovanje. *Ratna tehnika* prvog svetskog rata nije bila kadra da probije dobro organizovanu i jaku odbranu protivnika i taktički proboj pretvori u operativni, te se i odbrana pokazala jačom od napada. Trebalo je da se kvalitativno izmeni ratna tehnika, da se masovno uvedu u naoružanje armija tenkovi i avioni da bi se ostvario odlučujući problem u ratnoj veštini — prelazak na manevarski način ratovanja koji je dominirao u drugom svetskom ratu. Sličan odlučujući uticaj na način vođenja oružane borbe imao je u istoriji ratovanja i razvoj faktora čovek. Govoreći o ulozi tog faktora Engels je pisao: »... samo revolucija kao što je bila francuska, koja je ekonomski oslobodila građanina, a naročito seljaka, mogla je da iznađe masovne vojske, a ujedno i slobodne oblike kretanja o koje su se razbile stare krute linije.«²⁰ Obilje raznovrsnih oblika borbenih dejstava u našem oslobodilačkom ratu,

¹⁹ Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd 1961. godine, str. 285.

²⁰ Engels, *Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1953. godine, knj. I, str. 17.

kao i u nizu oružanih revolucija i antikolonijalnih ratova, bilo je velikim delom proizvod posebne aktivne uloge svesnog faktora čovek.

Ratovi se po načinu vođenja oružane borbe razlikuju među sobom pre svega zato što u njima uvek na drugi način deluju kvalitete i kvantitet i međusobni odnos raznih objektivnih faktora. Efikasnost vojne nauke i ratne veštine sastoji se baš u tome da uoče te nove momente. Tako, na primer, naša partizanska strategija i taktika bile su u početku ustanka posledica malobrojnog i slabijeg naoružanja naših jedinica, nepovoljnog vojnog odnosa snaga, teritorijalne organizacije partizanskih odreda i sl. U tim uslovima jedino je partizanskim načinom ratovanja bilo moguće efikasno iskoristiti naša oskudna sredstva, osigurati masovnu podršku i neposredno učešće stanovništva i stvoriti uslove za pojavu razvijenijih načina i oblika oružane borbe. Ukoliko su se postepeno menjali objektivni faktori, a posebno broj i kvalitete žive sile i naoružanja, utoliko se i naš način vođenja rata menjao i sve više se sastojao iz kombinovanja partizanskih i frontalnih dejstava.

Baveći se problematikom oružane borbe, ratna veština ima uvek isti predmet kako na nivou strategije tako i na nivou operatike i taktike, samo uvek u drugačijoj razmeri: za strategiju je predmet oružana borba u celini, za operatiku operacija, a za taktiku boj. Ovo je važno naglasiti zbog toga što se ponekad može čuti i mišljenje koje mi se ne čini ispravnim — da se strategija bavi ratom u celini, a operatika i taktika operacijama i bojevima, to jest oružanom borbom, što bi, u stvari, značilo da strategija ima jedan predmet, a operatika i taktika drugi. Međutim, pošto je ratna veština jedinstvena, bez obzira na to što se deli na tri zasebne grane, mora imati i jedinstven predmet, a to je upravo oružana borba.

Oružana borba — sveukupnost njene problematike — čini predmet vojne nauke i ratne veštine. A to znači da se vojna nauka i ratna veština ne bave samo problemima vođenja oružane borbe, nego i problemima pripreme koje se očito ne mogu odvojiti kao nešto zasebno što spada u neku drugu oblast. Pogotovo je danas očevidno da su pripreme čiji je značaj izvanredno porastao, nerazdvojni deo oružane borbe, pa i nerazdvojni deo vojne nauke i ratne veštine. Zaista bi bilo nelogično da se pripreme izvode na bazi neke druge teorije.

Jedno od glavnih pitanja vojne nauke i ratne veštine jeste priprema i upotreba oružane sile. Bolje reći — to je njihovo glavno pitanje, što proizlazi iz činjenice da je u većini slučajeva upravo oružana sila glavno sredstvo za izvršavanje zadataka oružane borbe. Svaki rat, pa i svaki oružani ustanak, mora raspolagati — ili se mora truditi da što pre raspolaze — oružanom snagom, jer je ona obično i osnovna garancija pobe. Uostalom, upravo je stvaranje armije kao specijalne organizacije u periodu rađanja robovlasničkog poretka, prema Engelsu, bilo jedno od bitnih obeležja koje je oružane sukobe prvobitne zajednice razlikovalo od rata klasnog društva kao dve sasvim raznorodne pojave. Međutim, za našu temu nije sporno to da li su oružane snage glavni sadržaj predmeta vojne nauke i ratne veštine, nego je sporno to — da li su oružane snage — njihova priprema i upotreba — jedini sadržaj vojne nauke i ratne veštine, da li su one predmet ratne veštine, kao što se to smatralo u prošlosti i kao što i danas neki vojni pisci smatraju.

Očito je da već poodavno oružana borba predstavlja sveobuhvatniju i širu pojavu od pripreme i upotrebe oružanih snaga, a pogotovo u uslovima savremenog rata uopšte, a opštenarodnog posebno. Savremena oružana borba je postala totalna baš u tom smislu što u njoj dolaze do izražaja i drugi faktori. Neposredno učešće naroda u raznim vojnim pa i oružanim dejstvima — kao što su obaveštavanje, snabdevanje, zaprečavanje, izveštavanje, diverzije, ilegalna borba, kontrašpijunaža, suzbijanje pete kolone, kontrola teritorije, borba protiv vazдушnih desanata itd. — uticalo je na ogroman porast vojnog značaja naroda kao faktora oružane borbe. Osim toga, vojna nauka i ratna veština očito moraju voditi računa i o moralno-političkom i ekonomskom faktoru — u onoj meri u kojoj neposredno utiču na oružanu borbu. Teško je, na primer, zamisliti procenu situacije — u kojoj se ne bi vodilo računa o tim faktorima; to se bez izuzetka tiče strategijske procene, vrlo često operativne, a ponekad čak i taktičke.

Uostalom, vojna nauka i ratna veština kao posebne oblasti nisu apsolutno samostalne; one se prepliću sa mnogim drugim naukama i delatnostima, jer se bave i problemima koji su van oružane borbe, a utiču na nju, kao što, s druge strane, mnoge druge delatnosti i druge nauke imaju interesa da se bave i pitanjima oružane borbe. Takva uzajamna zainteresovanost je posve razumljiva, a slično preplitanje se dešava u svim oblastima naučnog saznanja i ljudske prakse, i to kao posledica činjenice da je svaka društvena pojava uvek samo deo jedinstvene objektivne stvarnosti i da uvek prelazi granice pojedine nauke i pojedine praktične delatnosti. U ratu nema pojava koje nisu u vezi s oružanom borbom, i obrnuto, te je zbog toga i okvir vojne nauke i ratne veštine samo uslovan i ne može se kruto odrediti preciznim granicama prema drugim oblastima nauke i prakse. Zbog toga se vojna nauka mora koristiti rezultatima raznih naučnih disciplina koji imaju velikog značaja za pripremanje i vođenje oružane borbe. Nemoguće je zamisliti vojnu nauku bez oslanjanja na fiziku, hemiju, pedagogiju, tehnologiju, meteorologiju i sl.

Međutim, to nikako ne znači da vojna nauka obuhvata sva pitanja rata. Njen osnovni interes je oružana borba. Vojna nauka nije u stanju da se bavi svim pitanjima rata; to bi je odvlačilo od njenih osnovnih pitanja koja predstavljaju specifičnosti rata, a to bi očigledno značilo u suštini potcenjivanje pa i zapostavljanje oružane borbe kao glavnog sadržaja rata. S obzirom da će u savremenim uslovima oružana borba biti prema svim predviđanjima mnogo složenija nego ranije, vojna nauka se mora ozbiljno posvetiti baš problemima oružane borbe. Iz značaja oružane borbe kao glavnog sadržaja rata proizlazi i značaj vojne nauke i ratne veštine kao posebne teorije i prakse.

Mišljenje po kojem se ratna veština bavi ratom u celini ponekad se objašnjava time da rat ima dva aspekta: politički i tehnički, odnosno opšti i vojnostručni. Prema tome mišljenju, ratna veština ima za predmet rat u celini, ali samo njegov stručni aspekt. Verovatno je da ovo mišljenje polazi i od poznatog Lenjinovog stava da se upravljanje vojnim resorom sastoji iz kombinacije političkog i stručnog rukovođenja. I Frunze je smatrao da se vojna doktrina sastoji iz političkog i tehničkog dela. Međutim ni Lenjin, ni Frunze nisu poistovećivali ratnu veštinu s delovanjem stručnjaka. Lenjin je u građanskom ratu pridavao

ogroman značaj specijalistima — carskim oficirima, ali se za njega pojam ratne veštine ticao vođenja oružane borbe, u kojoj su izvanrednu ulogu odigrali i revolucionarni kadrovi koji su bili poslani na rad u vojsku, a posebno CK Partije koji se vrlo često bavio problemima izgradnje oružanih snaga, vojnih operacija itd. Zbog toga predmet ratne veštine ne treba mešati s kompetencijama u rukovođenju. Ratna veština se tiče oružane borbe i njenim se načelima moraju rukovoditi svi faktori koji su odgovorni za njeno vođenje. Svodi tu ratnu veštinu na vojno-stručni, tehnički aspekt, znači, u stvari, sužavati joj okvir.

Realizacija vojne nauke, to jest ratne veštine — vrši se preko svesne delatnosti ljudi u oružanoj borbi: preko delatnosti rukovodećih ljudi, komandi, jedinica, grupa i pojedinaca — sve do pojedinačnog borca. Međutim, time nije rečeno — kako se ponekad shvata — da ratna veština može eliminisati objektivne pretpostavke oružane borbe; ona je njima nužno ograničena. Izvanredni značaj subjektivnih snaga sastoji se u tome što one mogu delimično menjati i ograničavati stihijno dejstvo objektivnih uslova i faktora i — što je najvažnije — subjektivne snage su kadre da od niza različitih mogućnosti odabiraju baš one koje su najpovoljnije. U traženju najboljih rešenja u pripremi i vođenju oružane borbe, takovih rešenja koja će najpotpunije odgovarati konkretnoj situaciji i konkretnom odnosu snaga — sastoji se suštinska razlika između vojne nauke i ratne veštine i osnovni smisao i pozitivna uloga ratne veštine. O tome svedoči praksa našeg oslobodilačkog rata: time što je u potpunosti iskoristila sve naše objektivne i subjektivne mogućnosti i sve neprijateljeve slabosti i greške, naša ratna veština je uspela da nametne protivniku svoj način ratovanja, a time je postala jedan od onih faktora koji je u oružanoj borbi odlučivao o pobedi i porazu.

Predmet vojne nauke i ratne veštine je, prema tome, pripremanje i vođenje oružane borbe. U oblasti teorije vojne nauke obuhvata izučavanje uslova, faktora, zakonitosti, organizacije, sredstava, načina i oblika oružane borbe i određivanje principa i pravila za njeno izvođenje. U oblasti prakse ratna veština je stvaralačka primena teorije, umenje da se na praksi pronalaze najbolja rešenja za pripremanje i vođenje oružane borbe.

General-major
Dušan DOZET

RADIOLOŠKA KONTAMINACIJA PRI NUKLEARNIM VAZDUŠNIM EKSPLOZIJAMA MALE SNAGE

U okvirima nastojanja da svoje armije opreme nuklearnim oružjem i doktrinu izgrade na principima adekvatnim materijalno-tehničkoj osnovi, može se u aktuelnoj literaturi nekih zemalja uočiti da većina autora zastupa mišljenje da će se za neposrednu atomsku podršku taktičkih, pa i operativnih jedinica u eventualnom ratu u najvećoj meri upotrebljavati projektili male i donekle srednje snage i to metodom vazdušnih eksplozija. U cilju realizacije ovakvog mišljenja zahtevaju da se stvori što veća količina raznovrsnih projektila male snage (od 0,1 do 20 KT) namenjenih za podršku osnovnih taktičkih jedinica, čemu su nuklearne sile i pristupile. Zbog toga je veoma značajno sagledati sve posledice, prednosti i slabosti koje povlači za sobom njihova upotreba kako za branioca tako i za napadača. Jedna od tih posledica jeste i problem radiološke kontaminacije.

Potrebno je odmah istaći da se radiološka komponenta dejstva atomskog oružja često uzima i razmatra više sa stanovišta neposrednih — trenutnih efekata i posledica, a u manjoj meri se sagledavaju one posledice koje u početku nisu od neposrednog uticaja na život i borbu jedinica, a vremenom postaju neposredna opasnost. Time se i objašnjava to što se u nas u mnogim razmatranjima (pa i uputstvima) kod eksplozije u vazduhu uzima u obzir samo primarno ozračivanje žive sile, a radiološka kontaminacija žive sile i zemljišta više ili manje se zanemaruje. Po pravilu bi trebalo da se u pogledu radiološkog dejstva atomskog oružja uvek sagledaju kako primarne tako i sekundarne posledice i problemi.¹ U prvom slučaju radi se o neposrednom — trenutnom izbacivanju iz borbe žive sile putem akutnog ozračivanja i kontaminacije, a u drugom — o hroničnom ozračivanju i radiološkoj kontaminaciji žive sile i životne sredine — istina u manjim intenzitetima, ali to vremenom opet dovodi do onesposobljavanja žive sile.

Radi veće jasnoće i boljeg određivanja predmeta razmatranja potrebno je prethodno objasniti šta se u članku podrazumeva pod ozračavanjem, a šta pod radiološkom kontaminacijom.

Živa sila i materijal mogu biti ozračeni, a ne i kontaminirani kada su izloženi samo dejstvu jonizujućeg zračenja (pre svega gama i neutronske), a ne i dejstvu radioaktivnih izotopa (čestica prašine — emitera zračenja) nastalih od eksplozije atomske bombe. To će biti, napr. slučaj kod izvesnih eksplozija u vazduhu na odgovarajućem uda-

¹ Pod primarnim ovde se, u operativno-taktičkom smislu, podrazumevaju neposredne-kratkotrajne, a pod sekundarnim posredne — dugotrajne posledice. Neposredne-primarne posledice ne moraju se uvek identifikovati sa kratkotrajnim: kontaminacije padavinama za nekoga će uvek biti neposredne, a spadaju u kategoriju dugotrajnih, kao što i posredne posledice uvek nastaju posredstvom nečega što je već kontaminirano. Zato ovaj termin treba uzeti u operativno-taktičkom smislu.

ljenju od NT, kod ljudstva u tenkovima, u skloništimama i sl. U odnosu na materijal, od značaja je samo neutronske zračenje. Do radiološke kontaminacije i ozračavanja dolazi kada radioizotopi kontaminiraju — dođu u dodir sa živom silom i materijalom.

Do ozračavanja, ali ne i do radiološke kontaminacije dolazi, pre svega, u momentu eksplozije od primarnog i naknadnog zračenja kada su živa sila i materijal zaštićeni od kontaminacije. Radiološka kontaminacija javlja se kao posledica primarnog zračenja (neutronske) i same eksplozije (ostaci bombe, eksploziva, fragmenti fisije) i smatra se da je osobito značajna kod površinskih i niskih vazdušnih eksplozija. Ove pojave je teško odvajati i gde postoji zračenje, postoji u većem ili manjem obimu i kontaminacija — i obratno. Značajno je da su problemi zaštite i otklanjanja posledica u jednom i drugom slučaju različiti. Time svakako nije u ovom problemu rečeno sve, već samo toliko koliko je neophodno za ova razmatranja, pošto se ne razmatra zračenje uopšte, već radiološka kontaminacija i radioaktivno zračenje kao njena manifestacija.

Radiološka kontaminacija i zračenje imaju svoje karakteristike zbog kojih predstavljaju veoma složen i teško rešiv problem. Radiološkoj kontaminaciji izložena je biosfera u celini, pa je otuda zaštita veoma složena i teška. Nikakvim sredstvima ne može se ubrzati proces dezintegracije i u vezi s tim smanjiti i eliminisati zračenje, pa je dekontaminacija veoma otežana. Otkrivanje zračenja i kontaminacije moguće je samo specijalnim i osetljivim uređajima, što i otežava problem zaštite. Ipak, zračenje kod radiološke kontaminacije je manje energije nego kod primarnog ozračavanja u momentu eksplozije, pa je i zaštita žive sile donekle olakšana.²

Razmatrajući izvesne pokazatelje dejstva nuklearnih projektila male snage može se odmah uočiti da oni pre svega dejstvuju početnim radioaktivnim zračenjem (uopšte kod atomskog oružja male snage karakteristično je to što im je najjače izraženo radioaktivno dejstvo, dok je kod oružja srednje i velike snage jače izraženo toplotno dejstvo). Ovo se vidi iz poređenja pojedinih komponenata dejstva za projektele od 0,5 do 20 KT kod eksplozije nisko u vazduhu (u tablici je razmatrano dejstvo na živu silu).

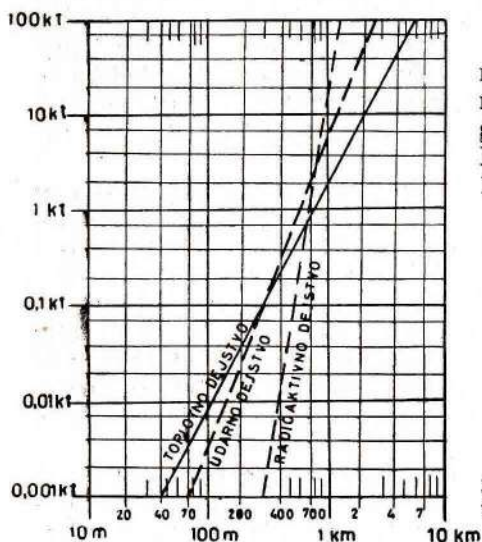
(Ove vrednosti za radioaktivno, toplotno i udarno dejstvo uzete su zbog toga što se u ovim slučajevima mogu javljati povrede kod žive sile od neposrednog dejstva atomskog oružja).

Jačina projektila	100 r na udaljenju	Opek. II step. na udaljenju	Udar. tal. jač. 0,84 kg/cm ² na udaljenju
0,5 KT	850 m	600 m	oko 180 m
1 KT	900 m	800 m	275 m
2 KT	1000 m	1000 m	346 m
5 KT	1200 m	1500 m	470 m
10 KT	1300 m	2000 m	591 m
20 KT	1600 m	2750 m	748 m

² Pored navedenog veliku opasnost kod kontaminacije predstavljaju i alfa-beta emiteri koji se javljaju kao sekundarne pojave, a u sklopu primarnog zračenja nemaju nikakvog značaja. Od njih i dolazi opasnost internih kontaminacija (preko vazduha, hrane, vode, rana i sl.).

Pored toga što projektili male snage dejstvuju pre svega početnim radioaktivnim zračenjem, kod njih je znatno jače neutronske zračenje.³ Ovo je od velikog značaja u pogledu stvaranja indukovane radijacije. Kod projektila do 1 KT neutronske zračenje učestvuje u primarnom radioaktivnom zračenju sa 60—70%, što uslovljava potencijalnu opasnost od radioaktivnog zračenja i radiološke kontaminacije. To utoliko više što su učinci tog oružja najveći kod eksplozija na malim visinama.

Do radiološke kontaminacije može doći putem indukovane radioaktivnosti na zemljištu i materijalu, kao i u radioaktivnim padavinama. Ovde će se ukratko razmotriti i jedan i drugi slučaj.

Ista pojava može se videti na grafikonu koji pokazuje zavisnost dejstva od ekvivalenta energije pri eksploziji visoko u vazduhu, i to za projektele od 0,001 do 100 KT.

Zavisnost daljine dejstva od ekvivalenta energije pri nuklearnoj eksploziji visoko u vazduhu.

INDUKOVANA RADIOAKTIVNOST NA ZEMLJIŠTU I MATERIJALNIM SREDSTVIMA

Neutronske zračenje izaziva pod određenim uslovima nuklearne procese kod izvesnih elemenata u zemlji, vodi i materijalnim sredstvima kao što su: natrijum, kalijum, hlor, mangan, gvožđe, cink, bakar, silicijum, jod itd. Zbog toga dolazi u rejonu NT do radioaktivnog zračenja i radiološke kontaminacije. Za intenzitet ovog zračenja veoma je značajan geološki sastav zemljišta, tj. količina i vrsta elemenata podložnih veštačkom radioaktivisanju i njihova svojstva kao radioizotopa (bitna sa stanovišta radiološke kontaminacije), a u prvom redu poluživot i radiotoksičnost.⁴ Sve to već predstavlja jedan veoma značajan element kod svih procena u vezi sa upotrebom atomskog oružja.

³ Kao što je poznato, početno radioaktivno zračenje sastoji se od neutronske i gama-zračenja.

⁴ Poluživot je vreme koje je potrebno da se radioaktivnost date količine nekog radioaktivnog elementa smanji na polovinu svoje prvobitne vrednosti. Radiotoksičnost je stvaranje toksičnih materija u organizmu usled dejstva jonizujućeg zračenja.

Opseg i daljina neutronskog zračenja zavisne su od energije, tj. od jačine atomskog oružja. Često se ističe da je domet tog zračenja 800—1.000 m, iz čega bi se moglo zaključiti da projektili koji eksploziraju na tim visinama mogu da u rejonu NT izazovu indukovanu kontaminaciju. Ovome treba dodati i to da sposobnost izazivanja ove kontaminacije i zračenja nije uslovljena samo dometom neutronskog zračenja, već i energijom koju ono poseduje jer je sposobno da kod elemenata na zemlji i na sredstvima izazove nuklearne procese samo kod određene energije. To znači da se mogućnosti kreću u granicama dometa neutronskog zračenja, a zavisne su od jačine projektila i visine eksplozije.

Radiološke kontaminacije mogle bi se izbeći podizanjem centra eksplozije na veću visinu, ali u tom slučaju se, pogotovo kod oružja male snage, postižu i manji ostali efekti. Može doći i do toga da se eksplozija planira visoko u vazduhu, ali usled skretanja po visini ona postane niska. Iz svih tih razloga kod oružja koja ovde razmatramo možemo očekivati pre svega eksplozije nisko u vazduhu i mogućnost radiološke kontaminacije. S obzirom na visine eksplozija i domet neutronskog zračenja, ona je kod pojedinih oružja mogućna i kod eksplozija visoko u vazduhu. To se može uočiti u navedenom pregledu visina eksplozija za pojedine projektile.

Ako prednje podatke uporedimo sa domašajem neutronskog zračenja (oko 800—1.000 m) očito je da oni ukazuju na to da se kod ovih oružja može očekivati indukovana radiološka kontaminacija uvek kod svih eksplozija nisko u vazduhu, a kod visokih moglo bi do nje doći u smanjenom obimu. Prema tome možemo zaključiti da će kod atomskog oružja male snage postojati indukovana radiološka kontaminacija i zračenje u svim slučajevima, te na iste treba da računaju obe strane — i ona koja upotrebljava atomsko oružje, i ona koja je njime tučena — radi zaštite sopstvenih snaga i ograničavanja posledica.

Koliki je obim ove kontaminacije, gledano po prostoru i intenzitetima, pokazuju podaci za neke od navedenih projektila:

Projektil	Visina atomskog oblaka	Polupreč. atomskog oblaka
0,5 KT	2700 m	700 m
1 KT	3300 m	900 m
2 KT	4600 m	1200 m
5 KT	7000 m	1700 m
10 KT	8200 m	2300 m
20 KT	10000 m	3100 m

Kontaminirane prostorije su kružnog oblika sa intenzitetima zračenja (u $H + 1$)⁵ od 1.000 r i više u sredini i 1—2 r na periferiji kruga. One po veličini, intenzitetu i vremenu trajanja predstavljaju značajne radiološke prepreke i ne mogu se ničim eliminisati.

Jačina projektila	Polupreč. kontamin.	Kontaminirana površina
1 KT	300 m	0,28 km ²
2 KT	400 m	0,5 „
5 KT	500 m	0,78 „
10 KT	700 m	1,5 „
20 KT	900 m	2,5 „

Da bismo sagledali kolika može biti ova kontaminacija po obimu uzećemo nekoliko jedinica raznih stepena u odbrani i određen broj eksplozija projektila od 10 KT nisko u vazduhu.

⁵ $H+1$ označava vreme jedan čas posle eksplozije; sve vrednosti u vezi sa radioaktivnošću u literaturi date su uglavnom u $H+1$.

Jedini- ca u odbr.	Broj pro- jekt. od 10 kt. kojima je tučena	Veličina kon- taminirane prostorije
pbr	1-3	1,5-4,5 km ²
pd	3-5	4,5-7,5 km ²
korpus	10-15	15-22,5 km ²
armija	20-25	30-37,5 km ²

(U ovom primeru je broj projektila uzet proizvoljno i podrazumeva se da bi pored navedenih mogli biti upotrebljeni i drugi projektili sa eksplozijama visoko u vazduhu, kod kojih možda ne bi bilo kontaminacije).

Iz navedenog primera može se videti da kontaminirane površine predstavljaju značajan element. Treba imati u vidu da će se kontaminirani rejonii nalaziti na važnijim pravcima i prostorijama, jer će se tu nalaziti i najznačajniji ciljevi, što samo povećava njihov značaj.

No, radiološka kontaminacija nije značajna samo zbog svojih dimenzija i lokacije, već i zbog svoje prirode i trajnosti. Već je rečeno da se proces opadanja zračenja ne može ničim ubrzati, a i radiološka dekontaminacija je veoma težak i složen proces (zemljište je gotovo nemoguće dekontaminirati), pa se kontaminirani rejonii i sredstva moraju ostaviti da radioaktivnost prirodnim putem padne na tolerantne intenzitete. Međutim, to je dosta dug proces, što se može videti iz sledećih podataka.

Pro- jekttil	Intenziteti zračenja na 250 m od NT u					
	H+1	H+6	H+12	H+24	H+48	H+72
1 KT	12R	8,7 R	6,8 R	3,6 R	1 R	0,27 R
2 KT	60 R	44 R	34 R	18 R	5,1 R	1,5 R
5 KT	300R	219 R	171 R	90 R	25,5 R	6,9 R
10 KT	450R	328,5R	256,5R	135 R	38 R	10 R
20 KT	600R	438 R	342 R	180 R	51 R	14 R

Ovde je uzeto udaljenje od 250 m, što pretpostavlja unutar toga kruga veće, a izvan njega manje intenzitete. Iz toga proizlazi da će za pojedine projekte i nakon 3 dana unutar pomenutog kruga radioaktivnost biti znatna,

pa će ta prostorija i tada predstavljati prepreku.

Postavlja se pitanje: kakve posledice i probleme stvaraju kontaminirani rejonii strani koja upotrebljava ove projekte i onoj koja je izložena njihovim udarima, kao i kakve mere zaštite treba preduzimati (imajući u vidu kako trenutne, neposredne posledice, tako i one dugotrajnije).

Kao neposredne, trenutne posledice javljaju se eventualni gubici u kontaminiranim rejonima, kontaminacija zemljišta i materijalno-tehničkih sredstava i u vezi s tim stvaranje prepreka koje mogu biti u datoj situaciji od velikog značaja, pogotovo ako je došlo i do rušenja.

Prostorija koja bi mogla biti kontaminirana indukovanom radioaktivnošću (kod svakog projektila) nešto je manja od zone teških gubitaka kad je ljudstvo na otvorenom prostoru, a trenutno nešto veća od one kad je ljudstvo u rovovima (kasnije se zona teških gubitaka povećava). Može se uzeti da će na kontaminiranoj prostoriji zahvaćena živa sila pretrpeti teške gubitke pre svega od primarnog dejstva eksplozije. Radiološka kontaminacija mogla bi imati uticaja jedino na periferiji te prostorije i to u tom smislu što bi preživeli bili izloženi kontaminaciji i naknadnom zračenju, a pomoć i evakuacija bili bi otežani. U takvoj

situaciji osnovno je da se povređeni što pre zaštite pomoću ličnih zaštitnih sredstava od radiološke kontaminacije, da se što pre izvuku iz kontaminiranih rejlona i da tako prime što manju dozu zračenja.

Naoružanje i materijalno-tehnička sredstva koja se budu našla u zoni indukovanе radioaktivnosti biće uništeni ili teško oštećeni. Pošto ta sredstva imaju elemente (gvožđe i dr.) koji, kad su izloženi neutronskom zračenju, postaju radioaktivni, biće potrebno njihovo »odležavanje«. To znači da se u izvesnim situacijama neće moći pristupiti evakuaciji, opravci i korišćenju ove tehnike, već se mora čekati da radioaktivnost prirodnim putem opadne na tolerantnu meru. U toku izvođenja borbenih dejstava ovi rejoni (zone), kao prepreke koje treba savladivati ili obilaziti, odnosno izvlačiti se iz njih, mogu da predstavljaju poseban problem.

Ako napadač planira atomski udar po braniočevom prednjem kraju odbrane projektilima male snage i eksplozijama nisko u vazduhu, pred njega se uvek postavlja problem eksploatacije udara. Problem je kako se naći što bliže mestu udara (da ga od njega razdvaja što manji prostor i vreme) i kako sopstvene jedinice osposobiti da eksploatišu samu »brešu« stvorenu atomskim udarom (da se kreću u samom rejonu eksplozije). Napadač može najviše približiti svoje snage cilju atomskog udara preuzimanjem većeg rizika i većim stepenom zaštite (upotrebom oklopnih jedinica). Isto tako se i jedinice mogu uputiti u rejon NT uz preuzimanje izvesnog rizika i uz određenu zaštitu. Ukoliko je zaštita veća, rizik je manji. Za upućivanje u rejon indukovanе radioaktivnosti opet su najpodesnije oklopne jedinice.

Za naša razmatranja zanimljiv je problem neposredne eksploatacije, tj. kretanje u kontaminiranom rejonu, našto će napadač biti upućen kako zbog otpora branioca na ivici »breše«, tako i radi što brže eksploatacije udara. Prema podacima, indukovanа radioaktivnost za projektil od 10 KT u $H + 1$ iznosi:

na 200 m od NT⁶ — 1.000 r; na 250 m — 450 r; na 300 m — 230 r; na 400 m — 51 r; na 500 m — 12 r; na 600 m — 3 r; na 700 m — 1 r.

Površina te prostorije iznosi oko 1,5 km², a dužina, odnosno širina 1.400 m.

Ove se vrednosti odnose na vreme $H + 1$. To znači da u vremenu između H i $H + 1$ u rejonu za $r = 700$ m vladaju mnogo veći intenziteti. U tom smislu nam gornje vrednosti mogu poslužiti samo kao orijentacija. Po prestanku primarnih učinaka atomskog oružja — (to je nekoliko minuta posle eksplozije) napadač bi krenuo u »brešu« kada u tom rejonu vladaju veoma visoki intenziteti. Očigledno je da se pešadija ne bi smela uputiti u taj rejon; ako bi je uputili u $H + 1$ i približi se NT na 200 m, a taj prostor savlada za 1/2 časa primila bi 250 r. Pod istim uslovima ljudstvo u tenkovima primilo bi 7,5 r jer je zaštićeno i brže bi savladalo taj prostor. Znači, pešadija se bez zaštite ne sme upu-

⁶ Ove vrednosti se u stvari odnose na udaljenja od centra eksplozije; međutim, kod ovih projektila razlike su tako neznatne da ih uzimamo kao udaljenja od NT, bez prethodnih proračunavanja.

titi neposredno u »brešu«, tj. u zonu teških gubitaka, već bi eksploatisala udar dejstvujući na periferiji ove prostorije. Oklopne jedinice mogle bi se uputiti u ovu prostoriju odmah posle udara i prestanka primarnih učinaka, mada izgleda da bi i u ovom slučaju, s obzirom na visoke intenzitete, trebalo izbegavati uži rejon NT (oko 250—300 m).

Pre upućivanja u taj rejon jedinice bi trebalo u svakom pogledu zaštititi. Na čelu prvih ešelona morali bi se uputiti izviđači u tenkovima i oklopnim kolima sa specijalnim aparatima za merenje radioaktivnosti; oni bi u pokretu obavljali odgovarajuća merenja i odmah predavali podatke jedinicama, regulisali kretanje i organizovali kontrolno-zaštitnu službu. Pored toga, jedinice koje se upućuju u »brešu« moraju imati na sebi zaštitna sredstva, bez obzira na to da li su na vozilima, u tenkovima ili se kreću peške. Poželjno je da su oklopna vozila hermetizirana.

Sličan je slučaj kada se radi o atomskim udarima po dubini borbenog poretka, odnosno iste su posledice, problemi i način njihovog rešavanja. Drukčiji su samo borbeni uslovi, jer se otklanjanje posledica i postupci jedinica ne odvijaju neposredno pod borbenim dejstvima neprijatelja. Zbog toga je olakšano izvlačenje preživelih iz kontaminiranih rejona koje će jedinice veoma retko savlađivati, već će ih po pravilu obilaziti. Ukoliko se takvi rejoni usled raznih razloga (karaktera zemljišta, npr.) ne bi mogli obići, a pokreti jedinica i materijala preko tih rejona su neophodni, njihovo savlađivanje organizovalo bi se na isti način kao u prethodnom slučaju. Ako bi taktička situacija i raspoloživa tehnička sredstva omogućavali, to se zemljište može dekontaminirati skidanjem i uklanjanjem kontaminiranog sloja ili nasipanjem zemlje. Ovakvu dekontaminaciju mogle bi sprovesti inžinjerijske jedinice raspoloživom mehanizacijom. U pogledu zaštite ljudstva, izviđanja zemljišta i mera zaštite uopšte, prilikom kretanja po tim rejonima sve što je rečeno napred treba primeniti i u ovom slučaju.

Udari atomskim projektilima po naseljenim mestima, raskrscama puteva, pošumljenim rejonima, tesnacima i sl. mogu imati za posledicu rušenja i zaprečavanja. Operativno-taktička situacija će ponekad iziskivati najhitniju opravku i raščišćavanje. Međutim, kod eksplozija na malim visinama u rejonu rušenja javiće se i indukovana radioaktivnost koja će u početku onemogućiti, a kasnije otežavati radove na raščišćavanju i opravkama.⁷ Ovi radovi su u takvim uslovima veoma teški i složeni. Ovde se ukazuje samo na neke probleme, jer ova pitanja zašlužuju posebnu obradu.

Prvo se postavlja pitanje kada započeti radove. U mnogo slučajeva to neće biti moguće odmah. Kod odlučivanja moraju se proceniti ovi faktori: operativno-taktička situacija; intenziteti zračenja i njihovo opadanje; stepen tehničke opremljenosti i zaštićenosti ljudstva.

---

⁷ Ranije su dati podaci o intenzitetima u $H + 1$ na pojedinim udaljenjima za projektil od 10 KT, a na drugom mestu podaci o opadanju indukovane radioaktivnosti za različite projekte na 250 m od NT. Iz tih podataka vidimo da u $H + 1$ kod projektila od 10 KT na 200 m od NT intenzitet zračenja iznosi 1.000 r, a na 250 m 450 r. Ako je u tom rejonu komunikacija porušena ili zaprečena, očigledno je da se ne može odmah raščistiti, uprkos raspoloživim snagama i sredstvima. Pomenuti podaci pokazuju da je kod istog projektila još u $H + 24$ na udaljenju od 250 m zračenje još 135 r.

Operativno-taktička situacija može uticati u tom smislu da se s radovima otpočne odmah ili što pre, uz veći ili manji rizik i najviši stepen zaštite ljudi; isto tako ta situacija može omogućiti da se s radom počne što kasnije uz manji rizik i veći efekat. Intenzitet zračenja usloviće organizaciju i tempo radova, kao i organizaciju zaštite; ukoliko se s radovima otpočne što pre, kada postoje visoki intenziteti, moći će se izvoditi samo pomoću mašina, buldožera i sl., uz veoma čestu smenu posada. Problem zaštite ljudstva je osobito složen: sve ljudstvo bi moralo celo vreme nositi zaštitna sredstva, što znatno umanjuje efekat rada i traži češću zamenu ekipa; pešak je znatno više izložen zračenju od, recimo, vojnika na buldožeru, pa zbog toga sve radove treba izvoditi pomoću mehanizacije, koju treba prethodno adaptirati — osposobiti za maksimalnu zaštitu od radiološke kontaminacije i zračenja.

Sve što je dosad rečeno odnosi se na neposredne posledice radiološke kontaminacije kod vazdušnih eksplozija atomskih projektila male snage. Razmatrajući ovaj problem, treba ukazati i na one posledice koje su trajnijeg karaktera, a takođe utiču na borbena dejstva jedinice. One su dugotrajne, veoma složene i njihov uticaj na život i borbena dejstva danas je u celini veoma teško sagledati.

Ovakvi kontaminirani rejonu ostaju dugotrajne prepreke i izvori kontaminacije životne sredine. Iznetim podacima o opadanju intenziteta (do 72 časa) treba dodati i to da radioaktivnost u početku opada brzo, a posle sve sporije. To upućuje na zaključak da će se izvesna kontaminacija, slabih intenziteta, zadržati duže vreme. S obzirom na niske intenzitete, takav rejon ne bi bio značajna prepreka za kretanje i komuniciranje, ali zbog opasnosti od radiološke kontaminacije o njemu bismo morali voditi računa. Mnogo opasniji će biti ovakvi rejonu kao žarišta kontaminacije životne sredine. Vetar može podići radioaktivni materijal u atmosferu i taložiti ga po ljudima, stoci, ljudskoj i stočnoj hrani. Atmosferski talozi takođe mogu taj materijal uneti u vodene izvore, stočnu hranu i sl. i njihovim posredstvom kontaminirati živu silu. Ako uzmemo da je na teritoriji armije u određenom vremenskom periodu izvršeno 20—25 takvih atomskih udara, imamo za posledicu 20—25 žarišta radiološke kontaminacije životne sredine ukupne površine 30—37,5 km².

Koje bi mere trebalo preduzeti da se ublaže posledice ove kontaminacije? Likvidacija tih žarišta putem dekontaminacije veoma je teška, ali je ipak ne bi trebalo isključiti. Verovatno je da bi bilo moguće, u određenim uslovima, skidanjem gornjeg sloja i deponiranjem radioaktivnog materijala kao i nasipanjem kontaminirane površine nekontaminiranim materijalom smanjiti i kontrolisati stepen kontaminacije. Osnovna mera zaštite bila bi evidencija i stalna radiološka kontrola tih rejona. Trebalo bi vršiti stalna merenja i pratiti proces opadanja radioaktivnosti. Kod svih rejona neophodno je organizovati kontrolno-zaštitnu službu radi regulisanja kretanja. Radiološka kontrola rejona obuhvata kontrolu neposredne okoline — pre svega vodenih tokova, atmosfere, ljudske i stočne hrane. Ovo svakako pretpostavlja organizovanje radiološkog izviđanja i osmatranja čitave teritorije. Na osnovu stalnih merenja i kontrole životne sredine preduzimale bi se i mere zaštite kao što su: zabrana korišćenja vode, dekontaminacija vode i

hrane, zabrana upotrebe stočne hrane, upotreba zaštitnih sredstava, evakuacija određenih rejona i sl. Kao što se vidi, sve to traži stalnu kontrolu i posebnu organizaciju. Naglašavamo da se ovim verovatno ne iscrpljuju svi problemi, već su naznačeni samo neki.

RADIOAKTIVNE PADAVINE KAO IZVOR RADIOLOŠKE KONTAMINACIJE

Kada je reč o eksplozijama svih vrsta projektila u vazduhu, najčešće se uzima da radioaktivnih padavina nema. Ako se radi o eksplozijama na malim visinama (pre svega kod projektila male snage i pri atmosferskim padavinama) kod većine stranih izvora predviđaju se lokalne radioaktivne padavine. Treba primetiti da neki izvori predviđaju izvesne lokalne padavine kod svih eksplozija nisko u vazduhu, dok drugi to predviđaju samo u određenim atmosferskim uslovima. Izgleda da ovo pitanje još nije u dovoljnoj meri razjašnjeno, pa se ova razmatranja zasnivaju na slobodnim procenama i pretpostavkama.

Kada se tvrdi da kod vazдушnih eksplozija nema radioaktivnih padavina, misli se na one koje se javljaju odmah posle eksplozije, u većem obimu i intenzitetu, sa posledicama koje se javljaju odmah i imaju određen operativno-taktički značaj (u literaturi imaju naziv: lokalne radioaktivne padavine). Takve su pre svega padavine koje nastaju kod površinskih eksplozija, a po našem mišljenju mogu se ponekad javiti i kod eksplozija nisko u vazduhu. Međutim, padavina ima kod svake eksplozije, ali se one zbog malih količina, velikih visina na kojima se nalaze i dejstva vetrova zanemaruju. Uzrok tome je pre svega činjenica da one ne ispoljavaju odmah svoje dejstvo, pošto se talože u malim količinama i sa slabim intenzitetima. Međutim, pogrešno bi bilo zanemariti ih. Pri intenzivnoj upotrebi atomskog oružja na relativno malom prostoru, vremenom bi verovatno došlo do ozbiljne kontaminacije.

Već u miru, u vreme intenzivnih opita nuklearnim oružjem, radioaktivnost atmosfere je mnogostruko porasla i u najudaljenijim delovima sveta. Prema nekim podacima, u 1958. godini je stvoreno kao rezultat atomskih opita 4,5 t fisionog radioaktivnog materijala. Te eksplozije su se odvijale u toku čitave godine najčešće na velikim visinama, pa ipak je došlo do znatne kontaminacije životne sredine. Prema nekim podacima, na 1 KT eksplodiranog atomskog projektila dolazi 50 gr fisionog radioaktivnog materijala. Ako uzmemo naš prethodni slobodni proračun da je u zoni armije bilo 25 eksplozija atomskih projektila od 10 KT, dobili bismo 12,5 kg radioaktivnog materijala. Kakva je vrednost ovih količina najbolje govori podatak objavljen u stranoj literaturi da je za radiološku kontaminaciju 1 km² dovoljno do 300 gr radioaktivnog materijala. Ako bi ti projektili bili upotrebljeni u toku jedne armijske operacije u trajanju do 20 dana, sa eksplozijama na malim i srednjim visinama, vetrovi i padavine bi relativno brzo »oborili« taj materijal pa bi na toj prostoriji i u to vreme moglo doći do znatne i opasne kontaminacije životne sredine. Bez namere da se ovde taj problem detaljnije razmatra, može se uzeti da će verovatno kod svih eksplozija u vazduhu, pogotovo na malim i srednjim visinama, radioaktivne padavine i kontaminacija predstavljati (gledano u dužem

vremenskom periodu) ozbiljan problem i da će se veoma brzo odraziti na život i borbena dejstva jedinica.

Ovde bi se ukratko razmotrile mogućnosti i verovatnoća lokalnih radioaktivnih padavina (koje po obimu i intenzitetu imaju neposredan uticaj na dejstva jedinica) kad se upotrebe atomski projektili male snage na malim visinama. Postavljaju se pitanja: da li može doći do takvih padavina češće, a ne samo u određenim atmosferskim uslovima; da li ih predviđati uvek u tim uslovima; koliki bi bio verovatan obim i stepen kontaminacije; da li treba predviđati mere i postupke za dejstvo u uslovima kontaminacije i potrebne kapacitete za dekontaminaciju. Iz niza činjenica može se pretpostaviti da će ovakve padavine u navedenim uslovima biti verovatne i moguće i da ih treba *uvek predviđati* i preduzeti sve potrebne mere. Ove pretpostavke zasnovane su na sledećem:

— Centar eksplozije na malim visinama kod ovih projektila je tako blizu površini zemlje da svako malo odstupanje po visini dovodi do toga da vatrena lopta dodirne zemlju i povuče veće količine radioaktivnog materijala u atmosferu i kasnije taloži na zemlju.

— S obzirom na malu visinu eksplozije, vatrena lopta se dosta približi zemlji i, usled potpritiska koji u njoj vlada, verovatno dolazi do usisavanja kontaminiranog materijala sa zemlje, kontaminacije u vazduhu i mešanja tog materijala sa fragmentima fisije i radioaktivnim ostacima atomskog projektila. Ovaj se materijal iz atomskog stuba oblaka taloži na zemlju u širem rejonu NT. Pored toga, vetrovi verovatno raznose radioaktivni materijal od indukovane radijacije.

Visina penjanja atomskog stuba i oblaka ne prelazi troposferu, što se vidi iz sledećih podataka.

Iz ovih podataka bi se moglo zaključiti da će na radioaktivni materijal imati uticaja vetrovi u nižim slojevima atmosfere što će usloviti brže taloženje i na manjem prostoru, a sve to zajedno daje i veći stepen kontaminacije. Uzima se da je prosečna brzina taloženja (padanja čestica) 3 km/č, što znači da bi se kod projektila do 2 KT istaložile za 1 čas i čestice koje bi se našle u vrhu atomskog oblaka. Na osnovu toga moglo bi se zaključiti da bi taloženje kod projektila iznad 5 KT bilo dugotrajnije i na većem prostoru.

Na osnovu izloženog može se smatrati da će kod eksplozija ove vrste veoma često doći do lokalnih radioaktivnih padavina manjeg ili većeg intenziteta, koje mogu biti od neposrednog taktičkog značaja. Zato je dužnost odgovarajućih organa da u svojim procenama uvek predvide i preduzmu sve potrebne mere obezbeđenja i zaštite. Razume se da će kontrola i merenja po izvršenom udaru pokazati da li ih ima i u kom obimu, ali se uvek mora biti spreman na najtežu situaciju.

Drugo je pitanje koliki bi bio mogućan obim te kontaminacije, pa u vezi s tim koje bi jedinice mogle biti kontaminirane, kao i kakve mere i sredstva treba predvideti za otklanjanje posledica. Verovatno je da bi sve jedinice zahvaćene takvom eksplozijom bile i kontaminirane.

Jačina projektila	Eksplozija nisko u vazduhu	Eksplozija visoko u vazduhu
0,5 KT	43-120 m	121-240 m
1 KT	56-120 m	151-300 m
2 KT	74-190 m	191-385 m
5 KT	106-259 m	260-520 m
10 KT	139-329 m	330-655 m
20 KT	183-412 m	413-827 m

To znači da će preživela živa sila (u zoni teških i lakih gubitaka) biti kontaminirana i da će se, pre ili kasnije, morati da podvrgne dekontaminaciji. To se odnosi i na materijalno-tehnička sredstva. Do kontaminacije bi došlo odmah nakon eksplozije usled podizanja indukovanog radioaktivnog materijala u rejonu NT i padanja radioaktivnog materijala iz stuba atomskog oblaka. Verovatno je da bi još neko vreme posle eksplozije moglo doći do padavina koje bi se taložile u pravcu duvanja vetra. Moglo bi se uzeti da bi se 1 čas posle eksplozije nataložile najopasnije padavine. Prema tome prostorija, koja bi mogla biti kontaminirana, obuhvatila bi rejon eksplozije atomskog projektila u širem smislu i određenu prostoriju niz vetar koja bi bila uslovljena brzinom njegovog duvanja (npr. 9 km ako je brzina vetra 9 km/č.). Koliki bi bio stvarni stepen i sam kontaminacije pokazala bi merenja po izvršenom udaru, a ovo su samo predviđanja. Smatra se da su ljudstvo i tehnička sredstva kontaminirani ako je stepen kontaminacije 10—100 m r/č (milirentgena na čas), a opasno ako iznosi preko 100 m r/č; za zemljište se smatra da je kontaminirano kod 0,1 r/č, jako kod 5 r/č i opasno kod 100 r/č. Nema osnova da se tvrdi da će do ovakve kontaminacije radioaktivnim padavinama uvek doći, ali treba uzeti da su one, iz navedenih razloga, veoma verovatne i česte te da se mere zaštite moraju zasnivati na pretpostavci da će do njih uvek dolaziti.

U rejonu NT radioaktivne padavine bi, zajedno sa indukovanom radijacijom, kontaminirale zahvaćenu živu silu, zemljište i materijalno-tehnička sredstva. Zahvaćene jedinice, koristeći zaštitna sredstva, morale bi se što pre izvlačiti iz takvih rejona, dok bi ih druge jedinice obilazile. Zavisno od taktičke situacije i stepena kontaminacije, takve jedinice i njihovo naoružanje bi trebalo što pre dekontaminirati. Takođe bi trebalo izvršiti radiološko izviđanje rejona padavina, zajedno sa rejonima indukovane radijacije i čitav rejon obeležiti i organizovati kontrolno-zaštitnu službu. U taktičkom smislu čitav rejon mogao bi biti neko vreme prepreka, a duže vreme izvor kontaminacije životne sredine sa svim posledicama.

Prednja izlaganja mogli bismo rezimirati sledećim *zaključcima*:

Atomski projektili male snage, pored pojačanog primarnog radioaktivnog dejstva, prouzrokuju radiološku kontaminaciju zemljišta, žive sile i životne sredine uopšte.

Do radiološke kontaminacije će doći usled indukovane radijacije u širem rejonu NT izazvane neutronske zračenjem, kao i radioaktivnim padavinama u širem rejonu atomskog udara i u pravcu duvanja vetra.

Neposredna posledica takve radijacije je kontaminacija žive sile, zemljišta, materijalno-tehničkih sredstava i stvaranje kontaminiranih rejona kao prepreka, koji u kasnijem periodu postaju značajni izvori kontaminacije životne sredine.

Osnovne mere zaštite su: potpuna lična i kolektivna zaštita; blagovremeno i potpuno radiološko izviđanje i merenje na zemljištu, živjoj sili i sredstvima; prognoziranje radiološke opasnosti, njenog prostiranja i trajanja; dekontaminacija žive sile i materijalnih sredstava; organizacija kontrolno-zaštitne službe na kontaminiranim rejonima i stalna radiološka kontrola životne sredine na širem području.

Pukovnik
Ivan FRANKO

PRIMENA TERITORIJALNOG SNABDEVANJA PREMA ISKUSTVIMA NOR-a

Savremeno ratovanje zahteva, pored ostalog, maksimalno naprezanje i angažovanje svih teritorijalnih faktora i izvora, sa osnovnim ciljem da se obezbede materijalna sredstva neophodna za odbranu zemlje.

Dinamičnost i raznovrsnost savremenih borbenih dejstava, mogućnosti razaranja i rušenja komunikacija, saobraćajnih čvorova, vrednih objekata i uništavanja transportnih sredstava, kao i realna pretpostavka da usled upotrebe ABH-sredstava može doći do isključivanja većih teritorija iz opšteg plana snabdevanja — sve to usložava i otežava rad službi snabdevanja, remeti klasične principe dotura i evakuacije i dovodi u pitanje korišćenje usvojenih izvora, sigurnost i mogućnost za uredno snabdevanje armije.

Savremena borbena sredstva i na osnovu njih revolucionarne promene u strategiji i taktici kod zemalja koje raspoložu takvim sredstvima, uslovljavaju da i zemlje koje još ne raspoložu njima moraju težiti da svoje planove i poglede na vođenje ratova saobrazu savremenim uslovima. Razumljivo, neophodno je da te težnje budu zasnovane na realnim mogućnostima svake zemlje i da se oslanjaju na sve faktore koji bi bili odlučujući u pojedinim fazama sprovođenja postavljenih planova.

Naša državna teritorija ili njeni pojedini delovi predstavljaju osnovnu bazu za snabdevanje svih jedinica armije u eventualnom ratu, bez obzira da li će se dejstva izvoditi na slobodnoj teritoriji ili na teritoriji koja je pod privremenom kontrolom neprijatelja. Radi toga je neophodno da se i snabdevanje svih jedinica i ustanova u armiji sprovodi po jedinstvenom sistemu, ali i uz sve specifičnosti koje zahteva vođenje opštenarodnog rata. Zato takav sistem može da udovolji svojoj nameni ako je, pre svega, toliko elastičan da omogućava brzo, uz što manje poremećaje u snabdevanju, prelaženje s jedne varijante na drugu i vrlo lako prilagođavanje konkretnoj situaciji.

Savremeni rat zahteva takav sistem snabdevanja koji će uskladiti organizaciju snabdevačkih organa armije sa organima državne uprave, kako bi se obezbedila čvrsta saradnja i koordinacija svih angažovanih faktora. Vertikalna povezanost komandi sa odgovarajućim organima državne uprave obezbeđivala bi neposrednu brigu o snabdevanju i njihov uvid u stanje snabdevenosti. Naravno, u ovom smislu nisu dozvoljene nikakve krutosti i šabloni, u čemu obilatu pomoć mogu da pruže iskustva stečena u NOR-u.

Pored toga, nužno je da se sistem snabdevanja poklapa sa sistemom rukovođenja radi obezbeđenja čvrstog jedinstva komandovanja i stalnog uvida u stanje snabdevenosti. Međutim, osobenosti vođenja opštenarodnog odbrambenog rata uslovljavaju i posebne osobenosti ovih elemenata te ih zbog toga valja prilagođavati datoj situaciji.

Mogućnost primene i sprovođenja ovako postavljenih načela u sistemu snabdevanja sa osloncem na teritoriju, kao najvažnijeg izvora materijalnih i drugih sredstava, garantuje niz faktora među koje spadaju: organizovana armija sa svim svojim pratećim elementima; organizovana i učvršćena narodna vlast; mogućnost da se unapred izvrši odgovarajuća priprema za uredno snabdevanje u različitim uslovima; mogućnost da se propisima regulišu i usklade obaveze svih organa i u armiji i u narodnoj vlasti; mogućnost angažovanja raznih društveno-političkih organizacija za izvršavanje raznovrsnih zadataka u svim uslovima; i bogato iskustvo svih organa službi snabdevanja koje garantuje snalažljivost, inicijativnost, samopregor i upornost u izvršavanju zadataka.

ISKUSTVA IZ NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Iskustva iz NOR-a sticana su u svemu, pa i u pogledu snabdevanja, u posebnim uslovima: zemlja okupirana, narod ostavljen goloruk i prepušten na milost i nemilost okupatora, bez materijalne baze, bez posebnih znanja o vojnoj organizaciji i bez svoje vlasti, u situaciji kad je trebalo sve stvarati od početka — organizovati narod na borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, stvarati novi aparat narodne vlasti i nove starešine u vojsci, itd. Dakle, pri isticanju iskustava iz NOR-a — kad je reč o početnoj fazi borbe — neophodno je imati u vidu ove elemente: nije postojala armija i njena organizacija; državna uprava i organi vlasti bili su razbijeni ili su se stavili u službu okupatoru; nisu postojali nikakva pripremljena organizacija snabdevanja niti obezbeđene materijalne rezerve, jer je sve palo neprijatelju u ruke. Drugim rečima, nije postojala nikakva materijalna baza za početni start, sem neposrednog oslonca na narod i njegovu materijalno stanje. Zato u prvim mesecima ustanka i nije postojao dovoljno organizovan rad na ovom sektoru.

Međutim, Vrhovni štab NOP i DVJ je već u početku 1942. godine naredio glavnim štabovima da se na slobodnoj teritoriji formiraju vojnopozadinske ustanove. Tako je, uz već postojeće komande mesta, koje su formirane skoro redovno neposredno po oslobođenju nekog značajnijeg sela ili varošice, došlo do formiranja komandi područja koje su objedinjavale rad nekoliko komandi mesta. Komande područja i komande mesta nastavljale su sa radom i na teritoriji koju bi neprijatelj ponovo zauzeo i tako su obezbeđivale svoju čvrstu vezu sa teritorijom na kojoj su formirane i čvrstu saradnju sa odgovarajućim organima narodne vlasti i drugim društveno-političkim organizacijama. Pored poslova čisto vojničke prirode, komande područja bile su zadužene da se staraju i o: mobilizaciji ljudstva i stoke; ishrani, snabdevanju i smeštaju vojske; prikupljanju hrane u magacine, podizanju skladišta; uspostavljanju saobraćaja svih vrsta; transportovanju vojske i materijala; obrazovanju vojnih radionica; preradi sirovina u materijalna sredstva koja se mogu upotrebiti itd.

S obzirom na karakter borbenih dejstava partizanskih jedinica u uslovima NOR-a i njihovu veliku pokretljivost, organizovanje poza-

dinskih vojnih teritorijalnih komandi, s jasno preciziranim zadacima, uslovilo je da se uvedu određene zakonitosti u radu na materijalnom obezbeđenju jedinica i umnogome olakša rad snabdevačkim organima jedinica.¹ Takva startna linija karakteriše celu teritoriju koju je zahvatio plamen ustanka i ona je dosledno sprovedena u celom toku NOR-a.

Kao jednu od karakteristika tog snabdevanja valja naglasiti neposrednu saradnju vojnih pozadinskih vlasti i organa narodne vlasti, koji su sve poslove obavljali uz uzajamnu pomoć.²

Posmatrano u celini, razvoj vojnih pozadinskih komandi odvijao se zavisno od konkretnih uslova na datoj teritoriji, pa su se zbog toga i primenjivale različite forme njihove organizacije. No, zapaža se opšta težnja da se teritorija jedne vojne teritorijalne komande poklapa s teritorijom odgovarajućeg narodnooslobodilačkog odbora radi što bolje neposredne saradnje na rešavanju problema u vezi s materijalnim, i ne samo materijalnim, obezbeđenjem jedinica NOV i POJ i naroda.

Analiza razvoja organa narodne vlasti i razvoja vojnih teritorijalnih komandi pokazuje da su u početnom periodu NOR-a organi narodne vlasti obavljali većinu poslova oko prikupljanja materijalnih potreba i jedinice su se obraćale neposredno njima za podmirenje svojih potreba; međutim, uvođenjem vojnih teritorijalnih komandi ti poslovi postepeno su prelazili na njih i preko njih se odvijala dalja saradnja.

Ima mnogo dokumenata iz NOR-a koji potvrđuju da su organi narodne vlasti, organizovani uporedo sa razvojem ustanka, u početnom periodu vodili neposrednu brigu o snabdevanju NOV i POJ.³

¹ „Tokom 1942. godine, do početka Treće neprijateljske ofanzive, na oslobođenoj teritoriji Glavnog štaba Crne Gore i Boke razvio se veliki broj komandi mesta i područja, koje su svojim radom mnogo doprinele urednijem snabdevanju jedinica. One su u pozadini držale skladišta oružja i municije, organizovale radionice za izradu bombi i opravku oružja, krojačke i obućarske radionice. Održavale su pekare, snabdevale hranom jedinice, prikupljale namirnice na terenu i skladištile ih u svoja skladišta. One su formirale i snabdevale bolnice, osnivale stočne depoe i farme za snabdevanje vojske mesom, ranjenika i bolesnika mlekom i mlečnim proizvodima. Pri komandama područja bili su i zarobljenički logori, iz kojih su se zarobljenici zamenjivali za uhapšene i internirane rodoljube iz okupatorskih zatvora i logora...» (General-major dr Đoko Ivanović, *Neka sećanja na bitku na Sutjesci i snabdevanje treće divizije tokom Pete neprijateljske ofanzive* — VEP br. 5/58).

² Najčešće forme saradnje bili su zajednički sastanci predstavnika komande područja i sreskog NOO. Na ovim sastancima utvrđivane su potrebe vojske u hrani, transportnim sredstvima, radnoj snazi i dr., a predstavnici odbora iznosili su mogućnosti i probleme u vezi s tim... Da bi se uprostio rad sredstva nisu u celini prikupljana u neke opštinske ili sreske magacine, pa odatle predavana vojnim komandama nego bi sva prikupljena stoka, žito i ostalo što je predviđeno za vojsku — bili davani direktno vojnim organima. Transport od sela do vojnih magacina organizovali su odbori s mesnim prevoznim sredstvima, a u izuzetnim slučajevima i vojni...» (Intendantski pukovnik Mujo Dizdar: *Podaci o radu intendantske službe u komandi livanjskog područja od oktobra 1942. do marta 1943. godine* — VEP br. 2/57).

³ Jedan takav dokument je i »Rezolucija sa sjednice Narodno oslobodilačkog odbora Opštine grahovske i delegata svih sela«, doneta na sednici 7. decembra 1941. godine. Između ostalog, u toj Rezoluciji se kaže:

»Na sjednici je bio prisutan, kao pretstavnik Štaba grahovskog partizanskog odreda narodno oslobodilačke vojske, komandant Dimitrije Bulajić. Sva rješenja na ovoj sjednici su donesena u punoj saglasnosti i predlogu našeg grahov-

Poznato je da je Vrhovni štab NOP i DVJ u svom naređenju od 13. septembra 1942. godine, kojim se osniva Ekonomski odsek pri Vrhovnom štabu, propisao i izvore za snabdevanja, tj. kako se može koristiti teritorija za snabdevanje NOP i DVJ. Tako pod II u ovom naređenju VŠ NOP i DVJ reguliše da se sve jedinice obraćaju za sve potrebe i nabavke Ekonomskom odseku sa trebovanjem. Isto tako se propisuje da se u slučaju pokreta, udaljenosti ili kakvih drugih okolnosti koje to onemogućuju, prepušta pojedinim jedinicama da same vrše nabavke na predviđene načine. Takođe je najstrože zabranjeno da pojedini članovi partizanskih ili dobrovoljačkih jedinica kupuju za svoj novac ma šta po privatnim kućama bez odobrenja svojih starešina. Najstrože se zabranjuje vršenje ma kakvih rekvizicija ili konfiskacija pod pretnjom odgovornosti pred vojnim sudom.

Pri razmatranju razvoja vojnih teritorijalnih organa u NOR-u valja imati u vidu da se njihova uloga u organizaciji teritorije i rešavanju pitanja materijalnog obezbeđenja jedinica razvijala uporedo sa razvojem ustanka i da su vojni teritorijalni organi ostajali u neposrednoj pozadini neprijatelja da bi zajedno sa organima narodne vlasti i dalje obavljali svoje zadatke. Takođe, na teritorijama koje su tek oslobođene, uporedo sa organizovanjem narodne vlasti, organizovani su i vojni teritorijalni organi. Može se reći da je cela teritorija naše zemlje bila prekrivena mrežom tih organa.

Postojanje vojnih teritorijalnih organa doprinosilo je učvršćenju bezbednosti teritorije, prilivu novih boraca, sređivanju teritorije u ekonomskom smislu i obezbeđivalo je zakonitost u radu u duhu usvojenih principa narodnooslobodilačkog pokreta. Treba, takođe, istaći i činjenicu da su organizaciju i forme saradnje sa organima narodne vlasti, sve vojne teritorijalne komande prilagođavale konkretnoj situaciji. Takva elastičnost u prilogađavanju dala je masu dragocenih iskustava koja bi se mogla primeniti i u uslovima savremenog ratovanja pri primeni koncepcija o opštenarodnom odbrambenom ratu.

Pri razmatranju teritorijalnog snabdevanja u NOR-u ističe se i činjenica, koja je opravdana s obzirom na specifične uslove vođenja oslobodilačke revolucionarne borbe, da su jedinice NOV i POJ često bile prinuđene da samostalno prikupljaju materijalna sredstva neposredno od stanovništva. No, i u ovakvim slučajevima nisu zapostavljeni organi narodne vlasti — odbornici — koji su u svakoj prilici bili glavni realizatori ostvarenja zahteva jedinica, jer su, kao najbolji poznavaoци

---

skog staba. Komandant bataljona, govoreći ispred naše partizanske vojske, rekao je da se mora, u interesu naše vojske i naroda, nastaviti sa prikupljanjem priloga u hrani... Iz toga našeg Narodnog Oslobođilačkog fronta... izdržavaće se naša partizanska vojska u onim slučajevima, kad joj nije moguća ishrana, usled vojnih akcija, od svojih kuća, pa ta vojska pripadala našoj opštini ili ne. Takođe, druge opštine sa svojim Narodno Oslobođilačkim Odborima, u vezi sa nama, preuzimaju staranje o našim grahovskim četama, ako one operišu van naše teritorije... Iz istog Narodno Oslobođilačkog fonda, pomagaće se najnužnije i najoskudnije porodice...

Iz svih seoskih magacina mora se polovina hrane i ostalog dotjerati u centralni magacin Opštine grahovske, a druga polovina neka ostane u seoskim magacinima». (Vojnoistorijski institut JNA, Arhiv narodnooslobodilačkog rata, br. reg. 12/1-2, F 7, K 1676).

prilika u svom kraju, najpravilnije raspoređivali zahteve po domaćinstvima.

Organizovanje snabdevanja preko vojnih teritorijalnih organa i komandi nije se moglo ostvariti neposrednim prikupljanjem materijalnih potreba od slučaja do slučaja, onda kad zatrebaju, jer bi to iziskivalo dosta vremena.⁴ Nastojalo se da svaki vojnopozadinski organ ili organ narodne vlasti formira svoja skladišta i da preko njih snabdeva jedinice.⁵

Prikupljanje i čuvanje većih količina materijalnih sredstava bilo je otežano čestim ofanzivama neprijatelja i dinamikom borbenih dejstava jedinica NOV i POJ, pa se zbog toga moralo pristupiti formiranju i pravljenju tajnih skloništa — baza na široj teritoriji. Poznati su primeri organizovanja i rada ovih tajnih skladišta ili skloništa iz Slovenije, Slavonije, Srema, Bosne i drugih krajeva naše zemlje. Neprijatelj ih nikada nije otkrio i pored toga što je znao da postoje, a često je raspolagao i podacima na kojim se terenima nalaze.

PRIMENA STEČENIH ISKUSTAVA

Svestrana analiza organizacije snabdevanja u toku NOR-a ukazuje da bi se i u eventualnom ratu, bez obzira na razliku uslova pod

⁴ »... Tokom dosadašnjeg rada pokazalo se je da su svi drugovi intendanti u svom radu mnogo griješili, naročito u vezi sa ishranom preko Nar. Osl. Odbora na onim terenima gdje su dolazile operativne jedinice. Dešavalo se je da su dezorganizovano u poslednjim akcijama vršili samovoljno razdiobu žita te na taj način štetili materijalno dobro Nar. Osl. Vojske... Dužnost je intendanta (Divizije, brigade) da po dolasku na neki novi teren sa operativnim jedinicama ili najbolje prije dolaska obratiti se najbližoj komandi područja, komandi mjesta ili intendanturi korpusa ako je ova u blizini da ispita mogućnosti kako i odakle će se vojska ishranjivati. Ovo se može i preko Nar. Osl. Odbora iz rezervnog Nar. Osl. Fonda. Odbori su dužni da iz rezervnog Nar. Osl. Fonda hrane vojsku, i pomognu joj koliko mogu, ali nijesu obavezni da zadovoljavaju česta preterana traženja pojedinih intendantata. n. p. kupljenje čaja, jaja, masti, itd. Odbori treba da izdavaju žito jedinicama uz propisanu potvrdu primitka.« (Zaključak sa konferencije intendantata I bosanskog korpusa, 6. decembra 1942. godine u Lušci-Palanci. VII JNA, Arhiv narodnooslobodilačkog rata, br. reg. 3/1-15, K. 406).

⁵ U svom dopisu Štabu IV operativne zone, Ekonomski osek Vrhovnog štaba NOP i DVJ pod br. sl. od 1. novembra 1942. godine, upozorava: »Kako se partiz. vojska uglavnom nalazi na teritoriji pasivnih krajeva i snabdevanje sa životnim namirnicama je otežano, a pored toga intendanti pojedinih jedinica iskorišćuju centralne magazine i ne nastoje da sami dođu do potrebne hrane, nego jednostavno pišu trebovanja i dižu hranu iz magazina. Po tom pitanju Vrhovni štab i Ekonomski osek V. Š., da bi sačuvali izvesnu rezervu hrane za predstojeću zimu izdao je naredbu da se sve jedinice snabdevaju na teritoriju na kome se nalaze. Ovo vredi i za jedinice IV oper. zone koje se nalaze na ovom području. Jasno je da se ne može striktno pridržavati ove naredbe kada na teritoriju na kome se nalazi izvesna jedinica nema potrebnih namirnica za vojsku. U tom slučaju mora se dati hrana dotičnoj jedinici iz centralnih magazina. Kako vi imate svoje magazine, a vaša jedinica se nalazi na teritoriji gde nema potrebne hrane, kao što je sada slučaj sa II dalm. brigadom, potrebno je da je snabdevate iz svojih magazina, jer politički bi bilo vrlo nezgodno da svoje magazine čuvate, a iskorišćujete magazine ovog područja. Iz gore navedenih razloga mi smo obustavili izdavanje hrane iz magazina ovog područja...« (MNO FNRJ, Arhiv narodnooslobodilačkog rata, br. reg. 1/1-6, K. 1493).

kojim bi se takav rat vodio, mogla i morala koristiti stečena iskustva, i da bi ona, obogaćena savremenom stvarnošću, pokazala niz prednosti nad klasičnim sistemom snabdevanja. Ta iskustva su posebno dragocena kad je u pitanju organizovanje slobodne teritorije za rat, jer pokazuju kako se formiraju i usklađuju odnosi između naroda i armije radi izvršenja osnovnog zadatka — odbrane slobode i nezavisnosti zemlje.

Da bi se mogla primeniti stečena iskustva u pogledu teritorijalnog snabdevanja postavlja se zahtev da se državna teritorija prekrije odgovarajućom mrežom vojnih teritorijalnih organa koji bi se bavili, pored ostalih zadataka, poslovima oko prikupljanja materijalnih sredstava za potrebe jedinica na njihovoj teritoriji i svim poslovima za uređenje svoje teritorije za uspešno izvođenje borbenih dejstava, kao i dejstava u pozadini neprijatelja. Takođe će se sa određene teritorije koristiti i odgovarajući objekti i kapaciteti koji su od interesa za pozadinsko obezbeđenje. Zbog toga se ukazuje potreba da se razmotri šta se i preko koga može koristiti sa određene teritorije. Najbolje bi bilo kad bi se sve jedinice za podmirenje svojih potreba za određeni period i na određenoj teritoriji neposredno obraćale vojnim teritorijalnim organima i da samo preko njih ostvaruju svoje zahteve. No, takva obaveza zahtevala bi da se vojni teritorijalni organi osposobe za vršenje svih tih poslova i da se što neposrednije povežu sa organima narodne vlasti.

Neosporno je da će naša zemlja biti prinuđena da ograniči potrošnju izvesnih materijalnih sredstava kojih nema ili ih neće biti u dovoljnim količinama na celoj teritoriji ili su, pak, od interesa za narodnu odbranu. Prema stečenim iskustvima korisno je da zajednica organizuje posebne organe koji bi takva sredstva prikupljali i dodeljivali ih zainteresovanima prema određenom razrezu ili na neki drugi način utvrđenom principu.

Pošto je prema iskustvima neophodno da se rad vojnih teritorijalnih organa potpuno uskladi i koordinira sa radom odgovarajućih ustanova narodne vlasti, to bi trebalo da se i mreža tih organa poklapa s mrežom odgovarajućih organa narodne vlasti. Čak bi bilo korisno da se odgovarajući organi vojnih teritorijalnih komandi rangiraju prema stepenu organa narodne vlasti na čijoj se teritoriji nalaze. Tako bi se obezbedila celishodna organizacija vojnih teritorijalnih organa prema postojećim stepenima narodne vlasti od republike do sreza i opštine, koja bi najefikasnije poslužila kao neposredan oslonac operativnim jedinicama za pozadinsko obezbeđenje u različitim uslovima.

U celokupnom našem društveno-političkom sistemu opština ima posebnu ulogu kao osnovna ćelija jedinstvenog društvenog organizma. Stoga je sasvim logično da se preko takve opštine ostvaruju i sve pripreme za organizovanje odbrane zemlje, pa i za pozadinsko obezbeđenje jedinica. To nameće potrebu da se na teritoriji opština predvide i formiraju odgovarajući vojni teritorijalni organi sa potrebnim službama, koji bi bili neposredni oslonci u pozadinskom obezbeđenju jedinica armije. Slični organi morali bi se formirati i za teritoriju sreza. Oni bi objedinjavali rad vojnih teritorijalnih organa opština i vodili jedinstvenu ekonomsku politiku.

Poštovanje određene zakonitosti čiji je nosilac narodna vlast koja će postojati i raditi u svim uslovima — u zoni borbenih dejstava jedinica, van takve zone i u pozadini neprijatelja — zahteva da se i

neposredna organizacija vojnih teritorijalnih organa uskladi sa takvim uslovima i da se još u miru izvrše odgovarajuće pripreme koje bi obezbedile normalan prelazak sa mirnodopskog na ratno snabdevanje. Učešće takvih organa na raznim vežbama, koje jedinice izvode u mirnodopskoj obuci, doprinelo bi proveriti postojeće organizacije i njenom što konkretnijem prilagođavanju ratnim uslovima.

S obzirom na iznete okolnosti pod kojima bi se mogao odvijati sistem teritorijalnog snabdevanja dolazi se do zaključka da je i u savremenim uslovima, bez obzira pod kojim bi se okolnostima izvodila borbena dejstva, moguće primeniti sve oblike neposredne saradnje vojnih teritorijalnih organa sa organima vlasti i društveno-političkim organizacijama u cilju doslednog sprovođenja principa teritorijalnog snabdevanja.

U pogledu formacijskog sastava vojnih teritorijalnih organa bitno je da se obezbedi mogućnost njihovog prilagođavanja konkretnoj situaciji. Zbog toga bi njihove jedinice za pozadinsko obezbeđenje morale biti takvog formacijskog sastava da ih je lako deliti, da se lako prilagođavaju borbenoј situaciji i da mogu vršiti najraznovrsnije poslove iz okvira pozadinskog obezbeđenja. Štaviše, dobro bi bilo kad bi ti organi bili ovlašćeni da mogu u određenim situacijama sami formirati potrebne organe i jedinice, tj. da im se ne sputava inicijativa u pogledu pronalaženja različitih formi za uredno snabdevanje.

U cilju pozadinskog obezbeđenja svih delova armije koji se nalaze na njihovoj teritoriji, vojni teritorijalni organi imali bi, između ostalog, i ove zadatke: snabdevanje materijalnim sredstvima jedinica i ustanova svoga organskog sastava, jedinica koje im budu stavljene na snabdevanje, kao i jedinica na prolazu kroz njihovu teritoriju; nabavka i prikupljanje materijalnih sredstava iz izvora na svojoj teritoriji; smeštaj i čuvanje materijalnih rezervi za potrebe svojih jedinica, kao i za jedinice i ustanove za koje im se naredi; izrada hleba, klanje stoke i izrada raznih mesnih prerađevina za sve jedinice koje dejstvuju na njihovoj teritoriji, a ako nisu osposobljene za obavljanje takvih poslova, kao i za jedinice i ustanove svog organskog sastava; pripremanje hrane (kuvane ili za suvi obrok) za jedinice i ustanove koje nisu osposobljene da samostalno pripremaju hranu, za jedinice ili pojedince koji u u prolazu i za transporte zarobljenika; održavanje i opravka materijalnih sredstava i pranje rublja za jedinice koje nisu za takve poslove osposobljene ili vršenje ovakvih usluga i za jedinice koje nisu u stanju da vlastitim kapacitetima podmire svoje potrebe; da primaju nepotrebna materijalna sredstva od jedinica i ustanova sa svoje teritorije ili koje su u prolazu preko njihove teritorije; da prikupljaju, primaju i smeštaju, razvrstavaju, opravljaju i osposobljavaju za upotrebu materijalna sredstva koja se dobijaju iz ratnog plena; vođenje evidencije o ekonomskom stanju teritorije i o svim objektima koji bi bili od interesa za armiju; neposredna saradnja sa organima narodne vlasti, privrednim i društveno-političkim organizacijama u odnosu na postupak sa materijalnim dobrima od interesa za odbranu zemlje koja se nalaze kod raznih organa i organizacija a koje treba evakuisati, skloniti ili raseliti da bi se onemogućilo neprijatelju da ih uništi ili upotrebi; neposredna briga o organizovanju i uređenju svoje teritorije, i organizovanju i formiranju tajnih skladišta u kojima će biti smeštena materijalna sredstva potrebna

za jedinice koje će dejstvovati u pozadini neprijatelja, kao i staranje o pozadinskom obezbeđenju svih jedinica koje dejstvuju na njegovoj teritoriji u pozadini neprijatelja; saradnja sa odgovarajućim pozadinskim organima u jedinicama koje dotični vojni teritorijalni organ snabdeva ili vrši usluge, kao i sa organima susednih vojnih teritorijalnih organa radi koordiniranja poslova koje zajednički obavljaju; staranje o snabdevanju zarobljeničkih logora na svojoj teritoriji; i, konačno, u izvesnim situacijama, snabdevanje raznih jedinica civilne zaštite, teritorijalne odbrane, narodne milicije, radnih jedinica, kao i snabdevanje izbeglica i mesnog stanovništva.

Kao što se vidi iz izloženih zadataka, a svi nisu nabrojani, vojni teritorijalni organi bi imali važnu ulogu u sistemu teritorijalnog snabdevanja. Detaljnija razrada svih njihovih zadataka neosporno bi doprinela svestranijem sagledavanju ne samo uloge vojnih teritorijalnih organa već i mogućnost da se jedinice armije što potpunije na njih naslone, na što upućuju i veoma obimna iskustva iz narodnooslobodilačkog rata.

Pukovnik

Mihailo MITROVIĆ

O AKTUELNIM PITANJIMA PARTIJSKO-POLITIČKOG RADA PRED VIII KONGRES SAVEZA KOMUNISTA

U želji da dade određeni doprinos pretkongresnoj aktivnosti naš časopis je organizovao diskusiju o sistemu rada organizacija Saveza komunista i aktuelnim pitanjima ideološko-političkog rada u JNA. Istaknuta su pre svega sledeća pitanja: povezanost rada organizacije Saveza komunista i komandi; ostvarenje jedinstvene akcije komunista u životu i radu jedinica; rad komunista na funkcionalnim dužnostima — mesto i uloga organizacije Saveza komunista; demokratski centralizam u radu naših organizacija; kritika i samokritika u radu naših organizacija; međusobni odnosi i organizacija Saveza komunista; metod rada rukovodstava i osnovnih organizacija Saveza komunista; oblici okupljanja komunista; mesto i uloga organizacija Saveza komunista po aktuelnim pitanjima izgradnje jedinica (učvršćenju discipline, unapređenju metoda rukovođenja, upoznavanju tehnike itd.) kao i: idejno osvetljavanje aktuelnih zadataka na jačanju bojeve gotovosti; širina sadržaja ideološko-političkog rada u armiji; jedinstvo ideološko-političkog obrazovanja i borbenog aktivnog odnosa prema zadacima, slabostima i problemima jedinica; realno tumačenje našeg društvenog razvitka; usmeravanje i podsticanje individualnog rada (uloga individualnog rada u podizanju kvalifikacija starešina za što uspešnije obavljanje funkcionalnih dužnosti); revolucionarna i ratna iskustva i posleratne generacije naših starešina; aktivnost vojnika u nastavi i vannastavna aktivnost vojnika; ideološko-politički rad i učešće starešina u društvenim organizacijama. Naglašeno je da dolaze u obzir i neka druga pitanja koja su danas značajna za unapređenje partijsko-političkog rada.

Na učešće u diskusiji pozivaju se svi drugovi koji mogu pružiti određen doprinos svestranijem sagledavanju tih pitanja. Iz diskusije se objavljuju prilozi u onoj meri u kojoj odgovore pomenutoj zamisli i zadovolje određene kriterijume koji i inače važe za priloge u «Vojnom delu».

U diskusiji koja je dosada vođena zahvaćena su neka od pomenutih aktuelnih pitanja, već prema tome kako su učesnici diskusije pojedina od njih poznavali i bili za njih zainteresovani. Na taj način dobijen je jedan mozaik mišljenja, analiza i iskustava kojim se svestranije osvetljavaju neka od aktuelnih pitanja partijsko-političkog rada, koja objavljujemo u ovom broju. Nadamo se da će časopis dobiti nove priloge u ovoj razmeni mišljenja, koje bismo objavili u sledećem broju i da će se sve to skladno uklopiti u opšte napore naših organizacija na poboljšanju svoga rada i daljoj izgradnji Armije.

POVEZANOST RADA ORGANIZACIJA SAVEZA KOMUNISTA I KOMANDI

General-major *Momčilo DUGALIĆ*

S obzirom na to da sadržaj rada organizacije Saveza komunista u velikoj meri izvire iz zadatka i problema koje rešavaju komande, jedno od važnih pitanja u sistemu i metodu rada organizacija i rukovodstava SK jeste i pitanje uzajamne povezanosti i uslovljenosti rada organizacija SK i komandi jedinica i ustanova. Osnova ovog pitanja leži u shvatanju mesta i uloge organizacije SK u sistemu vojne organizacije, a pre svega u njegovoj primeni u praksi.

Većina rukovodstava, organizacija i članova SKJ u Armiji ovo dobro poznaje, pravilno shvata i u praksi najčešće i pravilno primenjuje. Međutim, pošto nema nekog propisanog recepta kakva treba da bude uloga organizacije SK u svakom konkretnom slučaju koji se rešava u komandama, jedinicama i ustanovama, gde je »granica«, dokle treba da se angažuje, a da se ne umeša u zadatke komande, nisu retki slučajevi nerazumevanja (bilo s jedne ili druge strane pa i obostrano), u pogledu načina na koji treba da dođe do punog izražaja idejno-politička uloga organizacije SK. Ta nerazumevanja kreću se od preuveličavanja uloge automatskog dejstva postojećih vojnih propisa i naređenja kojima se reguliše sav unutrašnji život i rad jedinica, pa do pojava da organizacije SKJ, bilo same ili pod uticajem starijih, preuzimaju rešavanje nekih poslova i problema od komandi. I jedna i druga pojava daju u praksi negativne rezultate.

U prvom slučaju sužava se sadržaj rada organizacije SK vezan za konkretan život jedinica i ustanova i svodi na dosta apstraktan ideološko-politički rad. Na taj način se umanjuje njena prevashodno idejno-politička uloga u mobilisanju i pokretanju članstva, a preko njega i celokupnog sastava jedinice, na vanredno zalaganje na funkcionalnim dužnostima, kad god to situacija u celini ili kod pojedinog zadatka zahteva. Ne treba posebno naglašavati da se odsustvo idejno-političkog uticaja organizacije SK u životu i radu komandi, jedinica i ustanova, negativno odražava na politički nivo i na razvijanje sposobnosti organizacije SK da blagovremeno uočava, idejno-politički osvetljava i ukazuje na aktuelna pitanja i probleme. I, što je vrlo važno, negativno se odražava na mobilisanja ljudi pri rešavanju svakog konkretnog zadatka. U stvari, najveći deo idejno-političke aktivnosti komunista mora imati sadržinu koja izvire iz političke analize i procene rada i života komandi, jedinica i ustanova.

U drugom slučaju, ako se organizacija SK angažuje na praktičnom rešavanju pojedinih pitanja za koja su jedino komanda i njeni organi nadležni i kvalifikovani, to ima trostruko negativne posledice. Prvo, organizacija SK upada u sitni praktikizam, zapostavlja svestranu analizu i političku procenu stanja u celini i pitanja koja se rešavaju i

time sužava svoju idejno-političku ulogu. Drugo, vodi pasiviziranju i umanjanju odgovornosti komandi i starešina za stanje i probleme u jedinicama i ustanovama, umesto da je politički razvija i podiže na viši stepen. I treće, ne obezbeđuje da se na taj način postavljeni zadaci na vreme i efikasno izvrše. Upravo do takvih pojava dolazi samo kod komandi i starešina koji nemaju dobar sistem rada. Tamo gde komanda pravilno radi, organizacija SK neće joj se »mešati« u nadležnost. Takva komanda obezbeđuje uslove da organizacija SK razvije punu idejno-političku aktivnost i da pri izvršavanju zadataka čitav sastav bude i politički pripremljen. Takav rad podstiče na zalaganje i stvaralački odnos u izvršavanju zadataka. Primeri iz prakse gotovo svakodnevno pokazuju da kada komanda dobro organizuje neki zadatak, uz odgovarajuću partijsko-političku pripremu, jedinice postižu maksimalne rezultate.

S obzirom na to da su zadaci i problemi komandi i organizacije SK isti, da se često i u komandi i u organizacija SK nalaze isti ljudi, to su i uzajamna povezanost i uslovljenost rada komandi i organizacije SK velike i stalne. Samo su način i metod prilaznja njihovom rešavanju suštinski različiti. Komanda prilazi rešavanju pitanja metodom komandovanja i naređivanja, a organizacija SK metodom idejno-političkog objašnjavanja i uticaja na svest ljudi, da se komunisti u radu na funkcionalnim dužnostima ne zadovoljavaju minimumom, već kao najsvesniji u jedinici svojim primerom podstiču ceo sastav na zalaganje do maksimuma. U tome i jeste onaj matematički nemerljivi faktor snage jednog vojnog kolektiva koji raste ili opada u zavisnosti, pored ostalog, od dobrog ili slabog rada organizacije SK.

Kada se postavlja pitanje gde počinje i prestaje uloga organizacije SK i komandi po određenim pitanjima i zadacima, odnosno koji su to problemi kojima se bavi organizacija SK, a kojima komanda, treba polaziti od toga da su to u osnovi njihovi zajednički zadaci, samo u tome svako ima svoju ulogu i mesto. Granica među njima nije povučena. Sve zavisi od toga koja strana problema je aktuelnija. Ako je u pitanju organizaciono-stručna strana problema, ona se može efikasno rešiti jedino komandnom linijom, i težište je na komandi. Ali ako je u pitanju moralno-politička strana, mora se više angažovati organizacija Saveza komunista. Međutim, bez obzira na to o kojoj se vrsti problema radi, ako zataji komandna linija, organizacija SK ne sme ostati pasivna. I obrnuto. Pri tome se uvek mora voditi računa da veće angažovanje organizacije SK na problemima i zadacima komande ne sme da umanjuje njenu ulogu i odgovornost za stanje u jedinici. Organizacija i tada podstiče komandu, a ne rešava sama problem.

Savez komunista još uvek ima značajnu ulogu kao moralno-politička snaga koja idejno-politički mobilise i pokreće ljude na krajnje napore u radu. Ona uživa veliki ugled i predstavlja nepodeljen autoritet u našim jedinicama i ustanovama. Komande i starešine računaju s tim faktorom u svom radu. Međutim, u organizaciji i planiranju oni često ne poklanjaju dovoljno pažnje stvaranju potrebnih uslova za rad organizacije SK, već ih prepuštaju da one same obezbeđuju te uslove.

U radu nekih rukovodstava i organizacija SK u komandama ima i pojava sektorisanja. Organizacije i rukovodstva SK ne sagledavaju dovoljno stanje u celini, da bi na osnovu svestrane procene izdvajala

najaktuelnija pitanja za svoju idejno-političku aktivnost, već probleme posmatraju odvojeno i bez dovoljne uzajamne povezanosti pojedinih sektora, što je neophodno za normalno funkcionisanje cele vojne organizacije. Najčešća posledica takve prakse u radu je kampanjsko i jednostrano rešavanje problema, a s druge strane, sužavanje odgovornosti komunisti i organizacija SK za stanje u celini. Nema potrebe naglašavati da funkcionisanje pojedinih organa komande i idejno-politička aktivnost komunisti predstavljaju nerazdvojnu celinu. Na primer, ako je slabo materijalno poslovanje, ono će se negativno odraziti kako na vojnostručnu obuku, tako i na brigu o ljudima, a to sve skupa na moralno-političko stanje i borbenu sposobnost jedinice. Ili, ako je slaba vojnostručna obuka, to će se negativno odraziti na moralno funkcionisanje ostalih sektora itd. Jedan od uzroka pojava sektorisanja je praksa da se u rukovodstva SK biraju najodgovornije starešine pojedinih sektora u komandama. Na taj način se objektivno i u rukovodstvima SK pojavljuju starešine koje imaju odlučujuću ulogu i u komandama. U najviše slučajeva to ne smeta, ali nije redak slučaj da to i negativno utiče na metod rada organizacija SK, da se pojavljuje sektorisanje i komandovanje kroz pojedine odluke i zaključke rukovodstva SK. S obzirom na kadrovsku situaciju, sastav komandi i rukovodstava SK ne moraju se poklapati. Ne mora biti obezbeđeno mesto u rukovodstvima SK izvesnom broju starešina samo zato što se nalaze na određenim dužnostima.

Pukovnik *Boško RODIĆ*

Neke organizacije Saveza komunisti preuzimaju poslove komande. Mislim da treba reći, ukoliko je moguće, odkud sve to dolazi, s obzirom da se to duže vreme konstatuje, ali ne rešava. Sigurno je da ćemo se s tim sretati i ubuduće, jer verujem da nije moguće pronaći ključ kojim bi se sve to rešilo i potpuno skinulo sa dnevnog reda.

U praksi sam često nailazio da osnovne organizacije rešavaju probleme za koje su nadležne komande i to onako kako bi to komande radile. To preplitanje, mešanje uloga mi nećemo moći ni ubuduće u potpunosti prevazići, već ćemo to stalno prevazilaziti kroz rad i naročito za to pogodne oblike — seminare koje smo imali i danas, a i kroz ove pretkongresne diskusije.

Važno je videti zbog čega ponegde odluke i zaključci organizacije Saveza komunisti liče na zapovesti i naredjenja. Pre svega, to je posledica neumešnosti organizacije da određene probleme osvetljava sa partijsko-političke strane, ali to je i posledica i jednog oportunističkog u nekim organizacijama. Lakše je rukovodstvu i članovima organizacije SK zaključiti da se to i to uradi ili ispravi, nego raspravljati o konkretnoj odgovornosti drugova koji su kao starešine po zakonu dužni da to otklone. Svi ti drugovi komunisti sede zajedno na sastanku, ali ne raspravljaju o konkretnoj partijsko-političkoj odgovornosti onih koji svoje dužnosti ne obavljaju dobro, već donose odluke da neko drugi uradi ono što je trebalo da oni već učine. To je ona linija nezameranja, oportunističkog i manjeg otpora. Da se ne bi konkretne stvari raspravljale, neke organizacije i rukovodstva SK idu linijom »manjeg otpora« i donose takve zaključke koji liče na zapovest komande. Takvim radom komiteti i rukovodstva organizacija SK u Armiji preuzimaju na sebe

poslove i ulogu komande, slabe komandni organizam, a sami zanemaruju svoje osnovne obaveze i ulogu. Ne kažem da je to jedini razlog zbog čega se ponekad organizacije Saveza komunista mešaju u nadležnost komandi i preuzimaju njihovu ulogu, ali je to, u svakom slučaju, jedan od razloga i činioca koji utiču da se rad o mnogim pitanjima komande i partijske organizacije duplira, mada se u osnovi zna šta ko ima da radi.

Pažljivom analizom mogli bismo naći i ostale elemente koji na to utiču. Pri aktivnom radu i studiranju problema neće doći do toga da partijska organizacija »izdaje zapovesti« već će to ostaviti starešinama iz komande.

Pukovnik *Dragan VUJIĆ*

Do preplitanja nadležnosti, odnosno mešanja organizacije SK u poslove komande, dolazi zbog toga što su se neke organizacije SK više orijentisale na sprovođenje direktiva, propisa i zakona nego na analizu i dublje sagledavanje problema i što naređuju da se zadaci izvrše, a ne prate pojave, ne otkrivaju uzroke i vaspitno ne utiču na ljude.

U radu organizacije SK štetno mogu da se odraze i pojave kao što su neuvažavanje i neprihvatanje inicijative potčinjenih i mlađih. Neshvatanje značaja odgovornosti prema onima kojima se rukovodi negativno utiče i na rad organizacije i na uspeh jedinice. Kontrola odozdo, iako nije dovoljno kvalitetna, masovna je i intenzivna, uvek prisutna, te i vrlo značajna. Pogrešno je samo voditi računa da se udovolji zahtevima pretpostavljenih, a zapostaviti šta o tome misle i kako to prihvataju oni kojima se rukovodi. Tu organizacija SK može imati vrlo važnu ulogu i značajno mesto. Takođe i nedovoljno angažovanje nekih starešina da se aktiviraju vojnici i potčinjeni u izvršavanju svih zadataka je pojava o kojoj organizacija SK mora povesti računa, jer njihov pasivan odnos je vrlo opasan za uspeh svake jedinice.

Mislim da je za te odnose značajna pravilna orijentacija organizacije Saveza komunista u komandama. Organizacija SK je ta koja treba da se bori protiv prenošenja subordinacije u svoje redove, ali i za pravilno shvatanje ovog principa u armijskom organizmu. Njena je briga da starešine shvate da ne mogu uspešno odgovoriti svojim dužnostima ako ne slušaju i ne uvažavaju mišljenja i aktivnost mlađih i potčinjenih i da bez toga nema unutrašnjeg jedinstva i uspeha u radu jedinice. Ona treba u tom smislu aktivno da radi i da obezbeđuje takav uzajamni odnos starešina — vojnik koji odgovara karakteru naše armije.

Na rad komandi i organizacija SK negativno se može odraziti pojava da neke starešine, koje su u organizaciji zajedno sa svojim vojnicima, teže da odnos starešina-vojnici, vaspitač-vaspitanik zadrže u radu i životu osnovne organizacije. Starešine shvataju da one treba da daju zaključke i poslednju reč. Ta uloga profesionalnog vaspitača, ukoliko se ne vodi dovoljno računa, može da stvori pogrešnu predstavu o starešinama i članovima Saveza — da je omladinac — vojnik isključivo objekt vaspitanja, da se od njega ne može gotovo ništa naučiti i sl. Starešine taj stav često nesvesno prenose na rad osnovne organizacije. Zato rukovodstvo organizacije i drugi faktori, ukoliko i sami nisu na pogrešnom putu, imaju poseban zadatak da rad postave na potpuno demo-

kratskoj osnovi, s obzirom da su u osnovnoj organizaciji svi jednaki i da se tamo ljudi dogovaraju, a ne komanduju jedni drugima. Ovde spadaju i pojave da neka rukovodstva organizacije SK, da se ne bi zamerila svojim starešinama, ne uzimaju ove na odgovornost, ne kritikuju ih za slab rad, već idu linijom manjeg otpora — krivce maskiraju, a često u takvim situacijama ističu da je čitav kolektiv odgovoran. Ima slučajeva da pojedine starešine fetišiziraju pravila i propise, češće čin i položaj, i da takvo shvatanje unose u rad osnovnih organizacija, gde su svi članovi jednakih prava. Zbog toga u rad i odnose organizacije SK one unose psihologiju kontrolora, odnos stariji — mlađi. Jedan od posledica takvog shvatanja i rada je pasivan odnos mlađih prema nekim aktuelnim pitanjima iz života i rada jedinica, pri čemu oni prepuštaju da sve reše stariji po položaju, pa čak i one zadatke koje prema podeli rada oni treba da izvrše; oni se mire i sa zaključcima organizacije koji liče na naređenje i ne ukazuju na slabosti.

Sve to ukazuje na zadatke u borbi protiv ovih iskrivljavanja, pogrešnih shvatanja i preplitanja nadležnosti Saveza komunista i komandi.

Očigledno je da organizacija SK ne može i ne sme sve da propisuje i da naređuje kao komanda. Ona mora da vaspitava politički, da sagledava i analizira probleme, traži i otklanja uzroke, a po potrebi i da uzima na odgovornost svoje članove. Ali u njoj moraju svi biti jednaki u odgovornostima i obavezama. Ako tako radi, ona pomaže i komandovanju. Nema sukoba tamo gde se smišljeno i dobro radi.

No, da bi u ovom radu uspela organizacija SK mora da bude samostalna, nezavisna od volje ovog ili onog faktora komandovanja i upravljanja. Pod samostalnošću organizacije podrazumeva se takav rad i takve akcije koje u punoj slobodi razvijaju i jačaju armijski organizam. Ako se tako u praksi prilazi zadacima, onda nije moguć ozbiljan raskorak u radu.

OSTVARIVANJE JEDINSTVENE AKCIJE KOMUNISTA U ŽIVOTU I RADU JEDINICA

General-major Đuro *BLAHA*

Postići jedinstveni nastup komunista u radu, akciono jedinstvo u svakodnevnom delovanju, sigurno je najveći uspeh koji može postići Savez komunista. Ostvarenje toga cilja zavisi i od toga kako komunisti gledaju na demokratski centralizam i koliko metod svoga rada u organizaciji temelje na tom principu. Ima slučajeva da se u pojmu demokratski centralizam ne vidi jedinstvo obe komponente — demokratske i centralističke i da se u radu primenjuje samo jedna od njih. Jedni, koji vode računa samo o demokratizmu, u radu organizacije zanemaruju centralizam i smatraju da je elemenat svesti svakog komunista ponaosob dovoljna zaloga za ostvarenje jedinstva pogleda, pa i akcije. Drugi vide samo u centralizmu zalogu ostvarenja jedinstva, i u praksi zanemaruju demokratskičnost, pravo manjine i svakog pojedinca da se bori u organizaciji za svoje stavove. U stvari jedinstvo se može ostvariti vodeći stalno računa i u praksi konsekvantno sprovodeći u život i demokratskičnost i centralizam kao jedinstvo suprotnosti.

U svom delovanju partijska organizacija se služila raznovrsnim metodama: u predratnom i ratnom razdoblju snagom ubeđivanja zasnovanog na naučnim saznanjima, ličnim primerom u pogledu morala, pravičnosti i borbenosti, pravilnim korišćenjem snage svoje organizacije; u takozvanom administrativnom socijalizmu komunisti su nastupali kao predstavnici onih revolucionarnih snaga koje su osvojile vlast, ostvarivali su svoju rukovodeću ulogu, pre svega na osnovu svoje partijske pripadnosti, putem vlasti sprovodili su postavljene zadatke pa su se neki sve manje trudili da ubeđuju ljude u ispravnost ovog ili onog postupka; od VI kongresa naovamo vodeća uloga SK ostvaruje se, pre svega, kroz ličnu aktivnost svakog komunista u kolektivu u kome radi i zavisi uveliko od njegove zrelosti da sagleda ono što je progresivno, što je u duhu Programa i zadataka koje postavlja SK i sposobnosti da za to pridobije i druge članove kolektiva. Za metod rada SK dragocena su iskustva iz predratnog i ratnog perioda u tom smislu, kada je bilo najvažnije nadjačati protivnika ubedljivošću vlastitih argumenata i progresivnošću svojih stavova.

Stavovi o tome kakav metod rada treba da imaju komunisti jasni su i poznati. U praksi međutim, to ne ide tako lako. Treba imati u vidu da na rad komunista starešina utiču ranije navike koje ih vuku na metod komandovanja, da tu ima ukorenjenog nasleđa koje nije lako prevazići, pa se otuda sprovođenje u život stava o vodećoj ulozi SK danas jedino može ostvariti kroz aktivan odnos komunista — starešina i vojnika prema životu i radu jedinica u skladu sa linijom našeg Saveza i zavisi od svakog pojedinca i organizacije. Tu postoji uzajamna obaveza komunista prema organizaciji i obaveza partijskih organizacija prema

članovima, a ova poslednja se i inače dosta zaboravlja. Komunisti žele da imaju češće kontakte sa onim drugovima s kojima mogu izmenjati misli, posavetovati se i nešto od njih naučiti. Organizacija to treba da im omogući. Tim će se bolje osposobiti za inače samostalan nastup u vezi sa raznim pitanjima složenog života i rada u sredinama u kojima rade. Za bolje rezultate u tom radu potrebno je da se u osnovnim organizacijama češće raspravlja o tome koliko su komunisti aktivni, kako ostvaruju zadatke, kako deluju kao članovi SK u jedinici na dužnosti na kojoj rade. To je potrebno razmatrati sve manje uopšteno, a sve više konkretno sagledavajući rad svakog pojedinca — kako ono što je negativno, tako i ono pozitivno. To se, inače, sasvim skladno uklapa u opšti radni polet koji komunisti pokazuju u pretkongresnoj aktivnosti. Isto tako treba analizirati koliko je organizacija bila odgovorna prema svojim članovima.

Mogućnosti komunista u radu nisu sasvim iskorišćene. To osećaju mnogi članovi. Neke organizacije uspevaju da te mogućnosti bolje i uspešnije koriste, pri čemu (što je važno) pored osnovnih organizacija primenjuju i koriste i druge forme, mada nikakve druge organizacione forme u radu sa komunistima ne mogu nadomestiti rad osnovne organizacije. Za jedinstvenu akciju komunista najvažnije je što bolje organizovati i voditi rad osnovnih organizacija. U tome značajnu ulogu imaju sekretar i članovi sekretarijata. Sekretar danas mora biti osnovni organizator rada i jedinstvene delatnosti komunista. Svakako, to nemogu biti oni sekretari koji svoje delovanje svode na rad prilikom sastanaka osnovne organizacije, čiji se kontakt s komunistima praktično svodi na onaj na sastanku. Oni, koji su po pravilu najizrazitiji komunisti, treba da ostvaruju češći pa i svakodnevni kontakt sa ostalim komunistima. Pod tim se podrazumevaju susreti i razgovori s pojedincima, iz kojih oni jedino mogu steći uvid kako komunisti rade i ostvaruju vodeću ulogu Saveza i na kakve teškoće nailaze; preko njih mogu da ih podstrekavaju, upućuju, pomažu i savetuju šta i kako da rade. Lično opterećenje, koje sekretarima i sekretarijatima donosi takav metod, ne bi trebalo da predstavlja smetnju, s obzirom na značaj takvog njihovog delovanja za uspešan, objedinjen i usmeren rad i jedinstvenu akciju komunista.

Polazeći od toga uvid u rad komunista ne može se steći na sastanku osnovne organizacije, nego, pre svega iz perioda između dva sastanka. Sastanak osnovne organizacije treba da služi za radni dogovor. Sastanak je, konačno, mesto i za opštu i pojedinačnu kritiku komunista.

Za ostvarenje jedinstvene akcije komunista treba sagledati kako ulogu sastanka osnovnih organizacija, kao radnih dogovora o konkretnim pitanjima, gde se rasvetljavaju nejasni stavovi, donose zaključci šta komunisti treba da rade, tako i onog rada između sastanaka kada komunisti neposredno deluju, kada oživotvoruju svoju ulogu i osmišljavaju ulogu organizacije SK. Radu između sastanaka mora se pokloniti daleko veća pažnja; tada treba sticati uvid kako rade komunisti, tada se treba boriti da njihova akcija bude i svrshodna i jedinstvena.

RAD KOMUNISTA NA FUNKCIONALNIM DUŽNOSTIMA I ULOGA ORGANIZACIJE SKJ

General-major *Relja LUKIĆ*

Velika aktivnost koju su razvili komunisti pred Kongres u organizacijama SKJ, uz poznate materijale Opunomoćstva i državnog sekretara, doprinela je tome da se pitanju funkcionalnog rada prilazi mnogo jasnije i šire nego ranije. Ali zadatak da se pomogne nekim organizacijama da pravilno shvate svoje mesto u razmatranju funkcionalnog rada nije izgubio od važnosti. Jasno je da nema važnijeg pitanja u životu Armije a da nije i predmet razmatranja organizacije SKJ. No sa primenom u praksi nije sve u redu. Svaki komunista u Armiji ispoljava svoju aktivnost na radnom mestu i, kao član Saveza komunista, za taj rad odgovara pred svojom organizacijom. Vodeći brigu o njegovom radu i razvoju kao svoga člana, organizacija preko njega utiče na izgradnju jedinice, odnosno Armije u celini, čime ostvaruje i svoju vodeću ulogu u izgradnji. Zato, organizacija razmatra funkcionalni rad sa gledišta odgovornosti komunista za posao koji rade, za sprovođenje takve politike kakvu zastupa i sprovodi SKJ u izgradnji Armije. U praksi su najčešće greške u tome što se tom pitanju prilazi prakticistički, što se usko shvata sadržaj funkcionalnog rada, što ga komiteti i organizacije ponekad tako tretiraju i govore o odgovornosti na funkcionalnom radu kao da se radi o nekim drugim licima, a ne upravo o tim koji su i članovi komiteta i komande, a zatim i što se ponekad više raspravlja šta treba da radi komanda, a šta organizacija SKJ, umesto da se priđe poslu.

Sušтина problema je u tome da se pojam funkcionalnog rada shvati tako da organizacija tu ima da vodi borbu za što brže uzdizanje svojih članova na vojnostručnom i ideološko-političkom polju, da podstiče takav rad, atmosferu i odnose u kojima će starešine-komunisti stalno pokretati pitanja i davati svoj doprinos u njihovom rešavanju, biti bolji organizatori posla i besprekorno vladati dužnostima koje obavljaju. Ako se stvar tako postavi da je prilaženje funkcionalnom radu u tome da se brže povećavaju vojnostručna, tehnička, ideološko-politička znanja itd. — svaka organizacija SK naći će dovoljno zadataka koje treba rešavati, a da ne postavi pitanja — to je stvar komande, a ovo organizacije SK. I što je takođe važno, tada će biti i manje shvatanja da pokrenuta pitanja treba i može jedino rešiti neko drugi, obično viša komanda ili samo viši pretpostavljeni starešina.

U vreme sprovođenja postavki pisma IK, i sada za vreme izbornih konferencija, kada je organizacija SKJ razvila veliku aktivnost i svim pitanjima prilazila široko i politički, pokretala sve što je od interesa za brži razvoj jedinice-ustanove, odnosno SKJ u celini ili komunista pojedinačno, nije se čulo pitanje šta treba da pokreće i rešava komanda, a šta organizacija SKJ. Videlo se da organizacija SKJ može pokretati i tretirati sva životna pitanja Armije, a da time ne naruši

sistem komandovanja. U pomenutim periodima, organizacija je razvila veću aktivnost nego obično, nastojala da zahvati sva životna pitanja, što je dovelo do toga da se njima prilazilo šire i politički pravilnije. Iz svega je izvučeno iskustvo da je tome najviše doprineo aktivni odnos organizacija i komunista prema pojavama i problemima prakse i života.

Neke komuniste zbunjuje to kada se kaže da je komanda odgovorna za čitav rad i život svoje jedinice, a da istovremeno nema nijednog značajnog pitanja u Armiji koje ne treba da tretira i organizacija SKJ. Jedan sekretar osnovne organizacije, koji ima dosta iskustva, izjavljuje da mu je najteže odrediti to šta će on postaviti kao problem osnovnoj organizaciji, a šta starešina ustanove. U čemu su uzroci?

Funkcionalni rad je široko i kompleksno pitanje. Rad pojedinca, a pogotovu komande sa svim njenim organima, složen je, živ, dinamičan i u stalnom procesu menjanja i sadržaja, i metoda, i organizacionih oblika. Zato i način na koji ovo pitanje tretiraju organizacija SKJ i komitet ne može trpeti šablon već zahteva stalno drukčiji način prilaznja pitanju i uvek druga i stalno nova rešenja. Pitanje se mora sagledati u punom svetlu. Mora se stalno analizirati i osvetljavati praksa, pratiti razvoj nauke i tehnike, sagledavati i idejno osvetljavati lični i opštearmijski zadaci. Uz to je nužno politički osvetljavati armijsku problematiku, ideološko-politički rad prilagoditi funkcionalnim potrebama ustanove-jedinice, odnosno nivou starešina i komunista koji u njima rade. Potrebno je pokretati i pitanje tehničkog obrazovanja, jer ne sme postojati nesklad između kvaliteta rada komunista i poznavanja tehničkog razvoja Armije. Itd.

U radu organizacija SKJ i višim komandama glavno je pitanje da li se u oceni rada svojih organizacija i komunista uzima u obzir stanje u potčinjenim komandama, jedinicama i ustanovama. Praksa pokazuje da se u onim organizacijama koje u sadržaju svoga rada polaze od toga da se rezultat rada starešina u višim komandama reflektuje u trupi, školama i drugim organizacionim jedinicama i organima — sadržajnije prilazi funkcionalnom radu.

Ponekad se o funkcionalnom radu brinu samo najodgovornije starešine. Tačno je to da starešine koje stoje na čelu ustanova i jedinica snose najveću odgovornost za pravilno usmeravanje rada i da sa višim položajem ide i veća odgovornost. Ali, ne sme se zaboraviti ni vrednost svakog pojedinog člana i njegovo radno mesto, bez obzira na čin i dužnost koju vrši. Ima i mišljenja da se idejnost može unositi u obavljanju samo nekih dužnosti, zaboravljajući pri tom da mnogi na administrativnim i pomoćnim dužnostima unose potpuno idejnost i političnost u svoj posao.

Partijski i funkcionalni rad su jedinstveni. U starešini i članu SKJ treba videti jednu jedinstvenu ličnost. Kad se kritikuje slab rad komande, istovremeno se kritikuje i rad komunista.

Ponegde se po vojnoj liniji zaostaje u organizovanju takvih formi, atmosfere i rada gde bi starešine mogle da iznesu svoja mišljenja o stanju i daju predloge za rešenja. Tu je organizacija SKJ nezamenljiva. Što se bude više razvijala unutarpartijska demokratija, više će moći da dođu do izražaja prava i dužnosti komunista i starešina u pokretanju pitanja i viši će biti doprinos pojedinaca u rešavanju pitanja koja su pokrenuta.

Uslovljenost metoda rada komande i organizacije je tako velika da se ne može govoriti o dobrom radu organizacije ako slabo radi komanda. Radeći na raznim analizama, studijama, referatima i sl. u komandi se dolazi do saznanja i ocene o vrednosti rada starešina i komunisti, stepena organizovanosti rada, potreba organizacionih promena i sl., što se sve može dobro iskoristiti da rad organizuje SKJ postane sadržajan, da svoje zadatke postavlja i rad komunista usmerava na najvažnija pitanja izgradnje jedinica i ustanova.

Nedovoljno razvijen metod rada komiteta može stvoriti teškoće u razmatranju funkcionalnog rada. To se pogotovo odnosi na one komitete koji rukovode osnovnim organizacijama različitih jedinica. Komitet može i sam sa svoga nivoa pokretati i rešavati mnoga pitanja, čime bi znatno olakšao rad osnovnih organizacija.

General-major *Džemil ŠARAC*

Znanje je pretpostavka kvalifikovanog obavljanja funkcionalnih obaveza.

Praćenje literature nije samo lična potreba našeg oficira, obrazovanog starješine i vaspitača, nego i jedna od najvažnijih obaveza njegove službene djelatnosti.

Revolucionarni razvoj nauke i tehnike, naročito naoružanja, proces modernizacije naših oružanih snaga, ovladavanje osnovama koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata, koja postepeno evoluirala prateći pozitivne promjene u vojno-političkom položaju zemlje, naše porasle materijalne snage i naša i strana iskustva u pripremama civilne odbrane i oružanih snaga za rat, a zatim promjene u tehničko-obrazovnoj strukturi novih generacija vojnika i drugih kvaliteta ličnog sastava Armije, skraćivanje vojnog roka uz istovremene nove programske zahtjeve itd. — zaoštavaju pitanje usavršavanja stručnih i opštih znanja starješina, namećući nove probleme, ali otvarajući, što je bitno, i nove mogućnosti. Očigledno je da efikasno izvršavanje zadataka pretpostavlja i solidno vojno, tehničko i ideološko-političko znanje oficira, njihove trajne napore da svoje obrazovanje neprekidno proširuju.

Poznavanje osnova marksizma, praćenje i razumijevanje društveno-političkih i ekonomskih kretanja u nas i u svijetu, kretanja u međunarodnim odnosima i radničkom pokretu neophodno je starješinama koje se, gotovo sve, neposredno i neprekidno bave, u toku čitavog službovanja u Armiji, zadacima moralno-političkog vaspitanja. Osvjetljavanje vojno-političkih aspekata procesa izgradnje naših oružanih snaga i podizanja borbene gotovosti svake jedinice ima, pri tom, izuzetno mjesto. Naravno, i društveno-politička aktivnost naših starješina na terenu pretpostavlja takva znanja.

Počevši od procjena karaktera i fizionomije eventualnog rata, vojno-političkog položaja zemlje, naših materijalnih i drugih izvora, odnosa snaga, izgradnje Armije, operativnih planova itd. do detalja koje rješava taktika — na cjelokupnom području vojne nauke, posebno ratne vještine, marksistički dijalektički metod je nezamjenljiv i pouzdan instrument u prilaženju i rješavanju problema, otkrivanju i korišćenju mogućnosti koje nudi stvarnost.

Vojna organizacija, kao instrument za vođenje oružane borbe, ima značajne specifičnosti, »autonomne« karakteristike i zakonitosti iz-

gradnje. Zbog toga je normalno što se i sa tog stanovišta procjenjuju napori koji se ulažu u pripremu oružanih snaga za rat.

Pored aktivnosti koje imaju za cilj usvajanje cjelokupne politike SKJ od strane armijskog sastava, praćenje i razumijevanje koje doprinose borbenoj gotovosti jedinice, pokretanje i prihvatanje novih korisnih inicijativa, izvršavanje svojih zadataka u okviru obuke i vaspitnog rada, doprinos usmjeravanju svih snaga da dosljedno i svjesno izvršavaju zadatke, jeste obaveza i organa za MPV. Treba istaći da aktivnost u jedinicama na dubljem sagledavanju i usvajanju politike SKJ u zemlji, međunarodnim odnosima i radničkom pokretu ima za osnovni i nepobitni cilj jačanje oružanih snaga. Osnovna misija oficira u organima za MPV, prema tome, ne može da bude ništa drugo nego da doprinose učvršćenju i daljoj izgradnji vojne organizacije, osposobljavanju naših oružanih snaga da vrše i u miru i ratu svoju ulogu. Odatle potreba da vojno-politički rukovodioci neprekidno proširuju vojna znanja i stiču iskustva — učešćem u okviru svojih nadležnosti, kao organi komande, u planiranju i izvršavanju svih bitnih pitanja izgradnje jedinica, intenzivnim praćenjem literature, školovanjem u vojnim školama i Političkoj školi JNA, čiji program više nego ranije odražava ove zahtjeve itd. Pri tome bi trebalo imati u vidu i neke pojedinosti: beznačajan je broj onih radnih mjesta u organima za MPV na kojima, pored marksističke kulture, oficirima nisu potrebna i solidna vojna znanja; politički organi na dužnosti pomoćnika, kao bliski saradnici komandanata, normalno bi morali biti sposobni da konstruktivno učestvuju u procesu procjene situacije i donošenju odluke u svim njenim aspektima, podrazumijevajući i upotrebu snaga; u ratu će, vjerovatno, dolaziti do toga da će pojedini pomoćnici preuzimati privremeno ili za duže dužnost direktnog rukovođenja borbenim dejstvima dijela snaga ili kompletne jedinice; veliki broj rezervnih oficira u ratnim uslovima vjerovatno će doći na dužnosti u političke organe, a mnogi aktivni oficiri će brzo preći na takozvane čisto vojne dužnosti.

Prirodno je, zbog svega toga, što se zahtjevi za neprekidnim usavršavanjem znanja naših starješina, od osnovnih vojnih, političkih i humanističkih, do štapske i vojnotehničke kulture, tako oštro postavljaju u Podsjetniku za pretkongresnu aktivnost i drugim partijskim dokumentima.

General-major *Stevo MAODUŠ*

Rad komunista na funkcionalnim dužnostima ističe se stalno i smatra najvažnijim za rad pojedinaca, organizacija i rukovodstva SKJ. To je i razumljivo, jer ovaj rad ne samo što iscrpljuje pretežan deo svih radnih aktivnosti čoveka nego uspešno obavljanje funkcionalnih dužnosti zahteva potpuno i stalno angažovanje i na ličnom osposobljavanju — stručnom i ideološkom — za svoj poziv.

U praksi se primećuje da su naše starešine spremne da ulože maksimalne napore u obavljanju svojih dužnosti. Sem tu i tamo ponekog retkog izuzetka, ne postoji problem nedovoljnog zalaganja. U toku pretkongresne aktivnosti, na primer, zapažen je nesmanjeni radni elan i kod onih starešina kojima je već saopštena odluka o penzionisanju. Zato se aktivnost organizacija SK i rukovodstava u pokretanju ljudi na veća zalaganja pokazuje više kao sporedna, što ne znači da i ona

nije potrebna, jer će uvek biti nekih zadataka na kojima će se tražiti i veće zalaganje od redovnog. A verovatno će biti i takvih pojedinaca koje će trebati podsticati na rad. Ali, težište aktivnosti organizacija SK bilo bi u tome da se, u odnosu na funkcionalni rad, angažuju na stalnom poboljšavanju kvaliteta rada, »stila i metoda rada«, kako se to kaže. A praksa pokazuje da upravo tu ima najviše nesnalaženja i organizacija i komiteta, najviše nejasnoća.

Organizacije u komandama, jedinicama i ustanovama, gledajući formalno, ne zapostavljaju to pitanje. »Funkcionalni rad« je dosta često na dnevnom redu sastanaka osnovnih organizacija i komiteta. Ali, ako pogledamo šta se diskutuje i zaključuje, onda ćemo se vrlo često sresti sa uopštenim konstatacijama o ličnoj odgovornosti komunista na radnim mestima i apelovanjem za »kvalitetniji rad« i za »unapređenje stila i metoda rada«. A, ako se želi da se to pitanje »konkretno pretrsa«, onda se ta konkretnost često svodi na to da se gleda da li neko nije zakasnio na posao ili da li je otišao s posla pre završetka radnog vremena i slično. I dalje, ako se negde analiziralo stanje, odgovornost za slabosti se prebacuje na sve, na čitavu organizaciju.

Tako, i pored stalnog insistiranja rukovodstava i volje osnovnih organizacija da se sadržajno i korisno bave pitanjima funkcionalnog rada, ove nisu uvek našle svoje pravo mesto. U čemu su uzroci? Ne pretendujući na to da dajem potpune odgovore iznosim neke misli.

Općenito uzevši, nema načelnih nejasnoća o ciljevima i zadacima organizacije SK u Armiji: organizacije SK, odnosno komunisti, treba da budu nosioci i svesna pokretačka snaga usavršavanja vojne organizacije, da uočavaju i ističu najbolja rešenja za sva pitanja koja život i razvitak Armije izbacuje na površinu. Znači, u odnosu na sadržaj rada i cilj koji se želi postići, nema razlike između partijske i vojne, tj. komandne linije.

Nejasnoće, međutim, nastaju oko primene toga u praksi, imajući u vidu dva elementa: vodeću ulogu Saveza komunista i princip starešinstva i subordinacije na kome se zasniva armijska struktura i organizacija. Ova dva faktora, u stvari, čine jedinstvenu dijalektičku celinu, pa je problem kako ih u praksi ostvarivati i sprovoditi da, na jednoj strani, organizacija SK ne preuzme na sebe neposredno obavljanje komandnih zadataka a da, na drugoj, ne ispusti uticaj na jednu od osnovnih oblasti rada — na funkcionalni rad starešina.

Tu se upravo i događaju pojave nesnalaženja i neumešnosti u radu pojedinih osnovnih organizacija i komiteta.

Ponegde, mada izuzetno, nailazi se i na pogrešna shvatanja o tome. Polazeći od (ispravne) postavke da su zadaci i ciljevi organizacije SKJ i vojne organizacije u suštini isti, ima mišljenja da se rad organizacije SKJ treba da kreće samo u okvirima odluka i rešenja koje donose starešine u njihovoj komandnoj nadležnosti — i to u smislu davanja podrške tim rešenjima. Time bi se sužavala uloga organizacije SK i svodila na ulogu pomoćnog tela komandi. Rad organizacije je svakako širi. Osim mobilisanja na što boljem izvršavanju važnih zadataka, postavljenih komandnom linijom, on treba da se ispolji i u pokretanju pojedinih starešina i organa komande na rad u određenom pravcu, u izgrađivanju što potpunijeg jedinstva misli i jedinstva akcije, u inici-

javiti za donošenje najboljih rešenja itd. Povezan s ovim je i odnos komunista prema naredjenjima i odlukama starešina. Jedna za Armiju životna neophodnost da se o odlukama i naredjenjima starešine ne diskutuje, sem sa stanovišta njihovog što boljeg izvršenja, rađa kod nekih organizacija pojave nesnalaženja kako se u celini postaviti prema funkcionalnom radu starešina. Usput rečeno, naredjenja pojedinih starešina mogu, pod određenim okolnostima, biti i u pogledu sadržaja predmet diskusije na partijskom sastanku, ali samo u tom smislu da se starešini skrene pažnja ako su mu naredjenja nejasna, nepotpuna, neblagovremena i sl. i da se od njega traži kvalitetniji rad u odnosu na to. Pa i to samo posle izvršenja naredjenja, a ne pre.

Poneke diskusije o razgraničenju zadataka organizacije i komande idu u pogrešnom pravcu. Razni stavovi o »nemešanju« imaju ponekad u pozadini i prizvuk bežanja ispod partijske kontrole i partijskih obaveza. »Nemešanje« znači da organizacija SK ne preuzme na sebe izvršavanje operativno-upravnih zadataka, a ne da postoje oblasti rada koje bi trebalo da budu izuzete iz sfere njenog rada i interesovanja. Jer, nema pitanja koja na određen način ne bi mogla biti predmet partijskog rada. A što komunisti u pojedinim organizacijama u komandama ne umeju dati svoja mišljenja i predloge u kome smislu treba poboljšati rad na funkcionalnom poslu proizlazi odatle, što upravo starešine sa svojih radnih mesta nisu znale da kažu u kome smislu treba preduzimati akciju. Jasno je onda da se tu ne može snaći ni organizacija.

Iz te oblasti interesantna su za rad organizacije SK pitanja: da li se i kako vrše analize i ocene stanja i rada odeljenja, odnosno organa komande (bez toga se ne može, ako ne želimo ostati u okvirima nekonkretnosti i rutinerstva); koliko su se starešine na radu u komandi osposobile i koliko se osposobljavaju za svoju dužnost; koliko je komanda u svojim organizacijskim jedinicama rad organizovala tako da svaki starešina učestvuje u donošenju što boljih odluka, koliko može slobodno da izrazi svoja mišljenja i predloge i da se bori za svoje stavove dok se ne donese obavezna i izvršna odluka; kakva je saradnja između starešina pojedinih komandi. Drugim rečima, postavlja se pitanje kako se članovi organizacije SK na svojim funkcionalnim dužnostima odnose prema liniji Saveza o izgradnji naših oružanih snaga uopšte, i posebno prema obavezama koje nastaju iz odnosa organizacije i rukovodstva u njihovoj jedinici.

Posebno je složen rad organizacije po ovom pitanju u višim komandama. Funkcionalni rad starešina u tim komandama odražava se i na podređene komande i jedinice, što znači da po svom dejstvu i posledicama prelazi okvire same organizacije. Osnovne organizacije i komiteti u višim komandama teško stižu uvid u to kako se rad pojedinih organa komande i pojedinaca reflektuje na stanje u jedinici pa su i zbog toga, pored ostalog, raspravljanja o funkcionalnom radu na njihovim sastancima suviše uopštena i načelna. Ako se još na zvaničnim sastancima organa komande ne vrše potrebne analize i ocene rada, polazeći od stanja u jedinici, diskusije u organizacijama SK o funkcionalnom radu ne mogu ni biti uspešne. Zato je za takve organizacije SK neophodno da od odgovornih starešina zahtevaju da se upravo takve analize i sprovede.

U tom pogledu situacija je drukčija kod nižih komandi. U puku, na primer, lako se vidi kako ko radi. A u osnovnoj jedinici može se čak reći da su komunisti i neposredniji i otvoreniji u kritici. No, u ovim organizacijama više dolazi do nesnalaženja druge vrste: pojedini zadaci komande prenose se na organizaciju SK ili se na isti način nekim zadacima prilazi istovremeno i vojnom, i partijskom linijom.

Treba posebno imati u vidu i to da su osnovne organizacije i komiteti u višim komandama, bez obzira na sastav, jednaki sa osnovnim organizacijama i komitetima nižih komandi i da ne mogu imati nikakva ovlašćenja u odnosu na niže jedinice. Međutim, pri višim komandama rade viša partijska rukovodstva — opunomoćstva i divizijski komiteti — na čije se ocene stanja u jedinici, pa prema tome i rada pojedinih organa komande, treba više da oslanjaju komiteti i osnovne organizacije u višim komandama.

Zbog važnosti koju funkcionalni rad zauzima u radu organizacije SK i zbog pojava nesnalaženja ili nedovoljno razrađenog metoda rada, ovo pitanje zaslužuje da bude stalno u centru pažnje, da se prenose iskustva i putem štampe i na sastancima, da se organizuju seminari, diskusioni sastanci itd.

Pukovnik *Milisav NIKIĆ*

U radu komunista na funkcionalnim dužnostima prvorazredni značaj ima briga organizacija o tome da li, koliko i kako starešine u toku obavljanja službe rade na svom vojnostručnom, teoretskom i ideološko-političkom usavršavanju. Praksa pokazuje da neko može biti vredan i radan, ali da to nije dovoljno. Veoma brzi razvoj armije, a to znači i savremene vojne teorije i prakse, sve više zahteva neprekidan rad starešinskog sastava na svom ličnom vojnoteoretskom, vojnostručnom i ideološko-političkom izgrađivanju. Danas nije dovoljno, na primer, znati samo taktiku ili poznavati samo tehniku. Osposobiti svoju jedinicu da se na najbolji način upotrebi u eventualnom ratu, uspeće samo onaj koji ima znanja i iz ostalih društvenih nauka: političkih, ekonomskih, istorije, psihologije itd.

Temeljitiije i obuhvatnije izučavanje savremenih vojnih problema, usvajanje i dalja razrada naših koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata, u čemu je veoma značajna uloga svakog čoveka, biće uspešnije ako se ovlada teoretskim postavkama marksističkih vojnih mislilaca. To je osnova vojne izgradnje. Materijala ima. Već je nekoliko godina kako su izdata dela: Engels — Izabrana vojna dela, Lenjin — Izabrana vojna dela, Tito — Vojna djela, Mering — Ogledi iz istorije ratne veštine itd.

Lično vojnostručno i ideološko izgrađivanje sve više postaje osnova priprema starešina za uspešno vršenje dužnosti i u miru i u ratu. Kao što je rečeno, savremeni razvitak uopšte, i razvoj vojne misli posebno, je veoma brz. To postavlja zahtev za većim idejnim nivoom, većim vojnostručnim znanjem. Uspešno obavljati dužnost znači za starešinu, pored ostalog, voditi borbu za neprekidno prevazilaženje onoga što je postigao na planu lične izgradnje.

Sve ovo određuje i naše zadatke, ističe našu odgovornost kao komunista. Međutim, imamo izvestan broj ljudi koji ne prate razvoj vojne misli, koji ozbiljnije ne studiraju vojne probleme. Ima veoma

mnogo toga što treba čitati i nemoguće je, i bilo bi nerealno pročitati sve što se kod nas objavljuje. I zato se kao ozbiljno pitanje postavlja — pronaći forme upućivanja ljudi na bitne stvari. Uprave, komande jedinica, domovi armija, list »Narodna armija« i uopšte naša vojna štampa treba da se time bave, da to shvataju kao veoma značajan i odgovoran deo svoje aktivnosti. Sigurno je da će se tada u našim komandama i organizacijama SK aktivnost na ličnom izgrađivanju više ceniti, a to će biti i stimulans za lične napore ljudi. Ovo je u prvom redu pitanje kojim treba da se bave rukovodstva ustanova. Međutim, ako komunisti slabo radi, ne usavršava se, onda je to i pitanje kojim se, sa stanovišta njihove odgovornosti kao komunista, treba da bavi i organizacija SK. Znači, pitanje se svodi na to koliko svaki od nas lično radi, koliko čita, proučava, koliko se studiozno bavi onim što mu njegova funkcionalna dužnost nameće.

Za unapređenje vojne nauke nije dovoljno ujediniti napore svih vojnonaučnih ustanova, svih vojnih organa. Zato je potrebno aktivirati svakog starešinu, koji svoj prilog tome može dati samo na taj način što će neprekidno raditi na svom usavršavanju.

KRITIKA I SAMOKRITIKA U RADU NAŠIH ORGANIZACIJA

Pukovnik Vaso GNJATIĆ

Jedan od bitnih uslova za dalju izgradnju i jačanje organizacije Saveza komunista, za razvijanje unutrašnjeg demokratizma na principima demokratskog centralizma, za izgradnju lika komunista, razvijanje odgovornosti i partijnosti — jeste uloga i stepen razvijenosti kritike i samokritike.

Pravo kritičkog istupanja je jedan od osnovnih elemenata demokratskog centralizma revolucionarne Partije, kakva je organizacija SK. To pravo je i zagarantovano Statutom SKJ (»Član Saveza komunista ima pravo: da svoj stav i poglede na sva pitanja društvenog razvitka slobodno izlaže i brani u organizacijama Saveza... da na sastancima organizacija Saveza kritikuje svakog člana Saveza...«).

Međutim, Statut SKJ obavezuje svoje članove i da aktivno rade u jednoj osnovnoj organizaciji i da se zalažu za sprovođenje Programa, Statuta i drugih odluka Saveza. Prema tome, komunista je istovremeno i obavezan da na sastancima aktivno deluje, učestvuje u raspravljanju politike Saveza, da se pre donošenja odluke zalaže za svoje mišljenje. On ne bi trebalo da bude pasivna ličnost. Sledstveno tome, član SK ne samo što ima pravo već je i obavezan da slobodno kritikuje i samokritički istupa.

Izgradnja idejne i organizacione monolitnosti organizacije Saveza komunista, discipline i odgovornosti zahteva potrebu daljeg razvoja unutarpartijske demokratije, koja se zasniva na slobodnoj borbi mišljenja.

U JNA specifičnosti vojne organizacije ne treba da sputavaju unutarpartijsku demokratiju i otvorenu, principijelnu konstruktivnu kritiku, kako u rukovodstvima tako i u osnovnim organizacijama SK. Svi komunisti su bez obzira na čin i položaj jednako odgovorni pred partijskom organizacijom za svoj rad na funkcionalnoj dužnosti i za sve druge obaveze, i niko nije izuzet od kritike.

Pismo IK stvorilo je novu i demokratskiju atmosferu u organizaciji SK u JNA, a da time nije umanjena uloga komandi i odgovornost starešina. Kritikovane su određene slabosti i pozivani na odgovornost njihovi nosioci. Uporedo s tim pokazalo se da je principijelna, otvorena i blagovremena kritika slabosti i grešaka u radu organizacije SK istovremeno i najefikasnije sredstvo u borbi protiv kritizerstva, koje se javlja tamo gde nema konstruktivne kritike i gde nije razvijena lična odgovornost komunista.

Stvorena atmosfera, demokratizam i sloboda kritike omogućavaju da komunisti kritiku ne smatraju uvredom i napadom na svoju ličnost. Naprotiv, ukazivanja i zdravu kritiku mnogi komunisti primaju kao pomoć u sagledavanju i otklanjanju sopstvenih slabosti i grešaka.

Sigurno je da prihvatanje kritike, pa i samokritično istupanje pojedinih komunista — naročito starešina na odgovornim dužnostima

— doprinosi razvijanju još povoljnije atmosfere, sa više otvorenosti i međusobnog poverenja.

Međutim, pojam kritike ponekad se u praksi pogrešno shvata i iscrpljuje već samim tim što član SK upućenu kritiku prima ili samokritički istupa, to jest priznaje pred osnovnom organizacijom ili rukovodstvom SK da ima određenih slabosti i grešaka. To što neko priznaje svoje slabosti i samokritički istupa nesumnjivo je pozitivno i dobro, ali nije i sasvim dovoljno. Kritiku i samokritiku i njen vaspitni uticaj, pre svega, treba gledati kroz efikasnost njenog delovanja, kroz to koliko ona svojom ulogom utiče i doprinosi da se stvari u praksi menjaju u pozitivnom pravcu, a slabosti otklanjaju. Odnosno, ceniti je po tome koliko je kritika zaista postala takvo vaspitno sredstvo koje razvija odgovornost i revolucionarni refleks komunista.

Do koje će mere biti razvijena slobodna borba mišljenja, slobodna i konstruktivna kritika i njena efikasnost, umnogome zavisi i od toga koliko je pitanje kritike i samokritike razvijeno unutar rukovodstva SK. Kritička analiza sopstvenog rada na sastancima pojedinih rukovodstava ima dvostruko pozitivno dejstvo. Rukovodstva na taj način unapređuju sadržaj i metod svog rada i podstiču slobodu mišljenja u osnovnim organizacijama, da one u slobodnoj kritici korigiraju svoju aktivnost i unapređuju svoj rad.

Stepen razvijenosti kritike, kao i to da ona postane stalan metod rada organizacije SK, na određen način uslovljavaju dva uticajna faktora: delovanje komande — stil i metod njenog rada, kao i rad određenog partijskog rukovodstva — odnosi, demokratizam, razvijenost kritike i stil rada.

U radu na izgradnji, jačanju i učvršćenju vojne organizacije rade i deluju komande i starešine, s jedne, i organizacije Saveza komunista, s druge strane. Zato su i jedni i drugi u borbi za jačanje vojne organizacije upućeni na određen kritički odnos prema datoj praksi, istina svaka strana iz svog položaja, mesta i uloge u traženju i iznalaženju još boljih rešenja i usavršavanju metoda rada. Stoga treba sagledati koliko razvijenost demokratizma i prisutnost kritike u osnovnim organizacijama i rukovodstvima SK zavise i od atmosfere i odnosa u komandi — od toga, kako funkcioniše i radi vojna organizacija. Ili, kako se najodgovornije starešine, kao komunisti, odnose prema radu na funkcionalnim dužnostima i koliko se za svoj rad osećaju odgovorne pred partijskom organizacijom. Ništa manje nije značajno i to kako se odnose prema svojim saradnicima i potčinjenima, koliko poštuju i uvažavaju njihovu ličnost, usvajaju njihova korisna mišljenja i razvijaju njihovu inicijativu. Sve se to pozitivno ili negativno odnosi i utiče, zavisno od atmosfere u komandi, na razvijenost kritike i odnose u komitetu i na rad osnovnih organizacija SK. Pozitivan odnos u komandi doprinosi i razvija u celini takve odnose koji nedozvoljavaju oportunistički, familijarnost i birokratizam.

Isto tako, važan je zadatak rukovodstva SK da razvijaju demokratizam, slobodu kritike i samokritiku, kako u rukovodstvima tako i u osnovnim organizacijama SK. Jačanje odgovornosti komunista, razvijenost prakse polaganja računa o svom radu, a time i kritičke njegove ocene, zavise od sadržaja i metoda rada određenog komiteta. Značajnu ulogu tu ima umešnost, iskustvo i sposobnost sekretarijata da, konsul-

tujući šire članstvo, na dnevni red postavlja pitanja koja pokreću i mobilišu sve komuniste na aktivnost.

Nekonkretan, neadekvatan i uopšten dnevni red, a time i sadržaj rada, uslovljava uopštenu i nekonkretnu diskusiju i donošenje takvih zaključaka koji onda i ne obavezuju nikoga. To zapostavlja kritiku, smanjuje odgovornost i umrtvljuje borbenost komunista, a posledice su: familijarnost, oportunistam i birokratski odnos prema radu, što stvara pogodne uslove za nagomilavanje negativnih pojava.

Iako su u pogledu kritike postignuti značajni rezultati, pretkon-gresna aktivnost je vrlo pogodna prilika da se sagleda i analizira i to pitanje; da se komunisti izbore za prevazilaženje još postojećih slabosti i pojedinačnih pojava preosetljivosti na kritiku, gušenja kritike i ličnog reagovanja.

Otvorena i konstruktivna kritika, kako rada osnovnih organizacija tako i rukovodstava SK, i to ne samo da se kritikuju pojave već i da se iznalaze uzroci, kritika svakog komunista pojedinačno radi otklanjanja postojećih slabosti, treba da budu metod i stil našeg rada. Ako se pri tome uvek vodi računa da kritika ne vređa dostojanstvo i ličnost čoveka, da je dobronamerna i konstruktivna, ona će biti usmerena na dalje jačanje unutarpartijskog demokratizma, discipline i idejnog i organizacionog jedinstva Saveza komunista.

Pukovnik *Dragan VUJIC*

Prava kritika i samokritika nije samo isticanje ili priznavanje postojećih slabosti, već aktivan, borben i stvaralački odnos, u stvari, mijenjanje stanja na bolje, razrješavanje problema. Zato prije svega rad i rezultati rada mogu biti mjerilo da li je ovaj ili onaj pojedinac samokritičan, da li je ovo ili ono rukovodstvo prišlo kritički svom poslu. Jasno, uzimajući u obzir realnost zadatka i sve objektivne uslove u kojima se radi. Tražiti neka druga mjerila, znači omogućiti da se pod firmom formalne kritike i samokritike prikrivaju određene slabosti.

U praksi se dešava da se nekim jasno vidljivim slabostima, kao što su zloupotreba službenog položaja, korišćenje društvene imovine u lične svrhe, itd., traže uzroci u nedovoljnoj ideološkoj uzdignutosti, neznanju i sl. Međutim, ovdje se radi o antisocijalističkim pojavama, o nepoštenju, što se ne može pravdati neznanjem. Kad se pokušava da se takve i slične pojave pravdaju, onda to nije u redu, nije dobro ni za onog o kome se radi, koga treba kritikom popravljati, a pogotovo nije dobro za sredinu koja se na taj način pogrešno vaspitava, pogrešno orijentiše u partijskom radu.

U kritičkom sagledavanju slabosti nema uvijek potrebnog jedinstvenog kriterijuma. Negdje se u ime brige za ljude previše tolerišu slabosti pojedinaca. Tu se ne smije ići isuviše daleko. Granica je tamo gdje se borbom za jednog šteti drugome. Naime, ne može se u ime nekog apstraktnog humanizma gledati kroz prste pojedincu na štetu društva i Saveza komunista.

Kod prilaženja kritici i samokritici valja imati na umu da u osnovi postoje dvije vrste slabosti: prvo, ima manjih ili većih propusta koji su posljedica intenzivnog rada i velikog broja poslova obavljenih u ograničenoj jedinici vremena. Normalno je da se takve greške tre-

tiraju kao slabosti uspona i odvajaju od pozitivnih rezultata, odnosno da slabosti i uspjehe treba gledati u njihovoj uskoj povezanosti; drugo, postoje i ozbiljni i otvoreni problemi koji su odraz nerada ili u najmanju ruku nesposobnosti, što zahtijeva sasvim drukčije mjere ovog ili onog faktora — posebno Saveza komunista — uključujući i određene sankcije. Međutim, češće se dešava da se u praksi ne razlikuju greške uspona i problemi uslovljeni neradom, a posljedica je gubljenje kriterija o tome šta je pravilno a šta nije.

Jedino pravilan kurs u organizaciji Saveza komunista jeste da se ne prizna nikakva kritika za pravu, revolucionarnu, ukoliko nije konstruktivna i ne mijenja stvari nabolje. Dakle, kritika i samokritika moraju biti borbeni i aktivan odnos prema svim problemima.

Potpukovnik *dr Gavro PERAZIĆ*

Kroz kritiku i samokritiku ispoljava se borbenost komunista i spremnost da aktivnije i prodornije traže bolja rješenja. One služe kao politička klima za ostvarenje demokratskog centralizma. Kritika kao odnos prema greškama svakog komunista i samokritika kao odnos kritikovanih prema svojim greškama, prema Statutu su pravo i partijska dužnost. Njihova suština je u ispravljanju grešaka, u borbenom stavu da komunista i kolektiv svjesno ne samo uvide već da se i bore za ispravljanje propusta.

Postavlja se pitanje kako je to u praksi ostvarljivo. U toku rata borac je imao pravo da kritikuje komandira i komandanta, što je bilo veoma pozitivno i što predstavlja izraz zrelog i revolucionarnog rukovođenja borbom. Poslije rata neko vrijeme bilo je ograničeno pravo potčinjenih i vojnika da kritikuju pretpostavljene i starije, ali je ubrzo zatim takvo shvatanje bilo prevaziđeno razvitkom Armije i društva u cjelini.

Međutim, taj proces nije bez problema. Naime, nema dovoljno kritike u svim slučajevima ili se ona pojavljuje kampanjski, kao, na primjer, povodom pisma IK, neke direktive i sl. I starješinski odnosi ponekad negativno utiču na razvijanje kritike koja mora biti sveobuhvatna, to jest da svi mogu biti kritikovani, i mlađi i stariji, i da svi imaju pravo da kritikuju. Međutim, negdje ima pojava da se mlađi ustručavaju da kritikuju starije za greške koje očigledno štete stanju u jedinici i uspjehu u radu, zato što su nedovoljno kvalifikovani, a negdje i nedovoljno za to psihološki pripremljeni. Tu, inače, ima i linije manjeg otpora i nerazumijevanja, što je rezultat još neprevaziđenih opštih slabosti našeg društva. Do toga dolazi i zbog toga što pojedinci ne primaju kritiku komunistički, ljute se, a ponekad i zlopamte one koji su ih kritikovali. Treba se boriti za pravilan odnos svih komunista prema kritici, da je primaju kao savjet i pomoć, da joj pridaju svu važnost i da traže najširu saradnju drugova u otklanjanju propusta uz maksimalno lično angažovanje. Drugim riječima, da se zaista komunistički odnose i prema svojim greškama i prema kritici. Iako su komunisti u Armiji, neosporno, mnogo napredovali u takvom shvatanju kritike i samokritike, dobro je da se ono i dalje njeguje i razvija, da se ljudima ukazuje na propuste i slabosti u tom pogledu, jer će se time kritika i samokritika uzdići na viši stepen i još više doprinijeti izgradnji partijsko-političkog lika komunista.

MEĐUSOBNI ODNOSI I ORGANIZACIJA SAVEZA KOMUNISTA

General-potpukovnik *Miloš ZEKIĆ*

Iskustvo iz ratova naše epohe govori da je osnovni izvor snage i odlučujući faktor pobjede u ratu moralno-političko jedinstvo jednoga naroda. Mi to jedinstvo imamo i slobodno možemo reći da se malo koja zemlja u svijetu može ponositi jedinstvom kao što je u našoj zemlji.

Jedinstvo se stvara i jača međusobnim povjerenjem druga u druga, vjerom jednih u druge, drugim riječima, našim svakodnevnim međusobnim odnosima. Mi se često sjećamo naših odnosa iz rata kada je povjerenje u druga, a naročito u pravičnost i principijelnost starijeg, bilo bez rezerve. I danas za takve odnose postoje svi uslovi. Međutim, ponekad se previše ističe kako su bili tada drugi uslovi i pravda se tim odnos koji se ne može kod nas tolerisati. Zbog pretrpanosti svojim ličnim brigama i zauzetošću ličnim napredovanjima i sličnim, pojedinci se zaboravljaju i ponekad dolaze u sukob sa izvesnim moralnim normama i principima. Izuzetne pojave forsiranja »miljenika«, tolerisanja ulazičkih postupaka pojedinaca, najgrublje su manifestacije tog sukoba. Kritika pojedinih negativnih pojava, neprincipijelnosti i slično ponegdje se življe odvija u razgovorima udvoje i utroje nego u organizaciji, odnosno tamo gde od toga može biti koristi. Danas su drukčiji uslovi od onih ratnih, ali se ničim ne može pravdati ako negde nema neophodne ljudske topline i humanističkih, onih pravih komunističkih odnosa, ako umesto toga preovladava makar i za kratko vrijeme pretjerana zvaničnost i hladan odnos. Takvim odnosom se ne stiče ni autoritet ni ljubav i povjerenje mlađih, niti učvršćuje disciplina. Pojave loših odnosa, makar ispoljene u najblažoj formi, vrlo su štetne i direktno podrivaju jedinstvo naših redova zato ih treba otkrivati i voditi protiv njih nepoštednu borbu.

Međusobni odnosi imaju značajno mjesto i uticaj na uspjeh u obavljanju funkcionalnih dužnosti, jačanju discipline, pravilnom komandovanju itd. Tu se, pored velikih uspjeha i vrlo dobrih izgleda za dalje uspjehe, sreću i dvije negativne tendencije.

Prva se ogleda u tome što se u rukovođenju ponegdje primjenjuje oštar stav, ponekad se to čak može nazvati metodom *gonjenja*. Radi se o metodi koji se oslanja samo na čin i položaj, i sve u ime poštovanja pravila i propisa. Druga se ispoljava kroz neku vrstu liberalizma, gdje se u ime tobožnje »brige za ljude i drugarstva« razvija i toleriše javašluk izražen u slabljenju discipline i odgovornosti u radu i sl. I jedna i druga tendencija, iako međusobno suprotne, imaju iste negativne posljedice. Primjer da se broj disciplinskih kazni u prošloj godini znatno smanjio, a da su disciplina i rad bili mnogo bolji rječit dokazuje da se metodom *gonjenja* i neodmjerenog kažnjavanja ne može ostvariti prava disciplina, a razumije se, isto tako, ni oportunistom i tolerisanjem javašluka.

Otvoreni ili pasivni otpor prema novinama, na liniji iznalaženja nekih boljih rješenja za određene probleme, takođe je negativnost o kojoj se mora osobito povesti računa. Dešava se da se pozitivne novine interpretiraju na malograđanski način, da se nosioci dobrog rada proglašavaju nezdravo ambicioznim, neskromnim i sl. Dobro organizovan i intenzivan rad može da smeta samo onim ljudima koji se nisu saživali sa svojim pozivom, kao i onima koji se zadovoljavaju malim rezultatima. Takvi su skloni da misle kako se, na primjer, samom činjenicom što neko nosi visok čin ili radi u višim komandama, automatski obezbjeđuje odgovarajući ugled u jedinicama. Međutim, varaju se. U praksi je situacija sasvim drukčija. Ukoliko ti drugovi ne posjeduju odgovarajuće stručne i moralno-političke kvalitete, ukoliko se njihovi kvaliteti u procesu rada ne odražavaju pozitivno u jedinicama, onda je uloga takvih komunista svedena na najobičnije činovničko piskaranje, čekanje na posao, suviše veliko angažovanje na rješavanju nekih ličnih problema i sl.

Na razvijanje zdravih međusobnih odnosa može da negativno utiče jednostrano shvatanje kritike i samokritike u smislu nedostatka aktivnog, borbenog i stvaralačkog odnosa izraženog u rješavanju problema, a ne samo u njihovom uočavanju. Ali, daleko negativnija pojava je gušenje kritike. Dovoljan je, na primjer, jedan jedini slučaj u nekoj jedinici ili ustanovi da je neko zbog kritike na partijskom sastanku bio premješten u lošiji garnizon, otišao na drugu dužnost, predložen za penziju i sl., pa da se to mjesecima pa i godinama pamti i izvlači pouka »da je bolje i pametnije ćutati«. To rađa pojavu da se pojedinci ustežu da slobodnije iznose mišljenja na partijskim i drugim sastancima gdje je za to mjesto, i da o tzv. »delikatnijim pitanjima« radije i življe diskutuju van sastanaka, u užem krugu.

Partijski stavovi o tom i sličnim pitanjima vrlo su jasni, samo ih treba u praksi, u svakodnevnom radu, primjenjivati.

U našim redovima ne možemo razvijati socijalističke odnose ako nedovoljno razvijamo demokratske odnose, tj. demokratičnost u radu i životu organizacije SK. Razvijanje demokratičnosti i gušenje kritike dvije su nepomirljive suprotnosti.

Razvijanje zdrave kritike i borbe mišljenja ne smeta specifičnim obilježjima naše armijske organizacije. Naprotiv, to doprinosi da se zajedno razvijaju i zdravi drugarski odnosi, pravi komunistički odnosi među nama i jača prava disciplina.

OBLICI OKUPLJANJA KOMUNISTA

Pukovnik Boško RODIĆ

Savez komunista je kadrovska partija, marksističko-lenjinističkog tipa, što je izraženo i u Statutu. Osnovna organizacija je temelj u strukturi Saveza, a svaki član je, između ostalog, obavezan »da aktivno učestvuje u radu svoje organizacije« uz istovremeno pravo »da svoj stav i poglede na sva pitanja društvenog razvitka slobodno iskaže i brani u organizacijama Saveza«. Prema tome, osnovna organizacija se ne može zameniti ni isključiti nikakvim drugim formama okupljanja i organizovanja komunista; upravo ona može konkretno da prati delovanje komunista na sprovođenju politike SKJ i da neposredno utiče na svakog pojedinog člana ne samo u pogledu njegove društvene i političke aktivnosti, već i na izgrađivanju lika komunista u skladu sa moralnim normama zasnovanim na marksističkoj ideologiji. To se osobito ispoljilo u sprovođenju pisma Izvršnog komiteta.

Međutim, praksa je pokazala da osnovna organizacija, s obzirom na svoje mesto i delokrug rada, nije u mogućnosti da dovoljno svestrano zahvata, sagleda i oceni svu onu problematiku sa kojom se komunisti susreću i bave, niti da dovoljno široko uopšti sva iskustva iz njihove svakodnevne aktivnosti i zadovolji interesovanje i potrebe komunista. Pogotovo to nisu mogle po broju članova male osnovne organizacije, koje su usitnjavale političku akciju komunista i čiji je rad, zbog toga, patio od praktikizma. Malobrojnost i sastav članstva u ovakvim organizacijama su, takođe, otežavali da u njima dođe do izražaja demokratizam i borba mišljenja.

U Statutu usvojenom na VII kongresu i u referatu druga Rankovića razrađeni su i drugi oblici okupljanja komunista, a posebno je naglašena uloga aktiva kao pogodne forme za mobilizaciju članova SK, radi pokretanja određenih pitanja, ujednačavanja gledanja i razjašnjavanja izvesnih problema. Kada su u JNA formirane osnovne organizacije iz više formacijskih jedinica, došla je do izražaja, jače nego ranije, potreba da se ovakvi aktivni, kao oblici za okupljanje i organizovanje komunista, stvore i u armiji. No, u vezi sa ovim u praksi je bilo različitih, čak i suprotnih mišljenja, tako da je u nekim organizacijama stvoreno mnogo aktiva, u nekim daleko manje, a negde ih uopšte nije bilo. Jasno je da aktivni ne mogu da preuzmu ulogu osnovne organizacije, a treba ih stvarati tamo gde se, iz bilo kojih razloga, ne može dovoljno ispoljiti uticaj osnovne organizacije; znači treba ih stvarati u određenim slučajevima (npr. na raznim kraćim kursevima, kada su jedna ili više jedinica privremeno izdvojene na nekom zadatku i sl.).

Dalji oblik okupljanja komunista, koji se u nas uspešno primenjuje, jesu redovne konferencije. One se u armiji održavaju po pukovima, divizijama i sličnim jedinicama i ustanovama i na njima se, pored biranja rukovodstva, razmatra rad organizacija SK u dužem periodu i širem delokrugu i sumiraju iskustva. To je oblik rada koji omogućava

da se celovitije i svestranije analizira uloga komunista i tako nadomesti ono što objektivno ne može dati osnovna organizacija. U pripremi i održavanju konferencija uspešno se koristi obilje iskustava, što doprinosi njihovom uspehu.

Zanimljiva su iskustva i iz prakse, koja se sve više primenjuju, da pukovski i komiteti ravni njima povremeno neposredno razgovaraju sa članovima SK, radi razmene mišljenja o određenim pitanjima, dogovora za rad, prenošenja stavova viših rukovodstava, itd. Pošto su iskustva novija, zaslužuju da im se pokloni veća pažnja. Sve se redovnije održavaju i skupovi komunista po jedinicama, komandama i ustanovama, zatim iz više jedinica u jednom garnizonu, negde posebno sa komunistima — starešinama, a posebno sa vojnicima — zavisno od toga kakav je konkretni cilj skupa. Organizuju ih i pripremaju pukovski i komiteti ravni njima. Premda im nije svuda pridavan podjednak značaj, oni su se pokazali kao vrlo pogodna forma za mobilizaciju i aktiviranje komunista, ukoliko je njihovoj pripremi poklonjena dovoljna pažnja. Uspeh je bio utoliko bolji, ukoliko je organizator postavio određeniji cilj skupa, izabrao pogodan momenat za njegovo održavanje, odredio karakter i broj pitanja koja će biti na dnevnom redu, predvideo učesnike i izvršio ostale pripreme radnje. Najbolji je bio uspeh kada se razmatralo jedno najaktuelnije pitanje, uz prethodno dobro izvršenu pripremu (moglo je biti odabrano iz okvira neposrednog značajnijeg zadatka koji predstoji ili posvećeno informisanju o važnim političkim događajima, aktuelnim pitanjima i sl.). Ovakvi skupovi komunista omogućuju neposredniji dodir članova i rukovodstava SK, brže i potpunije prenošenje stavova, direktiva i zadataka, a samim tim i bržu mobilizaciju i aktiviranje komunista, pri čemu se ne umanjuje značaj i uloga osnovne organizacije, koja ima najviše mogućnosti da neposredno prati i podstiče aktivnost komunista i u ostvarivanju odluka i zaključaka skupa.

Povremeni seminari sa sekretarijatima osnovnih organizacija, posebno nakon njihovog izbora, kao i sa komitetima, vrlo su korisni za razmenu iskustava i mišljenja o mnogim osnovnim pitanjima iz rada organizacije SK u JNA: mestu osnovne organizacije, sekretarijata i komiteta, metodu rada i sl. Najuspešniji su kada se na njima razmatra vlastita neposredna praksa i iz nje izvlače pouke. Oni omogućavaju da se u širem partijskom aktivu puka, komande i ustanove prodiskutuju najvažnija pitanja iz rada partijske organizacije u vezi sa problematikom u njenom delokrugu i ujednače ocene i mišljenja. To je snažna osnova za jedinstvo akcije komunista i unapređenje sadržaja i metoda rada osnovnih organizacija i komiteta, što je potvrdila i dosadašnja praksa.

Mnoga rukovodstva, a povremeno i osnovne organizacije (naročito u pripremi godišnjih konferencija), angažuju veći broj iskusnijih komunista za proučavanje određenih problema, pitanja i pojava sa ciljem da se dođe do podataka i ocena putem studiranja neposredne prakse, dodira i diskusija sa što širim krugom komunista, naročito onih koji su u to najbolje upućeni. S jedne strane, time se u radu rukovodstva, odnosno organizacija SK, bolje aktiviraju i koriste mnogi sposobni drugovi, koji svojom zrelošću i iskustvom mogu mnogo više doprineti

od onoga što se od njih zahteva u osnovnoj organizaciji, a, s druge, stvara se mnogo povoljnija mogućnost da se bolje, svestranije i realnije oceni rad i stanje koje se razmatra i preuzmu adekvatnije mere. Proširene sednice komiteta i opunomoćstava, pogotovu ako im prisustvuju i drugovi koji se funkcionalno bave pitanjem koje je na dnevnom redu, imaju veće mogućnosti da analizama i odlukama bolje odraze stvarno stanje i potrebe. To je vrlo važan uslov da organizacije i komunisti prihvate i što uspešnije sprovedu zaključke rukovodstava SK.

Ovi i drugi oblici okupljanja komunista doprinose stvaranju čvršćeg akcionog jedinstva u organizacijama SK. Njihova krajnja svrha nije diskusija koja nikoga ni na šta ne obavezuje, već priprema komunista, primanje obaveza i dogovor za akciju. Oni ne umanjuju značaj sastanaka osnovnih organizacija i rukovodstava, već dopunjuju ono što oni komunistima, iz objektivnih razloga, ne mogu dati.

BORBA ORGANIZACIJE SK ZA DISCIPLINU U JEDINICI

Potpukovnik *Mensur IBRAHIMPAŠIĆ*

Za organizacije SK borba za čvršću disciplinu u jedinicama trajan je i krupan zadatak. Zbog toga što nam je to dobro poznat stav, što smo navikli na njega, postoji opasnost od rutinskog, površnog odnosa prema njemu. Za takav odnos je karakteristično da se na dnevnim redovima sastanaka rukovodstava i organizacija SK često nalazi »pitanje discipline«, potcrtava njegov značaj i slično.

Kako to izbeći? Treba pre svega shvatiti aktuelnost i značaj borbe za čvrstu disciplinu na ovom stepenu razvoja naše Armije.

Glavni razlog aktuelnosti ovog stava leži u činjenici da baš razvoj socijalističkih odnosa ne samo da sam po sebi ne rešava problem discipline u jedinicama, već ga, naprotiv, čini složenijim. Tu se i manifestuje dijalektička suprotnost: s jedne strane sve viši stepen socijalističkih društvenih odnosa predstavlja sve širu objektivno datu osnovu razvoja svesne discipline, a s druge strane postavlja sve teže zahteve u iznalaženju metodologije za punu realizaciju te objektivno date osnove.

Proces uspostavljanja socijalističkih društvenih odnosa po svojoj suštini jeste proces oslobađanja čoveka, njegove energije. Ukoliko su ti odnosi više socijalistički, utoliko je ta energija veća, snažnija i impulsivnija. Jedan od zakona ponašanja energije glasi da svaki kvalitet energije zahteva odgovarajući proces njegovog usmeravanja. Što je energija višeg stepena, višeg kvaliteta, to je proces njenog usmeravanja složeniji. Ta zakonitost na svoj specifičan način vlada i u društvu. Nov kvalitet društvene energije takođe zahteva nov proces njenog usmeravanja. Na primer, energija polupismenog radnika koji je odrastao u uslovima krajnje kapitalističke obespravljenosti, nije takva kao energija visokokvalifikovanog radnika odraslog u uslovima našeg radničkog samoupravljanja. Ova druga ukoliko je moćnija, utoliko je snažnija, što znači utoliko je proces njenog usmeravanja istančaniji, složeniji i utoliko zahteva veći stepen kvalifikovanosti i umešnosti onih faktora koji je usmeravaju.

Sadašnja faza razvoja naše Armije upravo je bitno karakteristična po tome što se u sve većem obimu u nju sliva takva nova vrsta društvene energije. Tu, u jedinicama, ona poprima oblike i kvalitete vojne moći, ali ne menja — i ne sme da menja — svoju suštinu novooslobođene moćne ljudske energije.

To je suština sadašnjeg stepena razvoja. I ako u njemu ostaje kao aktuelan i značajan stav da je borba za čvrstu disciplinu krupan i trajan zadatak organizacija SK, onda to »ostajanje« nije stvarno ostajanje, nije jednostavno zadržavanje ranijeg smisla, nego upravo novo osmišljavanje, nov nalog komunistima da dalje usavršavanje metodologije izgrađivanja svesne discipline po svojoj suštini mora značiti pronalaženje još složenijih i adekvatnijih formi usmeravanja te nove dru-

štvene energije koju reprodukuje naša socijalistička stvarnost, njeno usmeravanje u pravcu ispoljavanja disciplinovanosti kao autonomne moralnosti pripadnika JNA.

U praktičnoj akciji, podrazumevajući da češće postavljanje »pitanja discipline« na dnevne redove sastanaka komunista nikako ne može biti glavni dokaz ni idejnosti, ni partijske disciplinovanosti na tom polju delatnosti, morao se otići korak dalje i u centar pažnje postaviti pitanja: kako se angažuje organizacija SK u jačanju discipline, u kojoj meri ona svojom idejnousmeravajućom akcijom, svojim istovremenim konkretnim uticanjem i na starešine i na vojnike obezbeđuje adekvatnu metodologiju usmeravanja te narasle društvene snage koju savremeni mladi čovek sobom donosi u Armiju? U kojoj meri organizacija SK osposobljava komuniste za takav način rada, u kojoj meri energično od njih zahteva doslednost u tom smislu — to je glavno pitanje, to je smisao borbe organizacije SK za disciplinu u jedinicama na ovom stepenu razvitka.

Gledano iz tog ugla, zapažaju se u dosadašnjoj praksi određene slabosti, od kojih želim da ukažem na tri, po mom mišljenju, veoma krupne.

Deklarativnost se manifestuje u nekoliko formi. Jedna od njih jeste »pridika«. Kada se javi neki problem disciplinskog karaktera, na sastanku se »zaoštri« pitanje discipline, ukaže se na njen značaj za vojnu organizaciju i donese se opšti zaključak da su komunisti dužni da se još energičnije bore za gvozdenu vojnu disciplinu. Time se akcija organizacije SK uglavnom iscrpljuje.

Druga forma deklarativnosti javlja se kao verbalno prihvatanje i zastupanje stava da je uveravanje osnovni metod izgrađivanja svesne discipline, a u sopstvenoj praksi se od toga odstupa. Zahvaljujući intervenciji Oponomoćstva CK SKJ za JNA protiv pojava olakog izricanja disciplinskih kazni, u jedinicama je prevladalo shvatanje da je veliki broj izrečenih kazni znak komandirove slabosti, a ne snage. Ali ako se pažljivije ispita, zapaža se da to shvatanje domirina na sastancima organizacija SK i na zvaničnim sastancima komandi, dok je kod prilično velikog broja starešina njihovo intimno uverenje upravo suprotno, a iz toga proizilazi i konkretna praksa. Takav starešina u snazi kazne intimno vidi osnovno sredstvo disciplinovanja, a pošto je to suprotno liniji organizacije SK i direktivi više komande, rešenje nalazi u tome što se javno formalno deklariraše za stav organizacije, a u praksi se i nadalje izdašno služi kažnjavanjem.

Proces svesnog disciplinovanja izvanredno je složen i najverovatnije teško je ili skoro nemoguće sasvim izbeći kažnjavanje — tu negativnu propratnu pojavu. Problem je što smo prilično pomirljivi prema njoj, što nedovoljno uočavamo opasnost da takav raskorak između formalnog usvajanja linije SK i njenog praktičnog kršenja vodi ka ozbiljnoj deformaciji ličnosti komunista.

Nedovoljna studioznost prilikom razmatranja stanja discipline u jedinici predstavlja takođe krupnu slabost metoda nekih organizacija. Evo dva primera.

Najčešći povod stavljanja »pitanja discipline« na dnevni red osnovne organizacije obično je neki konkretan slučaj. To samo po sebi

ne mora biti loše kada se taj slučaj ne bi uzeo kao osnova za generaliziranje ocene opšteg stanja discipline u jedinici. A tako usmerena diskusija, i pored najboljih želja, objektivno ne može dati pravu sliku stvarnog stanja — ona baca u zasenak pozitivne rezultate, obeshrabruje one delove jedinice koji zaista nemaju nikakve veze sa iznetim slučajem, a kod mnogih pojedinaca slabi pouzdanje u sopstvenu vrednost kao vojnika, starešine i komuniste.

Zatim, ima pojava da starešine ili sekretarijat osnovne organizacije odnosno komitet u svojim ocenama oštrije ocenjuju stanje discipline u jedinici pred mlađima, odnosno pred članstvom no što stvarno smatraju da jeste ili bar oštrije od onoga što u svojim izveštajima kažu pretpostavljenoj komandi ili višem komitetu. Razlog? Prosto se to uzima kao preventivna mera, kao kakav koeficijent sigurnosti, a iole ozbiljnija analiza otkrila bi višestruku neadekvatnost takvog postupka za sistem svesnog disciplinovanja.

Sledeća slabost koju bi trebalo ceniti kao krupnu jeste u izvesnim momentima nedovoljna moralna podrška vojnika — komunističkog komandira u njegovim konkretnim postupcima preduzetim u cilju jačanja discipline.

Ovo je kao pojava neminovno tamo gde se osnovna organizacija stalno ne brine da pravilne komandirove mere dobiju neposrednu moralnu podršku komunističkog komandira, a preko njih čitavog kolektiva. Bez takve aktivnosti osnovne organizacije gotovo da je i nemoguć uspešan proces svesnog disciplinovanja, jer je nerealno uvek očekivati da vojnik-komunistički bude sposoban za takvo reagovanje ako ono nije neprekidno usmeravano organizovanom aktivnošću osnovne organizacije SK.

Takva briga, razume se, u sebi implicira i stalnu akciju organizacije SK u blagovremenoj kritici komandira za nepravilne mere kojima zaista nije bilo moguće dati moralnu podršku. U uslovima takvog rada formira se vrlo visoki stepen međusobne odgovornosti.

Na kraju, ako se danas ističe borba za disciplinu kao aktuelan i značajan zadatak organizacije SK, to nije zato što u tom pogledu nismo značajno napredovali (uspesi su i ovde vidni), već zato što energija vojnika koja se oslobađa zahteva od nas sve složenije, sve humanije metode njenog usmeravanja. A gotovih recepata za njih nema i ne može biti. Do njih se može doći samo kroz dalje napore, pre svega komunističke.

IDEJNO-POLITIČKO OSVETLJAVANJE AKTUELNIH ZADATAKA NA JAČANJU BOJEVE GOTOVOSTI

Pukovnik Božidar ŠEVO

Preko organizacije Saveza komunista i kroz oblike političke izgradnje, jedinice i komande su u toku prošle godine dosta radile na političkom osvetljavanju aktuelnih zadataka izgradnje armije. Pored vojnostručnih, dosta se radilo na proučavanju onih mnogobrojnih aktuelno-političkih pitanja koja su bila od bitne važnosti za stalno i sistematsko idejno-političko uzdizanje saznanja i svesti komunista. To je politički pripremalo naše ljude da na svojim radnim mestima i kao politički aktivisti na terenu šire sagledavaju probleme i aktivnije se odnose prema svim zadacima koji doprinose borbenom osposobljavanju naših jedinica i izgradnji socijalističkog društva.

No, pri ovom se zapažalo da je naša politička aktivnost više bila okrenuta proučavanju i usvajanju opštepitičkih, a manje razmatranju naših specifičnih pitanja kroz koja bi dublje sagledali najaktuelnije probleme i naše zadatke kao komunista i starešina u izgradnji i jačanju armije. Konkretnije rečeno, naš politički rad nije dovoljno okrenut nama, našim radnim mestima i zadacima, već više pitanjima koja su, dođuše, važna i bitna, ali ne doprinose mnogo unapređivanju sistema i stila našega rada, obuci i vaspitanju.

Komunisti u nekim komandama malo se organizovano angažuju na razmatranju rezultata obuke i vaspitanja. Pored toga nedovoljno se usmeravamo na naše interne probleme i pitanja kroz koja bi dublje politički sagledavali i mobilisali ljudstvo za što kvalitetniji rad na zadacima u izgradnji armije. Kao ilustracija prednjih tvrdnji neka posluži primer jedne komande sa 19 debatnih grupa koje su radile dva puta mesečno po dva časa. U njima se veoma svestrano raspravljalo o svim pitanjima spoljne politike, kretanjima u međunarodnom radničkom pokretu, našem društveno-ekonomskom razvitku, pa čak i o tehnološkom procesu proizvodnje i sl., ali nije bilo nijednog časa posvećenog pitanjima borbene izgradnje i problemima armije. A tih pitanja ima i te koliko pa bi aktivniji politički odnos prema njima sigurno dao dobre rezultate i omogućio komandi da još kvalitetnije, brže i uspešnije izvršava zadatke i postiže bolje rezultate u obuci i vaspitanju, u osposobljavanju jedinica i komandi za njihovu osnovnu namenu.

Sem najužeg dela najodgovornijih komunista u komandi, veliki broj članova Saveza obavlja poslove bez dovoljno širine i sagledavanja šta znači njihov rad za dalju izgradnju armije. Ne može se to pripisivati nekome posebno kao slabost u radu, jer se tu nema još dovoljno iskustva. Komunisti su dužni da se prvo okrenu sebi, da rezultate svog rada mere u prvom redu, na svom radnom mestu.

Smatram da bi bilo politički nepravilno da se ubuduće zapostave ona opšta i politička pitanja i problemi na kojima nam je u proteklom

periodu ponegde bilo čak i težište, već samo ukazujemo na potrebu da se komunisti moraju mnogo više, određenije i konkretnije baviti pitanjima izgradnje armije, slično komunistima u preduzeću koji su okrenuti svojim problemima. Sasvim je sigurno da organi za MPV, u prvom redu, moraju politički rad usmeriti više na potrebe i zadatke armije, na starešine i vojnike na njihovim radnim mestima, a ne samo na opštu i široku idejno-političku izgradnju.

Pukovnik *Zdravko KOLAR*

Smatram da je problem idejnog osvetljavanja aktuelan i akutan, ali postoji neslaganje u shvatanju idejnosti i idejnog osvetljavanja. Ne mislim da je to specijalnost političkih rukovodilaca. Idejnost je, po mom mišljenju, neodvojiva od suštine i sadržaja određenih problema. To je, za mene, problem determinisanosti, uzročno-posledičnih veza određenih pojava. Ako u rukovođenju, obuci, komandovanju hoćemo da rasvetlimo neki problem kao marksisti-dijalektičari, to već sadrži idejnost. To nije stvar koju treba da potežu samo politički ili partijski organi i organizacije Saveza komunista. To je stvar svih koji rade na problemima armije. Ako ne možemo da objasnimo zašto imamo određeno rešenje za neki problem, taj problem nije ni svestrano ni idejno osvetljen. Njemu se prišlo sa jednog aspekta, prakticistički i rutinski, a ne kao što bi to trebalo da bude u armiji kakva je naša.

Mislim da problem idejnosti ne mogu da rešavaju samo politički ili bilo koji posebno uzeti organi, već je to stvar svih onih koji su nosioci toga rada, koji su dužni da donoseći rešenje, sagledaju i idejnu stranu problema. Znači, samo »političari« ne rešavaju pitanje idejnosti. U tome učestvuju svi koji rade na konkretnom poslu, koji su nosioci politike u određenom sektoru. Kako bi to nezgodno i štetno bilo da, na primer, operativni organ postavi problem, a »političarima« pošalje da mu »daju idejnost«, da mu daju neku crvenu liniju. Organi koji rešavaju problem moraju da postave pitanje: zašto ga tako rešavaju i šta treba učiniti da bi se problem najbolje rešio. Takav rad je idejan. Kad izradimo program političkog rada, moramo da vidimo kakva je njegova struktura, zašto je baš takav, kako ga treba shvatiti, objasniti i sprovesti u delo. To je idejnost. Tako moraju da rade i svi drugovi po našim upravama. Jer, i oni sebi postavljaju pitanje determinisanosti neke pojave i problema i kako se moraju rešavati da bi se postigli najbolji rezultati. Objasnjavanjem svega toga postizemo i idejnost.

General-major *Veljko MILADINVIĆ*

Problem idejnog osvetljavanja aktuelnih zadataka izgradnje Armije nije stvar nikakvog političkog ili vojnog organa posebno, već zadatak svih, a u prvom redu organizacije Saveza komunista. Ona je za to najpozvanija, počev od osnovne organizacije pa do najviših rukovodstava Saveza komunista i svakog člana pojedinačno. Njena je obaveza da stalno poteže pitanje idejnog osvetljavanja aktuelnih zadataka na jačanju bojeve gotovosti. Tako je najlakše doći do rešenja i izaći iz začaranog kruga — koji će organ uzeti na sebe obavezu da tumači i idejno osvetljava probleme, počev od ratne doktrine pa do discipline i od-

nosa u jedinici. Kao što se Savez komunista Jugoslavije kao vodeća politička snaga našeg društva neprekidno bori za oživotvorenje osnovnih zadataka u izgradnji socijalizma, idejno ih osvetljavajući, tako se i u našim uslovima organizacije Saveza komunista moraju da bore da idejno (to znači sa naučno-marksističkih pozicija) osvetljavaju osnovne zadatke u daljoj izgradnji Armije. A idejno ćemo najbolje osvetliti probleme i uspehe u radu ako ih stalno preispitujemo kroz praksu i sagledamo koliko je to u skladu sa izgradnjom socijalizma i interesima našeg društva. Znači, organizacije Saveza komunista u jedinicama i komandama treba stalno da iniciraju da se zadaci na izgradnji Armije idejno osvetljavaju, počev od doktrine pa do stvaranja zdravih odnosa i kažnjavanja i sl., služeći se pri tome naučnim marksističkim metodom.

Mada je opravdan zahtev da tu više učinimo, ne treba potceniti ni ono što je dosad učinjeno. A mi činimo što možemo, počev od najnižeg sa do onog na najvišem položaju. I komandir čete koji neposredno radi sa svojim ljudima, da bi uspešnije rukovodio jedinicom svakodnevno traži način kako da unapredi jedinicu i uključi je u opšti dalji razvitak i jačanje oružanih snaga. I on, a i ostali to rade. I na svakom poslu i nivou je tako. Jer, ako ja radim u ovoj upravi, a onaj u tehničkoj ili drugoj, onda mi svi zajednički tražimo i nalazimo rešenje za određene probleme, a time i idejno osvetljavamo svoj rad. Tako lakše izvršavamo svoje zadatke i ne možemo da radimo drukčije, mada pri tom ostaje pitanje — da li dovoljno uopštavamo ta iskustva i našu praksu uopšte.

Možda se i pisanom rečju može više doprineti tom idejnom osvetljavanju problema na izgradnji armije i jačanju bojeve gotovosti. Izvesni rezultati koje smo i na tom polju postigli ne znače da se u tome ne može učiniti više.

SIRINA SADRŽAJA IDEOLOŠKO-POLITIČKOG RADA

Kapetan bojnog broda *Vidoje ŽARKOVIĆ*

Vojno-politička problematika zauzima važno mesto u sadržaju ideološko-političkog rada u JNA.

Od ukupnog broja održanih predavanja u domovima JNA u 1963. godini, oko 67% je bilo posvećeno aktuelnim pitanjima i problemima iz oblasti međunarodnih odnosa i našeg unutrašnjeg društveno-političkog i ekonomskog razvitka, a oko 16% aktuelnim vojno-političkim pitanjima. Ovakav raspored predavanja po tematskim područjima u izvesnom smislu ilustruje sadržaj celokupnog ideološko-političkog rada u armiji.

Sasvim je normalno što je težište ideološko-političkog rada na neprekidnom proučavanju i objašnjavanju rezultata problema i perspektiva našeg društveno-političkog i ekonomskog razvitka, s obzirom na činjenicu da razumevanje tih pitanja bitno doprinosi podizanju političke svesti i patriotizma pripadnika armije, a samim tim i jačanju njene moralne snage. Ali je, takođe, normalno da se povede i energičnija borba protiv zapostavljanja obrade vojno-političkih problema kroz ideološko-politički rad u armiji. Na tome insistira i Opunomoćstvo CK SKJ za JNA. U Podsetniku za pretkongresnu aktivnost se kaže da ideološko-politički rad u armiji mora »osvetljavati snagu naše narodne odbrane, njenu nepovredivu povezanost sa društveno-političkim odnosima i ekonomskim razvitkom naše zemlje« i da ga »valja više unositi na područje idejnog osvetljavanja pitanja izgradnje armijskog organizma«.

Da bi se izbegli terminološki nesporazumi do kojih često u diskusiji o ovim pitanjima dolazi, smatram da treba istaći da pojava »vojno-politička problematika« obuhvata sledeće tri tematske oblasti: marksističko osvetljavanje rata i armije kao socioloških fenomena u uslovima savremenog sveta; izučavanje društvenog položaja, uloge i zadataka naše Armije i, s tim u vezi, idejno osvetljavanje naše vojno-političke koncepcije i naše ratne doktrine; i idejno osvetljavanje značajnih unutrašnjih problema izgradnje Armije.

Davanje većeg značaja vojno-političkim pitanjima i problemima u sadržaju našeg ideološko-političkog rada nužno je iz više razloga. To je jedini put organskog vezivanja ideološkog rada za konkretne idejne probleme jedinica armije u celini i jačanju efikasnosti ideološko-političkog rada. Brojna su pitanja na području izgradnje armije, razvijanja i objašnjavanja naše ratne doktrine o kojima je nužna intenzivna ideološko-politička aktivnost radi stvaranja jedinstvenih stavova i suzbijanja tuđih i defetističkih uticaja. Složenost savremenih međunarodnih odnosa, brzi razvoj tehnike i naoružanja i specifičnost političko-strategijskih koncepcija i kombinacija u današnjem svetu takođe potenciraju nužnost intenzivnijeg idejnog osvetljavanja vojno-političkih problema.

Treba imati u vidu i činjenicu da je armija ona snaga našeg društva koja je najpozvanija da razvija našu naučnu misao na ovom polju

i da podstiče, i na tom planu, naučne institucije, javne radnike, izdavačka preduzeća, sredstva javnog informisanja i sl.

Posmatran sa ovog stanovišta, rad na proučavanju i osvetljavanju vojno-političkih problema je veoma složen zadatak. Da bi se uspešno odvijao nužno je ne samo da se vojno-političkim pitanjima da kvantitativno više mesta u planovima i programima ideološko-političkog rada, već i da se razvije širi istraživačko-studijski rad i ostvari takva organizacija rada u kojoj će se maksimalno iskoristiti raspoložive kadrovske snage i mogućnosti. Naročito je značajan intenzitet i kvalitet toga rada u ustanovama DSNO i u višim komandama u kojima se nalaze kadrovi koji su dužni da razrade mnoga aktuelna vojno-politička pitanja za potrebe cele armije i zemlje.

Ako se sa ovog aspekta kritički proanalizira naš dosadašnji rad na proučavanju i idejnom osvetljavanju vojno-političkih problema, može se konstatovati da je u prošloj godini učinjen izvestan napredak u odnosu na ranije stanje. Povećan je broj predavanja i debata posvećenih ovim pitanjima i broj starešina koji kroz razne oblike na fakultativnoj osnovi izučavaju ove probleme. Znatno se više nego ranije teži ka razvijanju prakse ideološko-političkog objašnjavanja mera DSNO i komandi i idejne borbe protiv raznih pojava i problema unutar jedinica.

Ali, ovi uspesi su vidni, uglavnom, u kvantitativnom pogledu — tj. u pogledu procentualnog participiranja vojno-političke problematike u sadržaj ideološko-političkog rada — i to ne u podjednako meri u svim jedinicama. U kvalitativnom pogledu rezultati su znatno manji. Pre svega, radi se o nedostatku sređenih materijala i literature o mnogim pitanjima koje je nužno izučavati i objašnjavati i o pomanjkanju organizovanih napora komandi i organizacije SKJ da se prevaziđe ovaj nedostatak. Naša publicistika je naročito siromašna sa vojno-političkim komentarima i analizama savremenih međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa i zadacima koji bi osvetljavali našu ratnu doktrinu za širu publiku. Vidno se oseća i nedostatak solidnijih socioloških studija pojedinih problema unutrašnje izgradnje armije i njene društvene uloge.

Zbog ovakvog stanja studijsko-istraživačkog rada na ovom planu i nedostatka literature u mnogim održanim predavanjima u jedinicama, koja su posvećena aktuelnim vojno-političkim problemima, i u nekim lekcijama koje su pisane za potrebe predvojničke obuke, mogu se naći gledišta čija je ispravnost veoma sumnjiva — tako da se s pravom može postaviti pitanje da li je od tih predavanja i od takvih lekcija bilo više koristi ili štete.

Sa ovim je u vezi i veoma mali uticaj armije na angažovanje naučnih institucija — instituta i visokih škola — iskustva javnog informisanja da se i oni bave istraživanjem aktuelnih vojno-političkih problema i informisanjem javnosti u ovom pravcu.

Zbog toga je, po mom mišljenju, prvenstveni zadatak na planu davanja značajnijeg mesta vojno-političkim problemima u sadržaju ideološko-političkog rada u armiji, razvijanje organizovanijeg i intenzivnijeg naučno-istraživačkog rada u ovom pravcu. Trebalo bi jasno odrediti pitanja i probleme iz ove oblasti o kojima bi pripadnici armije morali imati jedinstvene stavove i pitanja i probleme koje bi bilo nužno obraditi za potrebe svih građana, a zatim organizovano pristupiti nji-

hovoj obradi. Pored individualnog rada u obradi tih pitanja mogli bi se koristiti i razni oblici kolektivnog rada. Na ovom planu bi mogli više da učine i Ratna škola, Viša vojna akademija i Politička škola JNA. Tek kada se reši problem osnovne literature, moći će se u jedinicama armije organizovati uspešno izučavanje raznih ciklusa tema posvećenih vojno-političkim pitanjima.

Smatram, takođe, da se i već obrađeni materijali iz ove oblasti nedovoljno koriste u našem ideološko-političkom radu. Pri tom se ne misli samo na javno publikovane radove već i na mnoge interne analize i studije pojedinih ustanova, pojedine ispitne teme za čin general-majora, diplomske radove u RŠ, seminarske radove u Političkoj školi JNA i sl.

REVOLUCIONARNA I RATNA ISKUSTVA I POSLERATNE GENERACIJE NAŠIH STAREŠINA

Pukovnik *Milisav NIKIĆ*

Ovde želim da razmotrim revolucionarna i ratna iskustva sa stanovišta njihove uloge u izgradnji teorije ratne veštine i sa stanovišta izgradnje borbenog morala.

Ratna praksa je polazna osnova, jedan od bitnih uslova izgradnje teorije ratne veštine, pa je zato i zadatak proučavanja i iznošenja ratnih i revolucionarnih (prvenstveno sopstvenih) iskustava, naročito poslednjeg rata, veoma značajan. Ne ulazeći u razradu ovog pitanja (to i nije moguće bez šire analize) dao bih samo nekoliko napomena.

Treba uvek imati na umu da se ratna iskustva moraju, da bi poslužila cilju, analizirati polazeći od novih uslova, dostignuća vojne teorije i prakse, stepena naoružanja i tehnike, moralnih i borbenih kvaliteta itd.

Nije cilj analize i uopštavanja ratnih iskustava da se odrede pravila po kojima treba postupati u novim uslovima, tj. mehaničko prenošenje jer bi ono dalo samo negativan bilans. Osnovni cilj je, i osnovni rezultat treba da bude, pružanje mogućnosti za pravilno razumevanje. Našem starešini — naročito kad su u pitanju posleratne generacije, izučavanje ratnih iskustava treba da olakša snalaženje u novim uslovima. Njih i treba podučavati kako da posmatraju praksu minulih ratova, ratnu praksu drugih, čemu ona da im posluži. A rezultat toga treba da bude sticanje iskustava i sposobnosti da mogu sagledati i ustanoviti zbog čega su nastajale i kako su se razvijale ratne pojave — njihova uslovljenost i protivrečnost. (Poznato je da je Lenjin isticao da marksizam bezuslovno zahteva istorijsko posmatranje pitanja oblika borbe, ali uvek u konkretnoj istorijskoj situaciji.)

U NOR-u smo od našeg borca, i starešine naročito, tražili da misli, učili ga da bude inicijativan i odgovoran, a naše ratno iskustvo treba i može mladom starešini da služi kao primer. Da se postavi zaseda u pravo vreme i na umešan način, da se provuče kroz borbeni raspored neprijatelja, udari u njegov bok ili pozadinu — tamo gde se najmanje nada, da se izvrši bilo koje dejstvo — nije bila dovoljna samo hrabrost, kako često može naš mladi starešina (čitajući) da stekne utisak. Odgovornost, veština koja je iz nje proisticala i u ratnoj stvarnosti sticana, snalažljivost i sposobnost da se u svakoj situaciji nađe najbolje rešenje, često novo i originalno, to su, pored ostalog, bile odlike našeg ratnog starešine. Uzimam samo jedan primer. Brile, čuveni sremski partizan, nije oličenje herojstva samo po svojoj ličnoj hrabrosti — a obično samo to ističemo. Jer, koliko je god primer smelog, neustrašivog borca, on je isto toliko i primer odgovornog i veoma veštog, promišljenog aktera događaja. On juriša bez straha. Ali on ne srlja. Naprotiv, to je borac koji pre nego što stupi u akciju razmišlja, izviđa, procenjuje, traži način kako da najlakše ostvari zadatak. Pre nego što

je digao u zrak centralu u Vrdniku, npr, deset dana je prikupljao podatke, do detalja proučio i teren, i objekt, i uslove; kombinovao, smišljao lukavstvo i našao rešenje.

Biti odgovoran, znači misliti. U savremenim uslovima to je još potencirano. Znači, cilj uopštavanja, iznošenja i izučavanja ratnih iskustava jeste da se ona stave u službu sadašnjosti; zato njih treba posmatrati i kao deo prakse.

Kad je reč o vaspitnoj ulozi revolucionarnih i ratnih iskustava u izgradnji borbenog morala, onda se tu mogu istaći neke stvari.

Često se ističe da što je vremenski razmak između dva rata veći, vrednost ratnih iskustava je manja. Ako se misli na način upotrebe snaga, na oblik borbe i slično, to može biti i tačno. Međutim, ako se ima na umu vaspitna uloga, izgradnja borbenog morala, takvo shvatanje ne bi se moglo prihvatiti. Pitanju borbenih tradicija i iskustava mi prilazimo polazeći od veoma značajne uloge koju oni imaju u formiranju svesti starešina i vojnika, u izgradnji njihovih ličnih borbenih kvaliteta a samim tim utiču na bojevu sposobnost jedinica. KPJ je tome tako prilazila i u toku NOR-a, koristeći borbene tradicije kao značajan faktor u podizanju spremnosti ljudi da se uključe u oružanu borbu. One se koriste i u posleratnom razvitku, posebno u Armiji, gde nalaze adekvatno mesto ne samo u programima i praksi političko-vaspitnog rada već i uopšte u izgradnji oružanih snaga, našoj doktrini itd.

Danas je značaj toga potenciran i činjenicom da imamo veliki broj (i sve više će biti) mladih starešina, koje su i objekt i subjekt vaspitanja, a sve manje je ratnih kadrova kao neposrednih vaspitača, naročito u trupi. Otuda se njihov rad kao vaspitača, a istovremeno i njihovo vlastito vaspitanje, pojavljuje kao ozbiljan zadatak. I ovde se, po mom mišljenju, ističe nekoliko važnih pitanja.

Prvo, činjenica je da je na temu NOB-a i naše revolucije objavljen veliki broj različitih dela — od članaka u novinama, do celovitih studija i romansiranih dela, u kojima je dato mnoštvo različitih primera i likova. Uzmimo, na primer, samo zbornike sećanja (»Sutjeska«, »Ustanak 1941. godine«, »Prva proleterska«, »Hercegovina« itd.) i desetine knjiga koje je za vojnike i starešine izdala »Narodna armija«. Svi ti materijali su ne samo dragoceno štivo za vaspitni rad, već i veoma solidna građa (uz drugu dokumentaciju) za ozbiljan studijski rad. Ne mislim da je to dovoljno. Naprotiv, smatram da se naša vojnoizdavačka delatnost mora još intenzivnije usmeriti na to da pruži još više materijala — našem vaspitnom radu naročito. Pitanje je, međutim, u koliko meri i kako koristimo ono čime raspolažemo. Činjenica je da često u jedinici nema pregleda čime se raspolaže, niti se planira kako da se to iskoristi. Rukovodilac biblioteke nije taj kojem će biti prepuštena briga o knjizi. To je stvar starešine — vaspitača i drugih.

Drugo, mi znamo koliki je značaj iskustva i tradicija. Ali, da li znamo šta od toga treba dati mladom starešini (i vojniku) u nastavi i vaspitanju, u kojoj formi mu to dati, da li zna da se koristi istorijskim materijalima, primerima itd? Vojne škole daju određena znanja iz vojne istorije, ali to je samo osnova i za teorijsku izgradnju, i za praksu. Novi društveni uslovi, sistem i program školovanja u zemlji isto tako daju

određena znanja. Ali kolika i kakva? Hoću reći da se u analizi i realizaciji ovog zadatka mora poznavati i startna osnova, imati jasan cilj i stvoriti plan.

Treće, u izgradnji teorije ratne veštine najvažnija su ratna iskustva poslednjeg rata. Za nas su primeri iz aktivnosti našeg revolucionarnog pokreta i oslobodilačkog rata sigurno najvažniji materijal za vaspitni rad sa ljudima. Međutim, to nikako ne znači da u toj tematici treba potpuno zapostaviti borbene tradicije iz ranijih perioda, a toga ima. Ima mnoštvo osvetljenih likova junaka iz oslobodilačkih ratova i buna i njihovi primeri još i te kako mogu biti isticani i mladoj generaciji.

I, na kraju, u pisanju i pričanju, tj. u navođenju istorijskih primera (pojedinaца, jedinica ili događaja) zapaža se, i ne retko, jedna, po mom mišljenju, ozbiljna slabost — ulepšavanje. A istorijski događaji ili primeri se ne smeju ni ulepšavati, ni ružiti. Idealiziranje prošlosti (isto kao i stvarnosti) može negativno da utiče na formiranje lika mladog starešine. Nije stvar u tome da nije bilo slabosti i u NOR-u. Nije veličina naših uspeha na Neretvi, i Sutjesci naročito, u tome što nije bilo problema moralno-političkog karaktera — bilo ih je, ali je veličina baš u tome što smo, zahvaljujući snazi organizacija i rukovodstava KPJ, snazi našeg vojnog i političkog rukovođenja, uvek bili u stanju da ih preodolimo. Upućivati našeg mladog starešinu da shvati zbivanja u određenim uslovima znači pomoći mu da se uvek snađe i u novim uslovima, verovatno težim.

Pukovnik Živko MALI

Vaspitanje mladih starešina u našim školama treba da bude, još više usmereno na to da oni budu vaspitači koji će uvek imati na umu naša ratna iskustva. U vezi s tim postavlja se pitanje kako da se oni kroz dalji rad još više osposobe i pripreme za vaspitanje vojnika u tom smislu. Pri tome imam u vidu i to da je sve manje onih koji su učestvovali u ratu, a još i danas učestvuju u vaspitanju vojnika kao neposredne starešine. Za prenošenje ratnih iskustava na mlade starešine i njihovu pripremu za vaspitni rad s vojnicima potrebno je da imamo i odgovarajuće materijale, odgovarajuću literaturu i to kako onu koja na jednom mestu ima sabrana i sređena ratna iskustva, tako i onu u kojoj bi mladi starešina i sam tražio i nalazio pojedine primere.

Dobar deo ovih materijala mlade starešine treba da izučavaju u vreme svog školovanja, u toku priprema za svoj poziv. No, kako rad u jedinicama, posebno nastava, traži i daleko više, rešenja u prvom redu treba nalaziti u individualnom radu svakog pojedinca, njegovom ličnom nastojanju da dalje proširuje svoje znanje iz ove oblasti.

Iako imamo dosta literature s tematikom iz NOR-a, ipak nedostaje ona koja obrađuje naša ratna iskustva. A kad se radi o materiji koju treba da izučava mladi starešina, u Upravi za MPV iskristalisalo se mišljenje da bi trebalo pristupiti izradi jednog vodiča kroz NOR.

O čemu se upravo radi?

Iz obilja literature sa tematikom iz NOR-a odabrali bismo nekoliko desetina naslova iz kojih bismo zatim izvukli osnovni sadržaj i sve što je bitno o jednom pitanju (npr. napad na naseljeno

mesto, zasede, upadi, noćni marševi i sl.), to bi se sredilo, registrovalo i na isto ukazalo mladim starešinama. Koristeći se ovim izvođom i ukazivanjem, one bi za određeni period izučavale navedena pitanja, konsultujući naslove koji su im sugerirani, a i druge. U ovome bi (kao rukovodioci diskusija u okviru veće formacijske jedinice) učestvovala i izraslije starešine koje su prošle rat i revoluciju. Pošto bi se prethodno pripremile, održavale bi konsultacije i u ravnopravnoj diskusiji s mladim starešinama rešavale sva pitanja iz okvira jedne teme; po potrebi mogli bi da koriste i druge oblike rada. Nakon izvesnog broja izučenih problema, ciklično bi se čitav postupak ponavljao i tako bi jedna široka oblast našeg NOR-a i stečenih iskustava postala svojina našeg mladog starešine i njemu još bliža. On bi, nakon toga, ovako stečeno znanje o nizu pitanja s daleko više sigurnosti koristio u radu s vojnicima, a i u svojoj daljoj izgradnji.

U ovakvom načinu rada verovatno postoji i određen nedostatak — a to je, što se postavljamo u ulogu onih koji sugeriraju određene sadržaje, odnosno određene materijale koje treba obraditi. Ali, verovatno da bi toga bilo sve manje ukoliko se ovaj rad kroz praksu bolje uhoda, a kasnije bi sigurno bilo moguće prepustiti da same mlade starešine traže i biraju potrebni materijal za vaspitni rad s vojnicima.

PODRŠKA, USMERAVANJE I MATERIJALNO OBEZBEĐENJE VANNASTAVNE AKTIVNOSTI VOJNIKA

Pukovnik *Živko MALI*

Uspešno usvajanje znanja, veština i navika ne može se više ni zamisliti bez aktivnog odnosa prema određenim sadržajima svih učesnika u nastavnom procesu. Svesnost i aktivnost u tom procesu omogućavaju da se više angažuju snage učesnika, osigura trajnost znanja, veština i navika i istovremeno razvije potrebna samostalnost, samoinicijativnost i druge neophodne odlike pripadnika Armije. Takav zahtev proističe i iz buduće uloge čoveka u ratu.

Iako je ovo poznato, u praksi se ne čini dovoljno da se osnovne komponente ovog stava sprovedu u život. To što vojnik na času odgovara na postavljeno pitanje, ili ga čak i sam izlaže i objašnjava, još uvek ne predstavlja punu aktivnost. Veliki broj jedinica je u tom pogledu otišao znatno napred. Negde oko 20% vojnika više nisu samo slušaoci programa političkog obrazovanja već i izvođači — predavači, informatori. To je korak napred. Iako su oni daleko slabiji nastavnici od svojih starešina, njihova aktivnost daje veće rezultate.

Aktivnost vojnika u nastavnom procesu, u obuci i vaspitanju uopšte, sada je drukčija — više misaona gde vojnik istovremeno sa nastavnikom aktivno učestvuje u nastavi.

Za vaspitanje ličnosti veoma je važno kako se saznaje i uči. Nije dovoljno samo obezbediti naučnost nastavnog sadržaja, nego i takve uslove, odnose, uopšte položaj vojnika koji će mu omogućiti da taj sadržaj prihvati i usvoji. Daleko je lakše brinuti se samo o tome da se predavanje dobro izloži, nego se brinuti još i o aktiviranju vojnika. Podsticanje vojnika da se uključe u obrazovni i vaspitni proces i stvaranje interesa za rad i napore predstavlja, u stvari, »dodatni« napor za svakog starešinu. No da bi se vojnik podstakao da razmišlja, učestvuje u diskusiji, treba pratiti čitavo njegovo reagovanje, diskusiju i mišljenja. Naravno da to nije ni malo lako, ali bez toga nema punog uspeha u obuci i vaspitanju.

Ima li opravdanja nadati se ovakvom aktivnom odnosu vojnika u procesu obuke i vaspitanja za vreme služenja roka? Ima, i realni su izgledi da se tu mogu postići daleko bolji rezultati. U jedinice dolaze mladići sa većim stepenom opšte kulture i političke svesti. Opšta sprema starešina je sve veća i razvija se u skladu sa naraslim potrebama vojnika i armije. U tom smislu prilagođava se i metod nastave. No, pri ovom se odmah postavlja pitanje — kako za to obezbediti vreme. Vojnik treba da se za to pripremi, nešto pročita i prodiskutuje.

Šest časova prepodnevne nastave, bez obzira što jedan deo čine praktične radnje i vežbe, znatno su obimni i naporni za vojnika. Tome ne bi trebalo više ništa dodavati. Popodnevno vreme se koristi za zabavu, razonodu, psiho-fizičku rekreaciju, ali i da se nešto nauči i kroz pogodne oblike proširi vojno ili opšte kulturno znanje. U ovom vre-

menu se vojnik, prema sopstvenom interesu, opredeljuje za određen sadržaj. Možemo se potpuno osloniti na svest naših vojnika, da će oni uz pomoć organizacije SK i starešina svoje slobodno vreme iskoristiti za odmor i konstruktivan rad.

Bojazan da će vojnici težiti lakšim sadržajima, zabavi i sportu mogla bi biti samo u slučaju ako ne bi bilo nužnog usmeravanja vojnika od strane starešina i komandi na potrebe obuke i vaspitanja. Kroz dobro organizovanu i izvedenu nastavu može se uvek obezbediti da vojnici slede napore i intencije starešine i kroz druge forme i oblike prihvataju obaveze naknadnog rada, ulože nove napore da utvrde gradivo ili se upoznaju sa novim.

U uslovima ovako postavljenog odnosa prema popodnevnom radu, komande i starešine mogu insistirati i na obavezности određenih sadržaja. To bi trebalo ređe primenjivati, samo u posebnim slučajevima i za najvažnije potrebe.

Svemu ovome je preduslov i postojanje jednog visokog stepena organizovanosti, unutrašnjeg reda i čvrste discipline. Slobodan izbor sadržaja od strane vojnika, na kraju, ne znači nedisciplinu i nerad. Tu se stavlja na probu svest našeg čoveka, ali se u nju može imati poverenja.

No, tu čitavu aktivnost vojnika trebalo bi i materijalno obezbediti. Na tom planu još je nedovoljno urađeno. Nema dovoljno popularne literature koju bi vojnik mogao da koristi za proširenje svog vojnog znanja. Pravila i propisi nisu za to pogodni. Za 8 poslednjih godina izdato je svega 7 knjiga iz vojnostručne i vojnotehničke oblasti.

Ni program političkog obrazovanja vojnika nije u tom smislu dovoljno obezbeđen. Ima dosta literature iz NOR, naše bliže i dalje istorije, aktuelnih materijala naše socijalističke izgradnje, ali ona nije uvek popularno data niti pogodna da je vojnik koristi. Ima i brošura sa temama programa, ali one su već zastarele da bi sasvim ispunile svoju ulogu. Jedinice zahtevaju popularno štivo, brošure koje bi bile dostupne i razumljive svakom vojniku, one traže da im se te brošure daju u vlasništvo. I izdavanje čitanke za početnike dalo je dobre rezultate. Sve to treba da podstakne naše izdavače na nove napore.

Postoji interesovanje vojnika za pisanu reč. Veliki je broj pretplaćen, ali samo na pojedine listove, posebno armijske i biblioteke za vojnika. Danas se na jedan armijski list pretplaćuju i po nekoliko stotina vojnika. S obzirom na interes koji postoji kod vojnika, potrebno je da se otvore kiosci pored ili u krugu kasarne, uz vojničke kantine ili klubove. Razumljivo da se ne bi smele zapostaviti obaveze da se knjige popularišu i preko razglasnih uređaja, plakata, izložbi i sl., a posebno živom rečju, kao i susretima sa autorima.

Tu je i problem distanci između kluba, biblioteke i vojnika. Bolje bi bilo da knjiga bude bliža vojnika, npr. u bataljonskoj čitaonici, ili da postoji neki kutak u četi, vojničkoj sobi. Potrebno je i uprostiti proceduru oko izdavanja i prijema knjiga iz biblioteke, što će se pozitivno odraziti na uzimanje knjiga neophodnih današnjem vojniku.

Pukovnik *Zdravko KOLAR*

Neki pokazatelji govore o nezadovoljavajućem porastu znanja kod jednog dela vojnika. Izvršena je provera znanja vojnika pre početka i

neposredno po završetku obrade jedne teme. Kod nekih vojnika znanja su bila isuviše malo uvećana. Osnovni činioци nastave prilikom ovih provera strogo su kontrolisani (organizacija nastave, nastavna sredstva, metode, prema nastavnika itd.) i bili su iznad proseka. Postavlja se pitanje zbog čega je onda do toga došlo. Razlozi se moraju tražiti pre svega u nedovoljnoj aktivnosti vojnika na nastavi, u neulaganju misaonog napora da se shvati i usvoji nastavno gradivo, u pomanjkanju onih aktivnosti koje su nužne u učenju. Jer poznato je da bez te aktivnosti, odnosno ako oni zbog kojih se izvodi nastava nisu spremni na napor koji traži učenje, ne trude se da prate tok nastave, da shvate nastavnu materiju, da uoče uzročno-posledične veze i odnose unutar gradiva, da nauče sve ono što se od njih traži i u tom cilju da ulože odgovarajući trud na nastavi i van nje, ni najbolje vođena nastava ne može dati dobre rezultate.

Neaktivnost, međutim, može biti posledica niza uzroka. Prema mišljenju anketiranih (300 oficira i 360 stažista) nezainteresovanost jednog dela vojnika u toku nastave u prvom redu rezultat je nepovoljnih uslova u kojima se izvodi nastava, njenog slabog kvaliteta, ali i neshvatanja potrebe i značaja onoga što se uči. Moglo bi se reći da je i neshvatanje potrebe ulaganja truda na savlađivanju gradiva dobrim delom rezultat slabosti nastave, mada i drugih vaspitnih mera. Pasivnost se ogleda, na primer, u tome što vojnici sa višim obrazovanjem ređe dobrovoljno diskutuju ili pitaju u toku nastave, zatim u unapred određenom stavu pojedinaca da je glavno da prođe vreme a ako se nešto nauči — dobro je.

Otuda se postavlja pitanje kako aktivirati vojnike u nastavnom procesu i šta u tom pogledu može da učini organizacija Saveza komunista? Aktivirati vojnike na nastavi moguće je pre svega stvaranjem objektivne situacije na samoj nastavi koja bi podsticala aktivnost. Vojnik mora doći na nastavu, mora biti miran i ostaviti utisak disciplinovanog slušaoca, ali on treba biti i aktivan a to zavisi od toga koliko nastava po svom kvalitetu podstiče na misaonu aktivnost. To zavisi i od shvatanja potrebe takvog sadržaja nastave u celini i u pojednostima. Potrebno je, dakle, stvoriti atmosferu u kojoj bi vojnici bio podstaknut da se interesuje, da pita, traži pomoć da nauči i da sam pomaže.

Polazeći od toga i zadatke komunista treba videti upravo u nastojanjima da se stvori takva atmosfera. Postavljanjem na dnevni red pitanje aktivnosti vojnika na nastavi, osnovne organizacije će sigurno sagledati one činioce koji najviše koče aktivnost. Uklanjanjem ih, stvoriće se uslovi za povećanje aktivnosti.

Neophodno je otvoreno diskutovati o svemu što može da doprinese aktiviranju vojnika u nastavi i u tom smislu istaći obaveze pojedinaca i kolektiva. Pođe li se od toga da uzroci ovoj pojavi mogu da budu za vojnika objektivne ili subjektivne prirode, potrebno je i rešenja tražiti u tom pravcu. Komunisti imaju mogućnost delovanja u oba pravca.

Treba jasno da se vidi ko je svoje obaveze ispunio i do koga stepena. Jer, interes za nastavu, na primer, mora da postoji ne samo kod vojnika nego i kod starešine — nastavnika. Ovaj drugi je naročito značajan faktor u nastavnom procesu, jer ako on uspe da svojim izlaganjem privuče pažnju slušalaca i, razume se, da je zadrži u toku na-

stave — što je svakako uslovljeno načinom predavanja, upotrebom očiglednih sredstava u najpogodnijem trenutku i drugim pedagoškim merama — onda je i aktivnost vojnika — slušaoca uglavnom obezbeđena. Rešenja se, dakle, moraju tražiti i na jednoj i na drugoj strani.

Ocenu činilaca uspešne nastave treba da dadu akteri nastavnog procesa. A to znači da bi i vojnički kolektiv imao šta da raspravlja o obuci.

U tom stvaranju interesa, atmosfere, uslova i obaveza koji bi doprineli punom aktiviranju vojnika u nastavi, leži jedan od vrlo značajnih zadataka komunista u borbi za veće rezultate u obuci.

Major *Stevo BURA*

Ovom problemu prilazim iz prakse. U jedinicama postoji teorijsko i praktično gledanje na popodnevnu, vannastavnu aktivnost. Jedni misle da to treba da budu sasvim slobodni časovi gde bi vojnici birali i radili šta hoće, a drugi — da su to obavezni časovi. Kod nas je popodnevna aktivnost shvaćena kao integralni deo obuke i vaspitanja, kao dopuna tog obrazovnog procesa. Normalno je da se vodi računa o željama vojnika. Ali vojnika zanima sve — od zemlje do kosmosa, od fizike do poljoprivrede. Kako onda te aktivnosti organizovati pa da u njima svaki vojnik nađe svoj interes i zadovolji želju da nešto nauči, a da to doprinosi našoj odbrani. To je utoliko teže što dobar deo ljudi koji je došao u armiju teži da ostane kakav je i došao, čak da ostane pasivan i po strani. A kod onih koji teže da učestvuju, želje su mnogobrojne i raznovrsne. Sastav nije isti. Došli su ljudi iz raznih krajeva, sa različitim obrazovanjem i navikama. Broj nepismenih i onih sa fakultetskom spremom sada je otprilike isti, a pre kratkog vremena bilo je znatno više nepismenih. Prosek obrazovanja je pet razreda osnovne škole.

U toj aktivnosti veliki deo traži zabavu i svaštstvo, narodne pesme i jeftinu razonodu, a dobar deo, koji je sve veći, traži kvalitetniji program. Željama treba izaći u susret. Ali kako? Mi tražimo srednje rešenje da bismo zadovoljili želje vojnika i potrebe armije.

Posle VI kongresa Narodne omladine ovaj problem je još aktuelniji. Kongres je zaključio da je poželjna još tešnija saradnja armije i omladine, susreti u selu, fabrici i gradu. Za te susrete treba spremiti prigodne kulturno-zabavne programe. S tim u vezi nameće se obaveza kvaliteta. Armija ne može nastupati sa svačim. A da bismo bili interesantni za većinu, moramo tome i program prilagođavati. To važi i za čitavu sadržinu vannastavnih aktivnosti. Svaki vojnik traži ono što ga interesuje. Poljoprivrednici traže teme iz poljoprivrede, fiskulturnici više fiskulture, a tehničari više iz savremene tehnike itd. Sad je na komandi da to sve uskladi. Ona mora da bude majstor da to sve sredi. Savez komunista može i treba u tome mnogo da pomogne da bi se našlo rešenje koje će sve zadovoljiti i najviše aktivirati ljude. Taj rad mora da doprinese i jačanju bojne gotovosti, a istovremeno i da zabavi ljude. Ali se ljudi prethodno moraju privući, zainteresovati za neko pitanje. A njih interesuje dosta stvari. Iz tehnike, na primer, vojnike interesuje izviđanje iz vazduha, rakete, infracrveni zraci, radari, radio-stanice, karte, busole, naoružanje itd. Interesantno je, na primer, da su mnogi vojnici izjavili da bi voleli da nauče čitanje karte. Pokazalo se da se posebno zimi može mnogo naučiti. Niz tema može se po-

pularno ispričati vojnicima. Ali organizacije Saveza komunista ne mogu sve rešiti, već se moraju angažovati i komande. One su dužne ne samo da traže od vojnika da učestvuje u programu već i same da predlažu, daju ideje pa i rešenja za vannastavne aktivnosti. Pri stvaranju programa popodnevnog rada ne sme se zaboraviti da zabava mora da ostane za vojnike, ali da tu treba da dođu i opšteobrazovne i sportske aktivnosti. Ne bi bilo dobro da se vannastavna aktivnost izjednači sa prepodnevnom obukom. To bi bilo produžavanje radnog vremena, a te aktivnosti više ne bi bile ono što treba da budu. Nastava je nastava, a popodne treba dati vojniku punu slobodu da svoju energiju izlije na svoj način, da svoje znanje više iskoristi i prenese na drugove, da se odmori i pripremi za sutrašnji rad. Ti popodnevni časovi drugačije obavezuju. Oni moraju da ostave više mesta slobodi rada i želji vojnika. Tada se više i stvara, a to sve samo doprinosi opštim ciljevima obuke. Ali komande tu moraju više pomoći da se te želje i programi usaglasе i da ti časovi budu svestrano korisni. Načelnik vojničkog kluba tu ne može mnogo da nam pomogne, pogotovu sam da vodi čitavu vannastavnu aktivnost. Ali on može da aktivira ljude i da ih delom zaposli. To sve skupa govori da komande i organizacije SK i MPV na ovoj liniji mogu više da pomognu i nađu daleko bolje rešenje popodnevnog rada. Neke jedinice tu su mnogo učinile. Članovi Saveza, vojnici u prvom redu, u svemu ovome daju svoj puni doprinos.

Pukovnik *Dragan VUJIĆ*

Pitanje vannastavnih aktivnosti je interesantno jer je njih teže organizovati nego prepodnevni rad. Vojnici traže da se zabave. Samo se postavlja pitanje čime i kako da se reši problem. Zabave i odmor su neophodni, jer život u kasarni je ponekad jednoličan i neinteresantan. Ali, tu moramo voditi računa da se zabava i dalje obrazovanje nekako sliju, da vojnici i zabavljajući se uče. Čini mi se da kod vojnika ima ideja, ima i snaga, postoje čak i materijalna sredstva, samo sve to treba daleko šire i smišljenije organizovati i aktivirati ih da oni sebi stvaraju zabavu i organizuju svoje »univerzitet«.

Dobro je taj rad povezivati sa terenom gde su kasarne, usklađivati ih sa priredbama i radom omladine. Kod nekih postoji tendencija da te aktivnosti budu većinom u obliku predavanja, čitanja, pa čak ima mišljenja da to bude i produžetak prepodnevnog rada. Smatram da to nije dobro. Vojnik mora da se zabavi i odmori, a tek posle i da nauči.

Neki žele da te vannastavne aktivnosti budu još merljivije, da se evidentiraju. Jedan deo možemo meriti. Možemo tačno znati koliko je održano predavanja, gledano filmova, predstava, pročitano knjiga, itd., ali jedan veći deo te aktivnosti, tog stvaralaštva ne možemo meriti. To je ono zadovoljstvo, ono stvaralaštvo, osećanje za lepo, patriotizam, interes koji se budi za probleme, što je često daleko važnije od brojki. Ta zabava i razonoda veoma su korisni za vreme letnjih vežbi, na pokretnom logorovanju. Ali odmor se nikad ne sme zaboraviti.

Vojnici tačno znaju šta hoće i kad bi se analizirale njihove želje brzo bi se našlo rešenje sa kojim bi svi bili zadovoljni. Čini mi se da otpor tim slobodnim aktivnostima više daju komande možda baš zbog toga što ih je teže organizovati.

Umjesno je, čini se, ispitati opravdanost smjelije orijentacije na kombinovanje rekreacije, aktivnog odmora i aktivnosti neposredno usklađenih sa zahtjevima vaspitno-obrazovnog procesa. Radi se o tome da se popodneвно vrijeme, pored aktivnosti za koje se vojnici slobodno opredjeljuju, koristi za obaveznu pripremu vojnika za vojnu i političku obuku — prije svega za individualno i grupno učenje u kružocima, a zatim i za predavanja, debate, konsultacije, seminare, praćenje nekih filmskih predstava i programa RT i dr. Naravno, razumna razmjera u realizaciji principa fakultativnosti i obaveznosti mora biti osigurana, jer svako pretjerano forsiranje u bilo kojem pravcu ne bi bilo korisno. Ukupnost svih tih aktivnosti (vannastavnih i nastavnih) omogućuje vojniku psiho-fizički odmor, proširivanje starih i sticanje novih vojnih, političkih, tehničkih i drugih znanja.

Više faktora navodi na takvu orijentaciju: skraćenje vojnog roka uz iste ili čak veće programske zahtjeve koji prate proces modernizacije naših oružanih snaga; sve više vojnika čije opšte obrazovanje (blizu 50% vojnika u okviru čitave Armije imaju završenu najmanje osmogodišnju školu) i pozitivan interes da što bolje savladaju program traže vrijeme i materijalno obezbjeđenje za individualan rad i druge aktivnosti; raste broj vojnika koji mogu više-manje da samostalno izučavaju određene sadržaje i čije interesovanje zalazi i u neke šire probleme pripreme i vođenja oružane borbe i aktivnosti civilne odbrane u miru i ratu, kao i društveno-političkih i ekonomskih kretanja u svijetu i u nas; naponi u prijednevnoj obuci ne iscrpljuju fizičke i psihičke mogućnosti mladih ljudi, tako da bi popodneвно vrijeme moralo biti rezervisano gotovo isključivo za aktivan odmor; neprekidno podizanje društvenog i ličnog standarda vojnika (nove kasarne, klubovi itd.) pruža sve bolje uslove za unapređenje najraznovrsnijih aktivnosti u jedinicama.

Korišćenje popodnevnog vremena nametnulo bi, vjerovatno, neke nove obaveze komandama i starješinama (određivanje i planiranje obaveznih sadržaja i oblika, izbor i obezbjeđivanje literature — šire i uže i raznih tehničkih sredstava, povremeno neposredno učešće u realizaciji nekih zadataka itd.), ali bi, s druge strane, doprinijelo da se lakše i potpunije dostignu postavljeni obrazovni i vaspitni ciljevi u trupi. Razvili bi se uslovi za aktiviranje vojnika u nastavi. Takav kurs, očigledno, potencira i pitanje izdavanja popularnih brošura i udžbenika za vojnike. Korisno je da, tako reći, sve što je bitno u programu obuke bude obrađeno u brošurama i udžbenicima i dostupno vojnicima. Zato bi Biblioteka za vojnike, uz angažovanje organa DSNO-a i drugih faktora, morala da ubrza ispunjavanje postavljenog izdavačkog plana i da ga dopuni. Morali bi se brže razvijati uslovi za rad brojnih kurseva tehnike za vojnike. Isključeno je da bi cjelokupnu odgovornost za organizaciju i sprovođenje ove aktivnosti mogli da snose samo organi za moralno-političko vaspitanje; tu odgovornost morale bi da preuzmu komande, tj. svi organi komandi, zavisno, u prvom redu, od sadržaja koje vojnici popodne izučavaju.

Materijali o ovoj temi koje je sredila Uprava za MPV uz saradnju drugih organa DSNO-a i korišćenje analiza izvršenih u jedinicama predstavljaju dovoljnu osnovu za kompletno razmatranje i donošenje trajnijih odluka u ovoj oblasti.

IDEOLOŠKO-POLITIČKI RAD I UČEŠĆE STAREŠINA U DRUŠTVENIM ORGANIZACIJAMA

Pukovnik *Ljubo ŠARANOVIC*

Struktura i bitne odlike našeg socijalističkog društva uslovljavaju i omogućavaju živo i široko angažovanje i raznovrsno učešće svih pripadnika Armije, a posebno aktivnog starešinskog kadra, u svim oblastima društveno-političkog života zemlje. Reč je o onim delatnostima za koje se pripadnici Armije opredeljuju dobrovoljno, svesno, sa željom da se afirmišu kao građani, borci za razvitak socijalizma i socijalističkih društvenih odnosa, da aktivno sudeluju u tekućem životu društva, da se angažuju u rešavanju raznih problema, ukratko da se koriste pravima i ispunjavaju dužnosti u skladu sa postavkama Ustava naše zemlje.

Sistem samoupravljanja i široko prenošenje mnogobrojnih funkcija društva na komunu, društvene organizacije i organe samoupravljanja u njoj, potencirali su afirmaciju i merenje vrednosti ljudi prema njihovom udelu u društveno-ekonomskom napretku zajednice i prema aktivnosti u različitim oblicima društvenog samoupravljanja. Prema tome, učestvovanje pripadnika Armije u raznim oblicima društveno-političkog života je logična posledica ispravnog shvatanja tokova našeg socijalističkog razvitka. Ukoliko bi ono bilo uslovljeno pritiskom ma koje vrste, bilo bi manje korisno, kratkog daha i manje bi uticalo na samog učesnika. Uostalom, i dublji smisao ideološko-političkog rada u Armiji jeste baš u tome da njeni pripadnici ne shvate potrebu stalnog i svestranog angažovanja u društveno-političkom životu zemlje kao armijsku obavezu, već kao svoju društveno-političku dužnost, kao normalnu obavezu i potrebu savesnog socijalističkog građanina. Dakle, aktivnost starešina u društvenim i drugim organizacijama ne može se shvatiti kao neka »pomoć terenu«, već je to njihova obaveza kao građana SFRJ koja je uslovljena spremnošću komunista u Armiji da zajedno sa ostalim komunistima dele radosti i brige socijalističke izgradnje, da prime odgovornost za socijalistički razvitak zemlje.

Naime, u borbi za konkretne ciljeve socijalizma, od velikog je značaja istrajna i energična borba u svakodnevnoj praksi za sve one »sitne pobjede« koje idu u korist radnog čoveka i naše socijalističke zajednice. Razvijanje socijalističke svesti radnog čoveka i samoupravnih prava građana moguće je samo neumoljivom borbom za uklanjanje svega onoga što koči socijalistički razvitak, imajući neprekidno na umu da se ona odvija u uslovima razvijenih i osamostaljenih društveno-političkih organizacija, gde se ne može komandovati. Znači, komunisti moraju, u prvom redu, tome podešavati svoj stav, svoje prilaženje problemima, jer je neosporno da će izgradnja socijalizma biti brža i davati veće rezultate ukoliko bude demokratskiji put njihovog ostvarivanja. To ujedno orijentiše komuniste da svoju aktivnost, odlučnost i borbenost usmeravaju ka tom cilju. Budući da naš sistem postavlja radnog

čoveka i situaciju da kroz razne samoupravne organe sam odlučuje o svim pitanjima socijalističkog razvitka, komunisti mogu uticati na svoje sugrađane, pre svega, stalnim podizanjem vlastite svesti, snagom vlastitog ubeđenja, vlastitim primerima, snažnim inicijativama, istinskom povezanošću sa radnim ljudima i poverenjem ljudi u njihove stavove i dela.

Međutim, uspešno političko delovanje sa tih pozicija nezamislivo je bez stalnog praćenja i brižljivog izučavanja problema i iskustava života i delovanja ljudi, društvenih organizacija organa samoupravljanja. To je uslovljeno i time što se odluke o daljem razvitku najbolje obezbeđuju i pripremaju pre njihovog definitivnog formulisanja. One sazrevaju u svesti ljudi, kao potreba, kao nužnost. Takvo shvatanje savremenog društveno-političkog života i donošenje odluka — bilo da se one odnose na čitavu zemlju ili samo na srez, komunu (kraj), mesto, itd. — iziskuje veću svesnu disciplinu i odgovornost komunista u radu na produbljavanju svesti ljudi o njihovim ličnim i zajedničkim interesima, kao i na sagledavanju protivrečnosti i objektivnih teškoća našeg socijalističkog razvitka koji nije nimalo bezbolan, lak i jednostavan. Bez temeljnog praćenja i sagledavanja svih protivurečnosti tog razvoja ne može biti ni dubljeg razumevanja naše celokupne društvene stvarnosti, što je posebno značajno da se uoči pri razmatranju mesta i uloge starešina u društveno-političkom životu.

Govoreći o potrebi uporne i stalne borbe komunista za nove socijalističke odnose, za rušenje starog i pobedu novog, drug Ranković, pozdravljajući Četvrti kongres SK Slovenije kaže:

»Za nas komuniste Jugoslavije ostaje da se istrajno i energično, u svakodnevnoj praksi, borimo za ostvarenje velikih ciljeva socijalizma, kao što to dolikuje revolucionarnoj tradiciji naše Partije. Pred nama komunistima stoji osnovni zadatak da se u središtu borbe masa za socijalističku izgradnju osposobljavamo za svoju društveno-političku ulogu u savremenim uslovima, da ovladamo veštinom rukovođenja u već znatno razvijenim uslovima socijalističke demokratije, u uslovima delovanja raznovrsnih društvenih organa koji danas samostalno odlučuju o mnogobrojnim pitanjima našeg daljeg socijalističkog razvitka«.

O tome kako su starešine — komunisti, organizacije i rukovodstva SK u JNA shvatili zadatke u pogledu društveno-političke aktivnosti na terenu govore i ovi podaci: početkom 1964. godine je preko 21.000 komunista-starešina iz Armije radilo u rukovodstvima društveno-političkih organizacija i organa samoupravljanja. Od toga je oko 300 drugova birano u skupštine — od opštinske do Savezne, oko 8.800 u rukovodstva društveno-političkih organizacija i oko 12.000 u organe društvenog samoupravljanja. Ili, na primer, u graničnim jedinicama je u rukovodstva birano 49%, u beogradskoj armijskoj oblasti 38%, a u splitskoj armijskoj oblasti 36% od ukupnog broja starešina. Osim toga, mnogi partijski rukovodioci sa terena ističu da su komunisti iz Armije, naročito u manjim garnizonima, često nosioci rada u pojedinim organizacijama (Savezu boraca, Socijalističkom savezu, sportskim organizacijama, kućnim savetima, ponegde u školskim odborima i sl.)

Međutim, pozitivna slika opšteg stanja ne bi smela da izazove samozadovoljstvo kod komunista i utiče na formiranje uverenja da

nema šta da se dalje razvija, menja, unapređuje u tom radu. Dovoljno je da se kritički ocene iskustva i dosadašnja praksa pa da se sagleda koliko još ima da se radi i na ovom sektoru. Činjenica je, na primer, da starešine koje imaju neka zaduženja na terenu (izborne funkcije) ispoljavaju znatnu i sistematsku aktivnost, bilo da je reč o radu unutar rukovodstva ili o istupima na skupovima građana. Među onima koji nemaju takvih zaduženja ima i nedovoljno aktivnih pa čak i sasvim pasivnih u političkom životu u svojoj sredini. Takvi pojedinci ponekad dosta glasno kritikuju manjkavosti u našem svakodnevnom životu, ali ne pokazuju spremnost da pomognu da se stvari izmene na bolje. Obično su u pitanju drugovi koji imaju, manje-više, teoretsku šemu o socijalističkoj izgradnji zemlje i ako im konkretan život ne izgleda dovoljno »uklopljen« u takvu šemu, onda im to smeta!

Praksa, također, pokazuje da se dosta često ističe velika upošljenost i angažovanost starijih (ratnih) oficira, a prave se zamerke mladima, koji su ponegde pasivni i stoje po strani, ili se, pak, ne insistira na njihovom aktiviranju, jer su »prezauzeti« obavezama u trupi pošto i pre i posle podne rade sa vojnicima, a to se smatra kao »najbolje merilo njihove društveno-političke aktivnosti«. Da li treba dokazivati da takva shvatanja nisu ispravna? Mladi oficir oseća snažnu potrebu da se prilagodi društvenoj sredini, da stekne nove prijatelje, drugove, poznanike, da nađe dobre suborce, istomišljenike, među svojim vršnjacima. Te potrebe i težnje mogu se korisno usmeriti orijentacijom, na primer, na rad u SOJ, specijalizovanim ili sportskim organizacijama, u kojima će se on najlakše snaći i prilagoditi.

Ako neki starešina primi veliki broj funkcija i zaduženja u društveno-političkim organizacijama i organima samoupravljanja, realno je da će sporo unapređivati oblike rada i metod rukovođenja, a u njegovom radu primetiće se zasićenost, inertnost, rutinerstvo, dozvoljavajuće duge, nepripremljene, dosadne i zamorne sastanke sa kojih će ljudi odlaziti nezadovoljni. A to je opasna smetnja osavremenjivanju društveno-političkog rada. Njegovom unapređivanju mogli bi doprineti češći sastanci starešina sa rukovodiocima grada, komune, sreza. U velikim garnizonima pokazali su se korisni sastanci svih aktivista sa jednog sektora rada (SSRNJ, stambene zajednice, školski odbori itd.).

Do sada je u praksi vrlo malo ističana korist koju ima društveno-političko angažovanje starešina u radu van Armije u pogledu boljeg i svestranijeg političkog obrazovanja vojnika. Takav uticaj je nesumnjiv i od dalekosežnih posledica, jer je Armija po suštini svojih zadataka dobrim delom izolovana od sagledavanja složenih procesa u razvitku društva. Korišćenje štampe, časopisa i drugih publikacija ne pruža uvek dovoljno garancije da će vojnici shvatiti, razumeti i sagledati suštinu zbivanja. Rezultati će nesumnjivo biti bolji ako vojne starešine objašnjavaju vojnicima naša društvena zbivanja i kroz prizmu iskustava koja su stekle kao aktivni politički radnici na terenu gde su imale prilike da se neposredno upoznaju sa problemima. No, takvo posmatranje starešina podrazumeva i zahteva široku akciju i raznovrsne kontakte, pre svega, na području komune. Jer, u njoj se stiču i prepliću svi uspesi i teškoće u našem socijalističkom razvitku. Otuda i stalno insistiranje da se težište društveno-političke aktivnosti starešina nalazi upravo u

komuni. Pri tome nije bitno niti odlučujuće da li starešina ima neku društvenu (izbornu) funkciju, već je bitan njegov rad, držanje, stav, stvarni doprinos daljem razvoju društva. Isto tako, u razmatranju aktivnosti starešina-komunista u društveno-političkim organizacijama, ne sme se izgubiti iz vida ni činjenica da je rad, odnosno pojedinačno držanje člana SKJ neobično značajan faktor u jačanju uticaja i uloge organizacije Saveza komunista. Naime, nema sumnje da je lični moralni lik svakog pojedinca preduslov za njegovu uspešnu aktivnost na terenu i sam po sebi značajan faktor koji će da utiče na ostale građane.

Potpukovnik *Ivan BARIČEVIĆ*

Jedan od osnovnih elemenata kojim se može poboljšati kvalitet rada starešina u društvenim organizacijama — čemu komunisti treba uvek da teže — jeste da se poboljša metod njegovog sagledavanja. Pri tome valja imati u vidu da se aktivnost u društveno-političkim i drugim organizacijama i organima samoupravljanja javlja samo kao jedan vid, oblik, upoznavanja naše društvene stvarnosti i aktivnog uključivanja u društvene procese. Bilo bi nedovoljno ako bi se ona ograničila samo na to. U upoznavanju društvene prakse, to jest bitnih odnosa ekonomskog, političkog i kulturnog života, značajno mesto imaju tri momenta: prvo, sagledavanje našeg sistema u celini; drugo, kako taj sistem funkcioniše u praksi; i treće, aktivno uključivanje pripadnika Armije u društvene procese.

Za metod sagledavanja aktivnosti starešina u društveno-političkim i drugim organizacijama u dosadašnjoj praksi karakteristično je to da se koriste opšti pokazatelji, kao što su: članstvo u tim organizacijama, plaćanje članarine, prisustvovanje sastancima i sl. Možda su ovi podaci i potrebni, ali ako se metod sagledavanja svede samo na to, može se lako desiti da se dobije nerealna slika sa, svakako, negativnim posledicama. Naime, neko može ispunjavati sve pomenute uslove, a da bude pasivan. Dakle, u sagledavanju aktivnosti postići će se mnogo bolji rezultati ako se ne koriste samo opšti, nego i drugi pokazatelji koji tu aktivnost bliže određuju. Nije teško da se takvi pokazatelji preciziraju ako se imaju u vidu bitne odredbe samoupravne i političke prakse u našem društvu: proces odlučivanja i proces izvršavanja odluka. Prema tome, potreban je korak napred u sagledavanju koliko pojedinci aktivno učestvuju u donošenju odluka u organu samoupravljanja čiji su članovi, u Socijalističkom savezu, na zboru birača itd., a zatim kako i koliko učestvuju u akciji, u izvršavanju tih odluka. Ukoliko je uvid u ovakav rad bolji i potpuniji, utoliko se smanjuje potreba za opštim pokazateljima.

Svrha ovog sagledavanja je da se obezbedi osnovni stav koji odgovara potrebama prakse na terenu, a koji je usvojen i u Armiji, to jest da pripadnik Armije, kao i svaki drugi građanin, bude aktivan, da svojom delatnošću poboljša rad jedne društvene, političke organizacije, udruženja i sl. Drug Gošnjak je to rekao ovim rečima: »... da radi u jednoj organizaciji, ali da u njoj stvarno pošteno radi.« Dakle, insistiranjem na poboljšanju metoda sagledavanja aktivnosti starešina u društveno-političkom radu na terenu, ne insistira se i na povećanju kvantiteta tog rada, nego njegovog kvaliteta.

Kad je reč o poboljšanju metoda sagledavanja aktivnosti starešina ne sme se ispustiti iz vida još jedan momenat. Naime, u analizama te aktivnosti najčešće se polazi od rada u pojedinim rukovodstvima, a ne od rada u osnovnim organizacijama Socijalističkog saveza, Saveza boraca, na zborovima birača itd. To znači da se još uvek, na izvestan način, potcenjuje rad u ovim baznim organizacijama našeg društva, a baš se u njima bije glavna bitka za razvijanje osnovnih produkcionih i društvenih odnosa.

Pukovnik Boško RODIĆ

Unapređenju rada starešina na terenu i njihovom većem aktiviranju u tom radu najmanje može poslužiti insistiranje na konkretnim brojnim, grafičkim i drugim pokazateljima. Prikupljanje i prenošenje takvih pokazatelja, praktično, samo povećava administraciju i nepotrebno opterećuje ljude. Sve što o tom vidu aktivnosti starešina — komunistička treba da se zna, mogu neposrednim uvidom da obezbede osnovna organizacija i pukovski komitet. Višim komandama i forumima Saveza komunista u JNA dovoljni su opšti pokazatelji, opšte ocene i, eventualno, isticanje određenih problema. Potrebno je, pre svega, poći od poverenja da su pukovski komiteti i osnovne organizacije u stanju da sprovedu stavove koje dobiju i na kojima se insistira.

Nezavisno od toga je pitanje mere, realnog zahteva prema starešinama u pogledu obaveza u vezi s društveno-političkom aktivnošću, imajući u vidu i zadatke na funkcionalnim dužnostima u Armiji. Ako se pođe od toga da je, na primer, u većim zgradama dužnost predsednika kućnog saveta ponekad teža od funkcionalne, tj. one za koju se prima plata, bilo bi vrlo interesantno i korisno da se dokumentuje, proračuna i proanalizira šta se sve zahteva od starešine, a šta on može da zaista dobro uradi s obzirom na raspoloživo vreme. Često se dešava da se to zanemaruje, da se zahtevi prosto guraju na svim frontovima, da se na osnovu nereálnih zahteva stvaraju sudovi, meri odgovornost, traže uzroci itd. Analiziranje i prezentiranje toga problema u bilo kom obliku i bilo kojim putem bilo bi velika pomoć u radu.

Pukovnik Dragan VUJIĆ

Insistiranje da podaci, bilo kojom linijom prikupljeni, budu mjerilo koliko neki starješina radi u društveno-političkim i drugim organizacijama i u organima samoupravljanja, praksa sama po sebi već prevazilazi, bez obzira na činjenicu da se tu i tamo takva mjerila još održavaju. Pri razmatranju ovog vida aktivnosti starješina neophodno je da se shvati da čovjek ne može da bude član Saveza komunista samo prije podne. Drugim riječima, ako on kao komunistički dosljedno, sa punim angažovanjem i poletno izvršava svoje funkcionalne dužnosti, njegova aktivnost nije potpuna i on ne odgovara u potpunosti svojim dužnostima ako se ne angažuje i u društveno-političkim organizacijama. Na to ga, pored ostalog, obavezuje i Statut Saveza komunista.

Praksa gotovo redovno potvrđuje da starješina koji se dobro snalazi u specifičnim uslovima rada u Armiji, koji je pregalac i postiže uspjehe u radu na funkcionalnoj dužnosti, da baš taj starješina nađe sebi mjesto i aktivira se i u nekoj društveno-političkoj i drugoj organi-

zaciji na terenu, pa makar i ne bio u njenom rukovodstvu. U kućnom savjetu, na zboru stanara, na zboru birača, u Socijalističkom savezu, Savezu boraca itd., to jest svuda gdje se nađe, komunista može i mora da konstruktivno djeluje kao unutrašnja snaga koja gura naprijed, jer samo tako opravdava zvanje člana Saveza komunista. Organizovano insistiranje baš na tome da komunisti uvijek djeluju kao unutrašnja revolucionarna snaga, neosporno će dovesti i do još većeg zalaganja starješina u radu na terenu, u društveno-političkim i drugim organizacijama.

Pri tome je neophodno da se razlikuju dvije stvari. Jedno je kad neka armijska jedinica ili komanda negdje nešto učini ili pomogne, jer predstavlja organizovaniju, bolje opremljenu snagu od onih u građanstvu. Takve akcije su predmet sporazuma između komandi jedinica, s jedne, i komiteta na terenu, odnosno rukovodstva društveno-političkih organizacija i organa samoupravljanja, s druge strane. Sasvim drugo je, pak, obaveza starješina iz Armije, da se kao članovi Saveza komunista koji nastanjuju izvjesno područje, uklapaju u svakodnevnu društveno-političku aktivnost na tom području zajedno sa svim ostalim komunistima.

General-major Đuro *BLAHA*

Ako pri ocjeni rada starješina — komunista u društveno-političkim i drugim organizacijama kao oslonac služe samo statistički podaci, razne ankete i izjave, može se desiti da se jedanput konstatuje da rad ne zadovoljava, a drugi put da je dobar, a da se ipak ne zna da li je i u kojoj mjeri ocjena realna. Mnogo realnija slika može se dobiti orijentacijom da izvor podataka budu osnovne organizacije Saveza komunista u kojima svi članovi neposredno polažu račun o svom radu. Naime, statistički podaci mogu da zavaraju, da ne omoguće sticanje pravog uvida u problem.

Međutim, osnovne organizacije Saveza komunista još uvijek nemaju jasnu sliku o tome koliko i kako neko radi. Sve dok se ne postigne da komunista u osnovnoj organizaciji bude taj od kojeg će se crpsti podaci za analizu i ocjenu njegovog rada, dotle će ocjene biti podložne subjektivnim shvatanjima i, često, nategnute prema namjenskim potrebama. U tom pogledu mogu mnogo učiniti sekretari i sekretarijati osnovnih organizacija ostvarivanjem užeg kontakta sa komunistima. Riječ je, uopće, o poboljšanju metoda rada sekretara i sekretarijata osnovnih organizacija i njegovom podizanju na takav nivo koji bi u periodu između dva sastanka zaista obezbijedio njihov uvid u aktivnost svakog komuniste. Možda nije na odmet pomenuti da je naš Savez komunista u toku svoje historije stekao i u tom pogledu veoma dragocjena iskustva, koja ne bi trebalo zanemarivati, već ih mnogo intenzivnije prenositi na nove kadrove. Na tim iskustvima mogu sekretari i sekretarijati osnovnih organizacija da znatno unapređuju, pored ostalog, i metod rada sa ciljem da svoje funkcije tako izvršavaju da se obezbijedi što aktivniji odnos komunista prema cjelokupnom, i ideološkom i političkom radu. Kad se to postigne, kad sekretari i sekretarijati osnovnih organizacija stvore neposredne razgovore i kontakte sa komunistima između sastanaka, onda su daleko jasnije i konkretnije

analize i ocjene kako općeg moralno-političkog stanja u jedinici, tako i svakog konkretnog pitanja, kao što je, u ovom slučaju rad starješina u društveno-političkim organizacijama na terenu.

Ukoliko se neki sekretari ili sekretarijati osnovnih organizacija služe metodom koji je upotrebljavan u periodu administrativnog socijalizma, po pravilu postižu mnogo manje uspjeha od onih koji se služe savremenijim metodom, na kojem se insistira već od Šestog kongresa naovamo, a pogotovu od Šestog plenuma CK SKJ. Većom ličnom aktivnošću sekretara i članova sekretarijata osnovnih organizacija, u praksi se uvijek postižu bolji rezultati u radu uopće, a time i solidniji uvid u aktivnost, zalaganje i život komunista van njihove službene dužnosti i funkcionalnog posla koji obavljaju u radno vrijeme.

General-major *Relja LUKIĆ*

U praćenju i usmeravanju aktivnosti komunista u društveno-političkim organizacijama neke organizacije SK većih garnizona su u poslednje vreme znatno napredovale. To što članovi takvih osnovnih organizacija stanuju u više naselja u raznim međusobno dosta udaljenim delovima grada, u kojima su sasvim različiti problemi, uslovi života i praktični dnevni politički zadaci, navelo je te organizacije da stvore aktive komunista u naseljima preko kojih će, pored ostalog, pratiti društveno-političku aktivnost članova SKJ. Negde su ti aktivisti postigli dobre rezultate u radu. Pokazalo se da oni mogu bolje pratiti i usmeravati rad komunista u naseljima nego organizacije ustanova u kojima ti komunisti rade. Neki primeri govore da osnovna organizacija SKJ nema pravu predstavu o aktivnosti nekih svojih članova i da su zapažanja aktiva SK iz naselja drukčija.

Neki aktivisti u bolje uticali na zaduženja, vršili preraspodelu dužnosti, nego što je to mogla učiniti osnovna organizacija. Zato su neke osnovne organizacije počele da zadužuju svoje članove u saglasnosti sa aktivima SK naselja. Korisno bi bilo da se takva iskustva još bolje izuče, da se radu aktiva po naseljima posveti više pažnje, jer bi se preko njih moglo uspešno rešavati: prvo, bolje praćenje aktivnosti rada onih starješina koji su tu, na teritoriji stambene zajednice, i rade u osnovnim društveno-političkim organizacijama i, drugo, raspoređivanje dužnosti pojedinih komunista u društveno-političkim organizacijama, što bi bez tih aktiva teže postigla osnovna organizacija.

Pošto je rad u društveno-političkim organizacijama i organima društvenog samoupravljanja postao složeniji i širi, neke organizacije su uočile da ni aktivisti SKJ po naseljima ne mogu sticati potpun uvid u aktivnosti komunista jer dosta njih radi u raznim organima opštine — komune, organima gradske skupštine i više drugih društveno-političkih organizacija — organa, komisija, u školskim odborima i sl., koji su van domena stambene zajednice i aktiva komunista u naselju. Na primer, samo u opštinskim organima i višim rukovodstvima i organizacijama u Beogradu iz ustanova DSNO radi 579 komunista.

Pošto je osnovna organizacija SKJ mesto gde se komunisti pripremaju da bi na svojim funkcionalnim dužnostima i u društveno-političkom radu mogli da se bore za stavove SKJ, sprovođenje programa SKJ i svakodnevne konkretne zadatke iz socijalističke izgradnje, onda pri tako razgranatom radu, mnogobrojnim i raznolikim dužno-

stima komunista iz jedne organizacije ta priprema nije laka i postaje odgovoran i sve složeniji zadatak osnovne organizacije. Organizacije koje su to prije uočile, i savremenije prilaze ovom pitanju. Uočava se ovo: treba stalno izučavati i unapređivati način saradnje sa društveno-političkim faktorima u komuni — gradu i višim, koji raspolazu informacijama i analizama o pojavama i problemima, kao i o radu i iskustvima o tome; korisno je povremeno organizovati sastanke sa širim aktivom komunista, kojemu politički faktori sa terena daju detaljnije informacije o pojedinim problemima koji se rešavaju u komuni i izlažu stavove za koje se treba boriti i sprovesti ih; da osnovna organizacija ne može pripremiti svoje članove za dobar rad u raznovrsnim organima i organizacijama samo na osnovu nekih opštih brojnih pokazatelja gde ko radi. Zato je neophodno da se unapređuje metod praćenja i usmeravanja društveno-političke aktivnosti članova SKJ.

ANALIZA MOGUĆNOSTI OMETANJA BLISKIH VEZA—PEŠADIJSKE I OKLOPNE DIVIZIJE

Ometanje veza može biti namerno i nenamerno. Namerno se preduzima da bi se sprečio rad sredstava veze ili pak smanjila njihova efikasnost. Nenamerno potiče ili od prirodnih izvora (atmosfersko pražnjenje, pojava sunčanih pega i sl.) ili od veštačkih izvora, kao što su mašine i uređaji koji zrače elektromagnetnu energiju. Nenamerno ometanje koje potiče od veštačkih izvora često se naziva »međusobno ometanje«. U ovom članku biće govora samo o namernom ometanju kao jednoj od taktičkih radnji iz okvira elektronskog rata, kako bi se jednom egzaktno-naučnom metodom došlo do izvesnih pokazatelja na osnovu kojih bi se taktička situacija mogla objektivnije da analizira a ne samo subjektivno da procenjuje.

U sistemu prenosa informacija bežičnim putem (emisija — prostiranje talasa — prijem) najosetljiviji proces je prijem. Prostiranje talasa se može samo delimično i ograničeno ometati, dok se emisija u principu ne može elektronski ometati. Može se davač eventualno fizički uništiti vatrom iz artiljerije, aviona ili raznim diverzantskim akcijama. Za ometanje prijema potrebno je da na mestu prijema, pored korisnog signala (koji potiče od učesnika), postoji i ometajući signal, jači najmanje 2—3 puta od korisnog (kod frekventno modularnih uređaja 2, a kod amplitudno modularnih 3 puta). Za stvaranje ovakvog uslova merodavni su sledeći faktori: snaga

davača učesnika, snaga ometača, rastojanje između učesnika, rastojanje između ometanog uređaja i ometača, visina i karakteristike antena učesnika i ometača i električne karakteristike zemljišta preko koga se prostiru elektromagnetni talasi. Poslednji faktor ređe se uzima u obzir, jer se pretpostavlja da se na manjim prostorijama na kojima se održavaju bliske veze (na primer, između čete i voda) i na kojima se vrši ometanje ovih veza, te karakteristike ne menjaju toliko da bi ta promena imala bitnog uticaja. Ona bi se uzimala u obzir ako bi, na primer, učesnici radili na krasu (negde blizu morske obale), a ometanje se vršilo s mora. Kao što se vidi, pri proračunu jačine polja moraju se uzeti u obzir mnogi faktori i činjenice, te je takav proračun dosta komplikovan. Stoga će se u ovom članku dati samo gotovi rezultati, na osnovu kojih se mogu lako analizirati mogućnosti ometanja u pojedinim konkretnim taktičkim situacijama.

Danas se za bliske veze pretežno upotrebljavaju uređaji sa frekventnom modulacijom (FM), a samo manji broj bliskih veza ostvaruju se uređajima sa amplitudnom modulacijom (AM), mada se u novije vreme (u nekim armijama) ove veze dupliraju i FM-uređajima (na primer, između komande puka i borbene grupe). Za daleke veze, međutim, u pretežnoj su upotrebi uređaji sa AM.

Pretpostavimo da pešadijska divizija može da posedne i brani prostoriju veličine, na primer, oko 500 km² (bez pojasa obezbeđenja). Pretpostavimo isto tako da bi na toj prostoriji bilo raspoređeno oko 500 sredstava veze, pa i više. Od ovog broja bi oko 85% bilo sa FM, a oko 15% sa AM. To znači da bi na svaki kvadratni kilometar, odnosno 1 km po frontu i po dubini došlo po jedno sredstvo pod pretpostavkom (koja nije realna) da su sredstva i snage homogeno raspoređeni. Međutim, na glavnom pravcu dejstva može doći do zgušnjavanja snaga i sredstava čak i do 70%, što znači da bi na 50% veličine prostorije došlo oko 70% sredstava veze ili na svakih 0,53 km² po jedno sredstvo, odnosno jedno sredstvo na svakih 230 m po frontu i dubini.

Pretpostavimo sada da je oklopna divizija raspoređena na prostoriji veličine, na primer, oko 900 km². Sasvim je prirodno da će ona imati još više sredstava veze, od čega oko 10% sa AM, a oko 90% sa FM. U tom slučaju će na svakih 1,8 km² doći po jedno sredstvo, odnosno jedno sredstvo na svakih 1,35 km po frontu i po dubini, ako se pretpostavi da je raspored homogen. Međutim, od čete naniže rastojanja između sredstava veze su 50 m, a maksimalna 2,5 km.

Ovako velika koncentracija sredstava veze, odnosno mala rastojanja između učesnika, ima dobre strane što se kod malih rastojanja mogu ostvariti relativno jaka polja koja mogu biti jača od polja ometajućih signala. Ovim se efekat ometanja jako smanjuje ili se čak može i eliminisati. Stoga su za uspešno ometanje potrebni ometači velike snage, sa kojima se mora prići što bliže uređajima koji se ometaju. Sem

toga, zbog međusobnog ometanja pri ovako velikoj koncentraciji sredstava veze mora se koristiti široki frekventni opseg, čime je protivnik prinuđen da upotrebljava veći broj ometača ako želi da istovremeno parališe veći broj veza.

Međutim, ovakva koncentracija sredstava veze ima i loših strana, što se ogleda u činjenici da, ako se ne planira dobro disperzija frekvencija, može doći do jednovremenog ometanja više veza. Pored ovoga, planiranje i raspodela frekvencija moraju se vršiti centralizovano, te je učesnicima mogućnost manevrovanja frekvencijama, da bi izbegli ometanje, jako ograničena. Ovu mogućnost ima organ koji vrši planiranje ili raspodelu frekvencija, a to je za bliske veze dosta spor način, koji donekle odgovara kod dalekih veza gde se ne prenose izvršna naređenja kao kod bliskih.

Ovde treba naglasiti da je, sa gledišta ometanja učesnik koji je dalje od ometača u povoljnijem položaju, jer je zbog većeg rastojanja ometajuće polje kod njega slabije nego kod učesnika koji je bliži ometaču. Stoga inicijativu za borbu protiv ometanja treba uvek prvi da povede bliži učesnik, jer će on efekat ometanja bolje osetiti. Ovo se čini pogodnim ugovorenim znakom za prelaz na rezervni talas ili za malo pomeranje od noseće frekvencije, kako bi se dobila razlika nosećih frekvencija korisnog i ometajućeg signala, kao i drugim merama.

SAVREMENA SREDSTVA I METODI OMETANJA

Uspešno ometanje mora biti planirano i solidno pripremljeno. Služba ometanja mora uvek biti spremna i osposobljena da trenutno stupi u dejstvo, pogotovu kod bliskih

veza gde se izdaju kratka borbena naređenja, često samo u vidu ugovorenih znakova i kodova. Zbog toga treba uvek raspolagati najnovijim podacima o trenutnoj taktičkoj situaciji kod protivnika i o taktičko-tehničkim karakteristikama njegovih uređaja koje treba ometati. Najvažniji podaci koje bi trebalo imati su: frekventni opsezi pojedinih uređaja, raspodela frekvenција po rodovima i službama, snage davača, vrste rada i modulacija, vreme potrebno za prelaz na drugi talas, uobičajeno vreme rada, način i navike pri radu, najčešće kratice, obučenosť manipulanata i ostali karakteristični postupci. Ovi podaci, dobiveni od službe elektronskog izviđanja, brzo se proveravaju pre početka ometanja.

Umesto aktivnog ometanja često se primenjuje diverzantsko ometanje, tj. dezinformacija. Za ovo je potrebno raspolagati uređajima istih karakteristika kao i protivnik i imati vešte manipulanate koji mogu da imitiraju različite govore. Takvim ometanjem se često može postići i veći efekat nego aktivnim ometanjem. Osim toga, boriti se protiv ovakvog ometanja je mnogo teže, jer se nikad ne zna da li se protivnik umešao u naš sistem veza. Za ometanje bliskih veza češće se koristi zaprečno ometanje, dok selektivno ređe. Kod ometanja se teži da se razumljivost potpuno paralise ili bar što više smanji. Ovo se postiže različitim načinima modulacije predajnika tako da se u prijemniku dobiju odgovarajući ometajući signali, kao što su: varničenje odnosno pucketanje, neprekidni šum, zvuk avionskog motora, tonovi slični gajdašenju, prelazni tonovi, sporadični i neregularni šumovi, nasumice tastovanje modulisanih signala, voliranje, groktanje, galebovi krici

ili neka kombinacija ovih, ili pak čitanje nekog proizvoljnog teksta i sl.

Za ometanje se mogu koristiti obični predajnici pomoću kojih se održava i veza. Naravno, oni moraju biti veće snage nego što su snage ometanih uređaja. Tako, na primer, za ometanje veza četa-vod, vod-odekjenje ili odeljenje-pojedinac koje se održavaju uređajima snage oko 0,2 W, mora se upotrebiti uređaj bar 20—25 W (tenkovski radio-uređaj) ili još bolje uređaji 100—200 W (za održavanje veze između komande puka i borbene grupe). U tom slučaju se u mikrofon uređaja ometača govori kakav proizvoljan tekst ili se izvodi sporadično tastovanje ili neka druga trenutno najpogodnija modulacija.

Služba ometanja je stalno spremna da odmah stupi u dejstvo, ali se bliske veze najčešće ometaju u toku borbene akcije (napada ili odbrane). U tu svrhu često se upotrebljavaju tzv. »potrošni ometači« koji se na protivnikovu borbenu prostoriju bacaju (neposredno pred početak akcije) iz aviona na rastojanju 5—10 km tako da se prekrije cela prostorija. Ovo su uređaji manjih snaga (do 5W), a pošto se kao ometači postavljaju bliže ometanim uređajima, to oni ipak mogu postići željeni efekat. Rade samo nekoliko časova, tj. dok im izvor traje, posle čega prestaju da emituju.

Ometači radio-veza mogu biti predviđeni za rad sa zemlje, iz aviona, helikoptera, balona ili plovnih objekata. U sebi imaju specijalni modulator — generator smetnji. Od običnih predajnika se razlikuju po tome što su predviđeni za duži permanentni rad. Za ometanje KT-uređaja, ometači su sa AM, a za VKT i UKT sa AM i FM. Mogu se koristiti za selektivno i za zaprečno ometanje. Za selektivno ometanje bliskih veza ometači su manjih sna-

ga, a za ometanje dalekih veza su većih snaga (i do nekoliko desetina KW). Njihova stabilnost odgovara stabilnosti ometanih uređaja, a za rad sa FM imaju još i promenljivu devijaciju. Imaju veštačku antenu radi podešavanja na ometajući kanal. Zaprečni ometači mogu biti konstruisani tako da ometaju stalno celi opseg ili pak da taj opseg brišu više puta u sekundi. Za isti efekat ometanja kao i selektivni, oni imaju veću snagu.

Zbog brzine i efikasnosti koje se zahtevaju u radu, savremeni ometači imaju manipulaciju u velikom stepenu automatizovanu (brz prelaz skale, automatsko podešavanje na novi kanal i sl.). Teški uslovi rada, u kojima rade ovakvi uređaji, i maksimalni taktički zahtevi koji se postavljaju pred njih, naročito dug permanentan rad, razlog su što ovakvi uređaji imaju visoke električne performanse i što su obilno i raznovrsno kompletirani (razni kompleti antena, pribora, izvori za napajanje, kabine, pomoćna sredstva za vezu, za izviđanje i sl.).

Ometači obuhvataju vrlo širok frekventni dijapazon, tako da su svi opsezi radio-veza koje upotrebljavaju KoV, RM i RV pokriveni, čime pod udar ometanja dolaze ne samo veze unutar pojedinih rodova i vidova, već i sve veze sadejstva. Izlazne snage su takođe raznovrsne, ali je snaga ometača uvek višestruko veća od snage uređaja za koji je dotični ometač predviđen. Njihovo napajanje, zbog velike potrošnje električne energije, vrši se iz snažnih agregata. Svi su komplikovane konstrukcije zbog širokih zahteva koji se postavljaju pred njih (široki frekventni opseg, automatsko pretraživanje, automatsko praćenje, aktiviranje, podešavanje i dr.). Zbog široke opremljenosti raznovrsnim kompletima, ometači su glomazna

sredstva — najmanje jedna kabina sa prikolicom, dok na brodu i avionu zauzimaju veliki prostor. Pada u oči činjenica da su ova sredstva prevozna. Stacionarnih nema čak ni za ometanje dalekih veza. Svi ometači su sredstva prve klase, jer se od njih traži da u vrlo teškim uslovima rade pouzdano i da rezultate daju brzo i tačno. Stoga su ova sredstva vrlo skupa, pogon im je takođe skup i ona iziskuju visoku obučenost posluge.

PEŠADIJSKA DIVIZIJA

U većini armija se danas veza komandovanja bežičnim putem u okviru divizije organizuje i održava naniže zaključno sa vodom. Samokod nekih armija ova se veza proteže i do odeljenja, a u nekim slučajevima i do pojedinca (kod patrola i odeljenja sa specijalnim zadacima, kod padobranskog desanta i sl.). U ovom slučaju pojedinac je opremljen samo prijemnikom smeštenim u šlemu i on nema mogućnosti emitovanja. Gro veza komandovanja organizuje se i održava po dubini, pri čemu je (kao što je na početku napomenuto) učesnik koji je udaljeniji od protivnika (ometaća) u nešto povoljnijem položaju od onoga koji mu je bliži. U slučaju održavanja veze po frontu, oba učesnika su u istim uslovima.

Opšte je usvojeno pravilo i uvedena praksa da se veze od puka naniže održavaju FM-uređajima, a od puka naviše (do divizije i između komande i nekih elemenata borbenog poretka) AM-uređajima. Razloga za ovo ima više. Pre svega, poznata je činjenica da kod FM-uređaja postoji pojava takozvanog potiskivanja signala, koja se sastoji u tome da kad na antenu prijemnika istovremeno dođu dva signala, od kojih je jedan jači, onda jači potisne slabijeg i u

slušalicama se čuje samo znak jačeg signala. Kad jači signal prestane, onda se slabiji čuje normalno. Ova je pojava od bitne važnosti kod ometanja i zaštite od ometanja. Ako je neka FM-veza ometana, to znači da je polje ometajućeg jače od polja korisnog signala. U tom slučaju se ovo ometanje može da izbegne povećavanjem snage (ako su učesnici, na primer, radili sa smanjenom snagom pa pređu na punu) kod uređaja koji takvu mogućnost imaju. Isto tako se i pogodnim korišćenjem terenskih uslova kod uređaja koji nemaju mogućnost rada sa punom i smanjenom snagom, efekat ometanja može smanjiti. Samo je ovde potrebno da se smanji rastojanje između učesnika ili malo podignu antene, a vrlo često je dovoljno samo promeniti mesto rada. Stoga se jedna frekvencija u okviru neke jedinice može i ponoviti bez opasnosti da dođe do međusobnog ometanja. Kod AM-uređaja ovakva pojava ne postoji. Tu se svi dolazeći signali čuju i međusobno ometaju. A pošto se od puka naniže organizuje i ostvaruje veliki broj radio-mreža gusto raspoređenih na relativno maloj prostoriji, to je sasvim logično da su na ovoj relaciji u isključivoj upotrebi FM-uređaji.

Za održavanje veze odeljenje-pojedinac upotrebljavaju se FM-uređaji snage 0,2 W u opsegu 50—60 MHz sa fiksnim kanalima koji se ne mogu birati. I na relaciji odeljenje-vod i vod-četa koriste se FM-uređaji snage 0,2 W u opsegu 50—60 MHz, ali sa 3—5 kanala koji se mogu birati preklopnikom. FM-uređaji snage 0,5—1 W i opsega 30—70 MHz upotrebljavaju se za vezu četa-bataljon (ili puk). Ovi uređaji mogu imati i do 800 kanala, a skale su im skokovite ili kontinuelno promenljive. Veza puk (borbena grupa) — divizija održava se AM ili FM-uređajima snage 15—

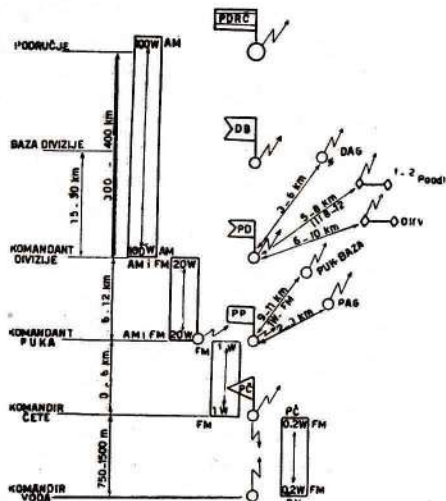
20 W, a u nekim armijama i 100 W. Uređaji sa AM su u opsegu 2—12 MHz, a sa FM u opsegu 30—70 MHz. Isti ovi uređaji se upotrebljavaju i za vezu sa ostalim elementima borbenog poretka divizije.

Analizom osnovnih karakteristika navedenih sredstava, koje su mero-davne u pogledu ometanja i zaštite od ometanja, dolazi se do zaključka da sva sredstva koja imaju štap-antene rade sa vertikalnom polarizacijom talasa. Ova sredstva imaju mogućnost da u slučaju ometanja postave štap-antenu horizontalno, čime smanjuju ili čak eliminišu uticaj ometajućeg signala. Sredstva sa promenljivim skalama imaju mogućnost malog pomeranja od noseće učestanosti ometača, čime se uticaj ometanja smanjuje, pa čak i eliminiše. Sredstva koja imaju mogućnost rada sa punom i smanjenom snagom mogu — kad se pri radu sa smanjenom snagom pojavi ometajući signal — da pređu na punu snagu i stvore polje jače od ometajućeg signala, čime se efekat ometanja smanjuje ili izbegava. AM-sredstva koja imaju mogućnost visokofrekventne regulacije ulaza u prijemnik, kao i FM-sredstva koja imaju prigušivač šumova, mogu da, u slučaju kada je ometajući signal nešto slabiji, ovim regulacijama smanje ili eliminišu njegov uticaj. Međutim, ako ometajući signal nije slabiji, promenom polarizacije ova sredstva mogu da ga oslabe.

Principijelni raspored sredstava veze pešadijske divizije dat je na skici.

Na njoj nisu prikazani svi elementi borbenog poretka zato što je u principu raspored isti u pogledu sredstava i načina održavanja veze (pa čak i rastojanja između učesnika). Osim toga, prikazan je samo vertikalni, tj. dubinski raspored sredstava veze. Raspored po frontu

se ne uzima u razmatranje. Norme za rastojanja su orijentacionog karaktera za diviziju u odbrani. One, međutim, mogu biti i van navedenih granica. Ukoliko su ispod donje granice, uslovi u pogledu prijema i kvaliteta veze su povoljniji, a smetnje su manje. Za ometanje uslovi su nepovoljniji, jer je ono nesigurnije. Obrnut je slučaj ako su rastojanja iznad gornjih granica.

Sk. 1 — Principijelni raspored sredstava veze pešadijske divizije

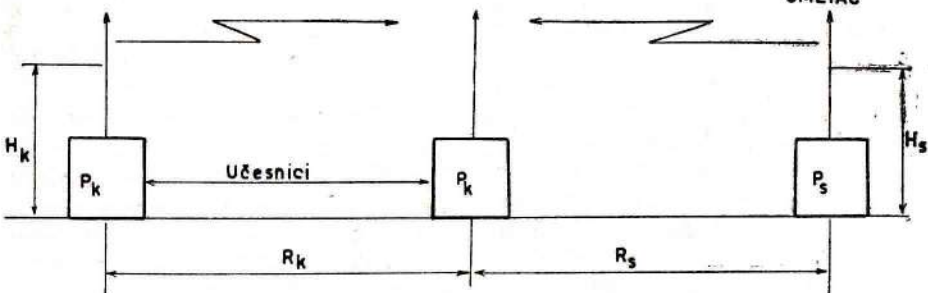
Pošto na terenu u stvarnosti postoji bezbroj kombinacija u međusobnim odnosima korisnog, ometa-

nog i ometajućeg uređaja u pogledu uslova prostiranja i prijema, to su rezultati i zaključci koji iz njih proizilaze orijentacionog karaktera i podležu korekciji za svaku konkretnu taktičko-terensku i tehničku situaciju.

Veza odeljenje-pojedinac. Kod ove veze se razmatra mogućnost ometanja samo kod pojedinca, jer se veza od pojedinca do odeljenja ne ostvaruje. Polazni elementi kod proračuna su: rastojanje između učesnika $r_k = 50-200$ m (minimalno i maksimalno), korisna snaga $P_k = 0,2$ W, visine antena učesnika $h_k = 1,2$ m, visine antene ometača $h_s = h_k = 10, 50, 100, 200, 500$ i 1.000 m, snaga ometača $P_s = 200, 100$ i 20 W. Suština problema sastoji se u određivanju koje sve veze na ovoj relaciji u borbenom poretku divizije, pri konkretnoj taktičkoj situaciji i sa napred navedenim elementima, mogu biti ometane od strane protivnika. Rešenje problema sastoji se iz dva dela. U prvom treba odrediti rastojanja r_s sa kojih ometač može sigurno vršiti ometanje. U drugom, na osnovu dobivenih rezultata i analize rasporeda elemenata borbenog poretka divizije, treba odrediti konkretne veze koje bi mogle biti ometane. Ometanje se izvodi po šemi na skici 2.

OMETANI UREĐAJ

OMETAČ

Sk. 2

Tabela

mogućnosti ometanja veze odeljenje — pojedinac ometačima 200, 100 i 20W.

P_k [w]	r_k [m]	h_s [m]	r_s (km)					
			$P_s = 200W$		$P_s = 100W$		$P_s = 20W$	
			$h_k = 1m$	$= 2m$	$= 1m$	$= 2m$	1m	2m
0,2	50m	$h_s = h_k$	0,198	0,198	0,167	0,167	0,115	0,105
		$= 10$	0,628	0,415	0,562	0,372	0,352	0,249
		$= 50$	1,420	1,000	1,180	8,28	0,780	0,560
		100	95	1,450	1,650	1,170	1,130	0,710
		200	2,820	2,000	2,340	1,655	1,570	1,100
		500	4,450	3,140	3,700	2,620	2,495	1,770
		1000	6300	4,450	5,240	3,750	3,520	2500
	200	$h_s = h_k$	774	774	668	668	442	442
		$= 10$	2460	1740	2080	1480	1400	980
		50	5500	3930	4,650	3300	3120	2180
		100	7780	5560	6580	4680	4420	3080
		200	11,000	7900	9,300	6640	6250	4360 *
		500	17,350	12450	14700	10500	9900	6900
		1000	24600	1760	20600	14850	14000	9800

Sa napred navedenim elementima i po gornjoj šemi proračunom¹ su dobiveni rezultati koji se daju u tabeli.

U vertikalnim rubrikama za $P_s = 200, 100$ i $20 W$ računski su dobivena rastojanja r_s (ometani uređaj - ometač) u kilometrima sa kojih je ometanje sigurno.

Mada su izvedeni zaključci principijelni, oni se lako i jednostavno

¹ Proračun je izveden po metodi da je uslov ometanja $E = a \cdot E_k$ gde je a koeficijent nadjačavanja i on iznosi 2 za FM-uređaje, a najmanje 3 za AM-uređaje, E_k je polje ometajućeg signala, a E polje korisnog signala.

Za praktičnu upotrebu u trupi bolje je umesto tabela raspolagati dijagramima za pojedina sredstva veze i ometače različite snage, pomoću kojih se mogu brzo da odrede uslovi rada i mere za ometanje ili protiv ometanja.

mogu primeniti na svaku konkretnu situaciju analognim upoređivanjem. Posmatranjem rezultata iz rubrika za 200, 100 i 20 W možemo zaključiti da na ravničastom zemljištu, tj. gde je $h_s = h_k$ (visine antena ometača i ometanog uređaja), ne može se očekivati ometanje veze odeljenje -pojedinač ni kod onih odeljenja koja su najisturenija u pojasu borbenog obezbeđenja. Ovo iz razloga što ometači moraju ući u zonu jake vatre iz streljačkog naoružanja gde bi bili brzo paralisani (ovde je $r_s = 115-774$ m). Ometanje ove veze pod gornjim uslovima ne treba očekivati ni kod ostalih delova borbenog rasporeda divizije.

Na manevarskom zemljištu, gde ometač može ostvariti manja nadvišavanja $h_s = 10-100$ m, može doći do sigurnog ometanja kod onih odeljenja koje zahteva daljina ometanja r_s iz rubrika za $h_s = 10$ i 50 m

(ovde je $r_s = 0,249-5,5$ km) kad se ometač postavi u pogodan zaklon od oruđa iz tenkova i samohodnih oruđa u pojasu obezbeđenja. Posle povlačenja snaga iz pojasa obezbeđenja, ometanje treba očekivati kod odeljenja raspoređenih po dubini do na 1 — 2 km.

Na planinskom zemljištu, gde ometač može ostvariti i veća nadvišavanja ili pak ako se ometanje izvodi iz vazduha, sa visine, na primer, 1.000 m, može se očekivati sigurno ometanje gotovo na čitavoj dubini borbenog poretka divizije ako učesnici rade na rastojanju od 200 m. Ovo usled toga što je daljina ometanja r_s sa većih visina veća od 24 km ($r_s = 24.600$ m za $h_s = 1.000$ m); na taj način može biti prekrivena gotovo čitava dubina divizijske prostorije. U ovim slučajevima, da bi veza bila moguća, treba rastojanje učesnika drastično smanjiti i povećati visinu h_k . Tako, na primer, da bi rad bio moguć pri visini ometača 1.000 m sa udaljenosti $r_s = 24, 6-20,6$ i 14 km treba rastojanja učesnika smanjiti na $r_k = 100-99,4$ i 85,2 i (respektivno za ometače 200, 100 i 20 W) ako bi učesnici radili sa visinama antene $h_k = 1$ m. Ako bi imali mogućnosti da pri ovakvim uslovima ometanja veza (na primer, prilikom borbe u naseljenom mestu — između zgrada ili blokova), postave svoje antene na $r_k = 4$ m, onda oni mogu raditi na rastojanjima $r_k = 200, 198$ i 170 m. Kod još većih visina, na primer, $h_k = 10$ m (kod visokih zgrada — solitera) rastojanja su još veća $h_k = 316, 314$ i 270 m. Iz ovog poslednjeg razmatranja se nameće zaključak da se povećavanjem snage ometača ne dobija mnogo u sigurnosti ometanja. Više se dobija povećavanjem visine ometanja, što znači da je efikasnije ometanje vršiti iz vazduha, apstrahujući druge faktore

nužne pri ovome (mogućnost obaranja aviona, potreba za dva aviona koji bi leteli na smenu, angažovanje više ljudstva i sl.).

Veza odeljenje — vod. Šema veze i ometanja je ista kao i na sl. 2. Elementi su korisna snaga $P_k = 0,2$ W, rastojanje učesnika $r_k = 200$ i 400 m, visina antena učesnika $h_k = 1, 2, 4$ i 5 m, a visina antene ometača $h_s = h_k = 10, 50, 100, 200, 500$ i 1.000 m. Snaga ometača $P_s = 100$ W, 200 W, 1.000 W. Istim računskim postupkom dobijaju se rastojanja ometača r_s pa sličnom interpretacijom, kao i u prethodnom slučaju, dolazimo do zaključka na kakvom zemljištu i u kom delu borbenog rasporeda treba očekivati mogućnost ometanja veze na relaciji odeljenje — vod.

Ako se za analizu mogućnosti ometanja veze *vod-četa*, pri proračunu uzmu kao polazni elementi: korisna snaga $P_k = 0,2$ W, rastojanja učesnika $r_k = 750$ i 1.500 m, snaga ometača $P_s = 100, 200$ i 1.000 W, onda se za različite visine antena učesnika i ometača dobijaju podaci za analizu ove veze.

Razmatranjem ovih rezultata i borbenog poretka divizije dolazi se do zaključka da se na ravničastom zemljištu, tj. gde je $h_s = h_k$, može u izvesnim taktičko-terenskim situacijama očekivati da će doći do sigurnog ometanja prijema kod najisturenijih vodova (tu je $r_s = 2,45-4,5$ km). Kod čete u čijem su sastavu ovi vodovi, međutim, ometanje neće biti sigurno ako se radi na manjim rastojanjima (na primer, $r_k = 750$ m ili još manje). Na povećanim rastojanjima $r_k = 1.500$ m može se očekivati ometanje $r_s = 5,9-9$ km). Ovo će biti moguće naročito tamo gde se ometač može neprimećeno primaknuti blizu najisturenijih delova (ispred njih). Takvu mogućnost treba tim pre

očekivati kad se radi o ometačima manjih snaga (100—200 W), jer su oni relativno malih dimenzija te se mogu na terenu lakše i prikriveno kretati.

Na manevarskom zemljištu (za visine nadvišavanja 10—50 m je $r_s = 5,2 - 23,5$ km) može se očekivati da će ometanje biti sigurno na čitavoj dubini pojasa obezbeđenja. Kad je ona manja od 10 km, ometanje može biti sigurno i na celoj dubini I borbenog ešelona, a kad se ometanje vrši ometačima 1.000 W, onda i na delu dubine II borbenog ešelona ($r_s = 23,5$ km). Ometanje će biti sigurnije ukoliko učesnici rade na povećanim rastojanjima (1.500 m) i sa uređajima nisko na zemlji. Međutim, na planinskom zemljištu ili kad se ometanje vrši iz vazduha (na primer, sa 1.000 m visine je $r_s = 66,5 - 105$ km) može se očekivati sigurno ometanje na celoj dubini borbenog poretka divizije. Da bi se veza održala u takvim uslovima, potrebno je rastojanje učesnika smanjiti i antene uređaja podići ukoliko to dozvoljava taktička situacija. Tako, na primer, ako je ometač od 100 W na udaljenju 90 km, a ometanje se vrši sa visine 1.000 m, onda, da bi učesnici održavali vezu, treba da su na rastojanju najviše 735 m sa visinom uređaja 1 m, ili na rastojanju 1.045 m sa visinom antene na 2 m. Pri istim uslovima, sa ometačem snage 200 W može se raditi na rastojanju 616 m sa visinom antene 1 m, ili 680 m sa visinom antene 2 m.

Zavisno od taktičke situacije, problem se može postaviti i obrnuto, tj. tražiti maksimalnu visinu h_s na kojoj ometač može biti postavljen pri poznatoj daljini r_s , kako pri željenim rastojanjima učesnika r_k i mogućnostima postavljanja uređaja nad zemljom h_k ne bi došlo do ome-

tanja, odnosno da veza bude sigurna. Polazeći od uslova $E_k = a \cdot E_s$, za rastojanje ometača $r_s = 87$ km i rastojanje učesnika $r_k = 750$ m dobijaju se maksimalne visine ometanja h_s , pri kojima je veza moguća i sigurna.

(h_k)	h_s (m) visina ometanja		
	za $P_s=100W$	za $P_s=200W$	za $P_s=1.000W$
1	890	280	695
2	1.186	1.010	790
4	1.778	1.426	980
5	2.074	1,634	1.070

Iznad ovih visina raste intenzitet ometanja, a ispod njih raste sigurnost veze.

Veza četa — puk (bataljon, borbeno grupa) i artiljerijska grupa — puk. Ova se veza održava FM-uređajima 0,5 — 1 W. Istim se uređajima ostvaruju i još neke druge veze u borbenom rasporedu divizije, ali se i njihova procena mogućnosti ometanja može vršiti na bazi rezultata i zaključaka za ovu vezu. U obzir su uzeti samo uređaji snage 0,5 W kao teži slučaj. Prosečna rastojanja na kojima se pomenute veze održavaju u većini slučajeva su u granicama 3—6 km za vezu puk — četa i 2—3 km za vezu puk — artiljerijska grupa. U obzir su uzeti isti ometači kao i u prethodnom slučaju, tj. snage 1.000, 200 i 100 W. Visine antena učesnika $h_k = 1, 2, 4$ i 5 m.

Iz dobivenih rezultata se vidi da se na ravničastom zemljištu može očekivati ometanje rada između čete i puka iz pojasa borbenog obezbeđenja, pogotovu kada rade sa povećanim rastojanjima (r_s je oko 10 km). Na ostalim delovima borbenog poretka po dubini ne treba očekivati ometanje dok se snage iz po-

jasa obezbeđenja ne povuku na glavni položaj. Posle tog povlačenja treba očekivati mogućnost ometanja i kod četa I borbenog ešelona, naročito u uslovima kad napadač može da se prikriveno približi braniocu. Prvenstveno treba očekivati ometanje od manjih ometača, jer se oni na manjem vozilu mogu lakše i neopaženo približiti i efikasno ometati. Na manevarskom pak zemljištu (nadvišavanje 10—50 m) može se očekivati ometanje na celoj dubini pojasa borbenog obezbeđenja, a zavisno od njegove dubine i na delu dubine borbenog poretka divizije — otprilike do II borbenog ešelona ($r_s = 5 \div 25$ km). Posle povlačenja snaga iz pojasa obezbeđenja može se očekivati ometanje na celoj dubini poretka divizije. Na planinskom zemljištu ili ako se ometanje vrši iz vazduha, treba očekivati sigurno ometanje na celoj dubini borbenog poretka divizije, a u izvesnim slučajevima čak i na prostoriji divizijske baze (r_s je i do 112 km).

Veza puk — divizija. Održava se na daljinama prosečno 6—12 km i kao što je rečeno AM i FM-uređajima snage 15—20 W, a negde i 100 W. Ovim uređajima i na ovim rastojanjima održavaju se još neke veze u diviziji te do sada izneti zaključci i analize važe i za te veze. Proračun je izveden za snage ometača 1.000, 500 i 4 W i sa pretpostavkom da ometač i ometani uređaji rade jednakom antenom — štap ili žičanom.

Iz dobivenih rezultata se vidi da na ravničastom i blago valovitom zemljištu (nadvišavanje do 10 m) treba očekivati ometanje ometačima 1.000 i 500 W samo kod puka iz pojasa borbenog obezbeđenja $r_s = 7,7 \div 11,2$ km). Kod njegovog učesnika u diviziji ometanje ne treba očekivati. Ovo važi samo ako ometači imaju

mogućnosti da se prikriveno i dovoljno blizu postave ometanom uređaju. Posle povlačenja snaga iz pojasa obezbeđenja na glavni položaj, ometanje pukova iz I borbenog ešelona ne treba očekivati jer bi ometači morali ući u domet artiljerijskih oruđa. Na manevarskom zemljištu (nadvišavanje do 50 m) može se očekivati ometanje kod puka iz pojasa borbenog obezbeđenja, a istovremeno i kod pukova iz I borbenog ešelona ($r_s = 17,6 \div 24,8$ km). Ometanje će biti sigurnije ako učesnici rade na povećanim rastojanjima (12 i više km), sa kraćom antenom koja nije izdignuta nad zemljom. Manje je verovatno, što zavisi od trenutne taktičko-terenske situacije, očekivati ometanje i kod učesnika u diviziji i ostalih učesnika raspoređenih po dubini gotovo do položaja opšte rezerve. Na planinskom, pak, zemljištu ili ako se ometanje vrši iz vazduha, može se očekivati ometanje ove veze na celoj dubini borbenog poretka divizije, pa čak i na prostoriji divizijske baze (r_s je do 112 km).

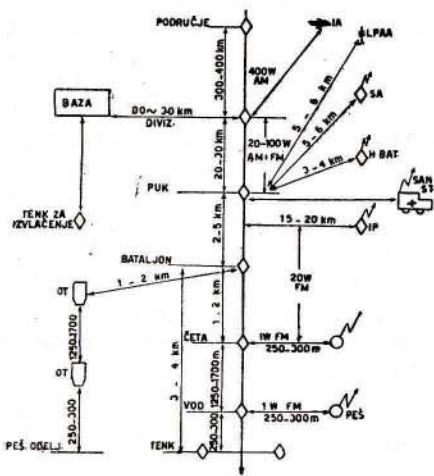
Ako se na relaciji puk (borbena grupa) — divizija organizuje dupla veza sa AM i FM-uređajima snage 100 W, onda je efekat ometanja jako smanjen, a dobrim delom i eliminisan ako se vrši ometačima snage manje od 500 W i sa visina ispod 500 m, čime je sigurnost veze povećana. Tako, za ometanje sa visine 500 i 1.000 m ometačem od 500 W, kad učesnici rade na rastojanju $r_k = 6$ km, imamo daljine ometanja $r_s = 62$ i 88 km. Kod manjih visina ometanja rastojanja se još više smanjuju.

OKLOPNA DIVIZIJA

Veza u oklopnoj diviziji se organizuje do zaključno odeljenja (tj. do tenka ili oklopnog transportera). Ve-

za između komandira odeljenja i pojedinca u tenku je imuna protiv ometanja, te o njoj neće ni biti govora. Veza između odeljenja i pojedinca van tenka ili oklopnog transportera se održava istim uređajima i po istim normama kao i kod pd, te i o ovoj vezi nema potrebe da se ovde govori.

Principijelna šema veze oklopne divizije data je na skici 3.

Sk. 3.

Karakter borbe oklopne divizije zahteva da gro sredstava veze mora raditi u pokretu ili pak ta sredstva veze moraju tako često menjati mesto da se može smatrati kao da rade u pokretu. Zbog toga gro sredstava veze ove divizije ima minimalne (ili nikakve) mogućnosti da na terenu bira najpovoljnije mesto za rad, već ona moraju raditi iz borbenog poretka, i to sa mesta gde se zateknu. I ovde u potpunosti važi opšta analiza, napomene i pretpostavke iznete u delu za pešadijsku diviziju. Inače veza u oklopnoj diviziji od puka naniže održava se FM-uređajima snage oko 20 W. Na ovoj relaciji AM-uređaji su se još

ponegde zadržali (samo u nekim armijama) i to starije konstrukcije.

Veza puk — divizija (ili oklopni bataljon — pešadijska divizija kod samostalnih oklopnih bataljona u sastavu pd) održava se AM ili FM-uređajima snage oko 20 W, ali se u novije vreme kod nekih armija ova veza duplira i održava se sa AM i FM-uređajima snage 100 W. Veza sadejstva sa pešadijom i artiljerijom održava se, takođe, FM-uređajima snage oko 1 W. Pada u oči činjenica da se veze u oklopnim jedinicama održavaju sredstvima relativno velike snage (20 W), osim veze sadejstva (1 W). Međutim, većina tih sredstava imaju mogućnost rada i smanjenom snagom (1—2 W), a neka još i malom snagom (0,05 W) koja služi za normalan rad i kad nema ometanja. Zbog ometanja u novije vreme postoji tendencija da se snage uređaja povečaju na 40 W.

Ometanje FM-veza ometačima 100, 400 i 1.000 W je računato za rad sa punom snagom 20 W, smanjenom snagom 2 W i snagom od 1 W. Rad sa snagom od 0,05 W nije uzet u obzir, jer je to isuviše mala snaga za rad u uslovima ometanja. Proračun i analiza su rađeni na bazi rastojanja 250 m za vezu tenk — vod, 1 km za vezu vod — četa i četa — bataljon (kod samostalnih oklopnih bataljona u sastavu pešadijske divizije) i 5 km za vezu četa — puk kod oklopne divizije. Ovim rastojanjima su globalno obuhvaćene i druge veze, kao i veza sa pešadijom, sa tenkom za izvlačenje, sa četom oklopnih transportera (i veza u okviru te čete), sa LPA-baterijama, sa SA i HA-baterijama i sl. Sa ovim podacima dobiveni su maksimalni dometi ometača sa kojih je ometanje sigurno, odnosno veza nemoguća.

Analizom borbenog poretka oklopne divizije, a uzimajući u obzir navedene podatke i dobivena maksi-

malna rastojanja r_s — dolazi se do zaključka da na ravničastom i blago valovitom zemljištu gde nema velikih nadvišavanja ne treba očekivati ometanje veza na relaciji tenk—vod (za $r_k = 250$ m je $r_s = 0,475$ km) pa bilo da uređaji rade punom snagom (20 W) ili pak smanjenom (2 W). Ometanje ove veze ne treba očekivati čak ni kod najjisturenijih vodova iz pojasa borbenog obezbeđenja ili pak iz sastava prednjeg ili gonećeg odreda. Da bi ometanje u ovim slučajevima bilo moguće, nužno je da ometač priđe na odstojanje $r_s = 0,5$ km koje je u granicama dometa mitraljeske vatre iz tenka. Ovo može biti samo izuzetan slučaj kada taktička situacija nalaže da se ometač ostavi kao potrošni i parališu veze tenkova za izvesno kraće vreme (na primer 1 čas), a može dati takve rezultate da je ova žrtva opravdana (na primer, pri izvlačenju iz okruženja) kad treba spasti živu silu i što više skupocenog materijala. Takođe, ne treba očekivati na ravničastom zemljištu ni mogućnost ometanja veze na relaciji tenkovski vod ili četa — pešadijska četa (rastojanje oko 250 m), kao ni ometanje veze motostreljačko odeljenje — oklopni transporter kad ovaj zaostane oko 250 m iza odeljenja koje se iskrcalo za borbu. Razlog je isti jer bi ometač morao doći u domet streljačkog naoružanja. Sve ovo važi za jedinice koje su najbliže protivniku, tj. u kontaktu s njim. Za jedinice ešelonirane po dubini borbenog rasporeda, sigurnost veza je više potencirana ukoliko su dublje, tj. postavljene dalje od ometača. Zato udaljenije jedinice treba da rade sa smanjenom, pa čak i malom snagom ako imaju ovakvu mogućnost. Ovo je istovremeno i jedna od mera za zaštitu od prislušivanja. Na ravničastom zemljištu ne treba očekivati ometanje veza na

relacijama vod — četa, četa — bataljon (kod samostalnih oklopnih bataljona u sastavu pešadijske divizije), vod oklopnih transportera — četa oklopnih transportera (svuda $r_k = 1$ km) kada uređaji rade čak i sa 1 W, jer ometači moraju ući u domet artiljerijske vatre iz tenkova ($r_s = 3,9$ km). Ovo se odnosi na jedinice koje su u kontaktu sa neprijateljem, dok je za one udaljenije sigurnost još i povećana. Na ravničastom zemljištu treba očekivati ometanje veza koje se održavaju na relacijama $r_k = 5$ km i više, i to samo kod komandira čete i baterije kad rade sa smanjenom snagom (za 2 W je $r_s = 9,5$ km). Ako rade punom snagom (20 W), ometanje neće biti sigurno. U oba slučaja ometač mora da uđe u domet artiljerijskih oruđa, te će se ometanje moći ostvariti samo ako postoje odgovarajući terenski uslovi. Kod jedinica ešeloniranih po dubini ne treba očekivati ometanje.

Na manevarskom zemljištu (nadvišavanje do 50 m) ne treba očekivati ometanje veza koje se održavaju na oko 250 m, kao što su tenk—vod, tenkovski vod ili četa — streljačka četa, streljačko odeljenje — oklopni transporter (kad se odeljenje iskrcalo). Do ometanja neće doći ni kad se radi sa snagom 1 W, jer bi ometač morao ući u domet artiljerijske vatre iz tenkova ($r_s = 6,5$ km). Na ovom se zemljištu može očekivati ometanje veza koje se održavaju na rastojanju oko 1 km, tj. kod jedinica koje se u kontaktu sa protivnikom (r_s je do 18 km). Za one, ešelonirane po dubini, pod ovim uslovima ne treba očekivati ometanje. Pod navedenim uslovima na manevarskom zemljištu treba očekivati ometanje veza koje se održavaju na rastojanju 5 i više km. Ometanje treba očekivati kad uređaji rade sa bilo kojom snagom

(20, 2, 1 W) i to kod svih jedinica koje su u kontaktu sa neprijateljem i koje su ešelonirane do otprilike 1/2 dubine borbenog poretka divizije ($r_s = 24,9$ km) — u slučaju ako su se snage iz pojasa obezbeđenja povukle. Dok se ne povuku, može eventualno doći do ometanja po dubini, zavisno od dubine pojasa, samo kod jedinica na glavnom položaju.

Ometanje veza na relaciji tenk — vod ($r_k = 250$ m) kod jedinica koje su u kontaktu sa neprijateljem, treba očekivati na planinskom zemljištu ili kad ometači rade iz vazduha sa visine oko 1.000 m ($r_s = 15 \div 25$ km); ovo i u slučaju kad se veza održava punom snagom ($P_k = 20$ W). Ako se radi sa smanjenom snagom, ometanje je sigurnije. Ako su ometači na visinama manjim od 1.000 m, ometanje ne bi trebalo očekivati, a naročito ne kod jedinica raspoređenih po dubini. Za veze koje se održavaju na rastojanjima 1—5 km i više, zavisno od visine ometača, može se očekivati ometanje i na većim dubinama borbenog poretka divizije, pa čak i na čitavoj dubini — uključujući tu i divizijsku bazu (r_s je i do 110 km). Ometanje je sigurnije ukoliko se vrši iz vazduha.

Ometanje veza na ravničastom i manevarskom zemljištu ne treba očekivati na relacijama bataljon — divizija (rastojanje učesnika $r_k = 6—12$ km) pri radu punom snagom 15 i 20 W ($r_s = 9,8$ km). Na planinskom zemljištu ili pri ometanju iz vazduha treba očekivati ometanje ($r_s = 106—112$ km) svih veza na ovim rastojanjima (puk — divizija, puk — izviđačka patrola, divizija — baza, baza — tenk za izvlačenje, puk — sanitetska stanica i sl.). Ukoliko je nadvišavanje (h_s) veće i ometanje je sigurnije.

Ako se veza puk ili borbena grupa — divizija duplira i održava AM i FM-uređajima 100 W, onda i za nju

važe isti zaključci kao i kod pešačijske divizije.

Opšti zaključak za mogućnost ometanja bliskih veza oklopne divizije bio bi sledeći:

Zbog relativno kratkih rastojanja na kojima se održavaju veze unutar oklopne divizije i relativno velikih snaga, s obzirom na ova rastojanja, ometanje radio-veza oklopne divizije sa zemlje je vrlo teško i nesigurno, izuzev u slučaju izuzetno povoljnih terenskih prilika gde postoji mogućnost velikog nadvišavanja uz optičku vidljivost i to za veze na većim rastojanjima — r_k veće od 5 km. Efikasno ometanje može se ostvariti iz vazduha sa visina 500—1.000 m. U tom slučaju zbog velikog broja radio-mreža oklopne divizije koje istovremeno rade na širokom frekventnom opsegu (2—70 MHz), potrebno je da za uspešno ometanje tih veza istovremeno rade više zaprečnih ometača, što znači da jednovremeno lete više aviona. Zbog rada u pokretu, kao i zbog drugih borbenih funkcija koje manipulant (ili korisnik) obavlja, on nema mogućnosti da izbegne ili smanji efekat ometanja primenom raznih tehničkih metoda i postupaka, kao što su izbor povoljnijeg mesta za rad, promena polarizacije talasa, mala pomeranja noseće učestanosti od ometajuće i sl. Zbog ovakvih teških uslova rada sredstva veze za oklopne jedinice moraju biti u pogledu kvaliteta za klasu viša od ostalih i imati veće mogućnosti od njih.

Pošto se u uslovima nuklearnog ratovanja rastojanja sve više povećavaju, s jedne strane, a, s druge, traži mogućnost brze koncentracije, javlja se bezuslovna potreba za povećavanjem sigurnosti bliskih veza (u uslovima ometanja), te ranije pomenuta tendencija povećavanja izlazne snage ima puno opravdanje. U tehničkom pogledu ovo se pitanje

kod oklopnih jedinica može lakše rešiti nego kod pešadijskih, gde se, u tom slučaju, izvestan broj prenosnih radio-uređaja mora postaviti na vozila što ima za posledicu povećavanje formacije.

ZAKLJUČAK O MOGUĆNOSTIMA OMETANJA BLISKIH VEZA PEŠADIJSKE I OKLOPNE DIVIZIJE

Izvođenje ometanja nije lako i jednostavno. Za to je potrebno raspolagati uređajima visokih performansi i mogućnosti i znati ih pravilno i efikasno upotrebiti, radi čega je nužna visoka obučenost posluge. S druge strane, borba protiv ometanja može dati vrlo efikasne rezultate ako je dobro planirana i u praksi izvedena. Stoga starešina koji planira ili realizuje vezu mora biti u mogućnosti da u svakoj konkretnoj

taktičkoj situaciji odredi režim i uslove rada za svako sredstvo veze. Ovo predstavlja osnovu borbe protiv izviđanja i ometanja. To će starešine moći da postignu ako raspolažu odgovarajućim dijagramima ometanja za svako sredstvo, na osnovu kojih mogu doneti zaključke o uslovima i mogućnostima ometanja za svaku konkretnu situaciju.

U pogledu ometanja i borbe protiv ometanja mnogo se dobija ako se što bolje koriste uslovi prijema i dijagrami zračenja antene. Iz ovoga proizilazi praktični zaključak da u obuci ljudstva koje manipuliše primopredajnim uređajima ili s njima ima bilo kakvu posrednu vezu, prostiranje radio-talasa treba posvetiti bar istu pažnju kao i manipulaciji sa uređajima.

D. Đ.

Literatura:

- Ф. Б. Черный: *Распространение радиоволн*;
- Robert J. Schlesinger: *Principles of electronic warfare*;
- Keith Henney: *Radio engineering Handbook*;
- R. M. Wilmotte: *Reception of an FM signal in the presence of a*

stronger signal in the same frequency band, and other associated results;

- А. АНИСИМОВ: *Борьба с помехами при слуховом радиотелеграфном приеме*;
- *Zvanična pravila i uputstva o radu i borbenoj upotrebi pešadijske i oklopne divizije.*

ZNAČAJ ŠPANIJE U STRATEGIJI SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Prvih nekoliko godina posle završetka II svetskog rata Španija je, jedina od svih evropskih zemalja, ističe autor članka, ostala po strani političkih zbivanja kako u Evropi tako i u svetu. Razloge za taj politički karantin, u koji su je jednostavno stavile sve zemlje pobednice iz ovog rata, treba tražiti u činjenici da je Španija u njemu aktivno učestvovala na strani fašističkih sila.

Međutim, koristeći postepeno povećanje zategnutosti u odnosima između dojučerašnjih saveznika, tj. između Zapada i Istoka, u tim posleratnim godinama, general Franko je otpočeo (u nizu svojih govora i izjava) uporno da upozorava kako SSSR i ostale istočne zemlje, s obzirom na svoju ideologiju, predstavljaju tobožnju opasnost za zapadni svet. Takav njegov stav privukao je pažnju Sjedinjenih Američkih Država koje su prve procenile da je u njihovom interesu da se Španija vrati u zapadnu orbitu. Stoga su 10. januara 1950. godine priznale vladu generala Franka kao jedinu (zvaničnu) špansku vladu. U to vreme je i Francuska odlučila da ponovo otvori svoju granicu prema Španiji (na Pirinejima). Poznato je da je rat u Koreji pojačao antisovjetska osećanja Amerikanaca i da je Španija,

iskoristivši i taj momenat, uspela da — uz pomoć svojih prijatelja s one strane Atlantika — razbije svoju političku izolaciju. Tako su zemlje — članice Organizacije ujedinjenih nacija u novembru 1950. godine izglasale rezoluciju kojom se svim zemljama-članicama preporučuje obnova diplomatskih odnosa sa Španijom. Dolazak američkog ambasadora u Madrid, u martu 1951. godine, otvorio je nove perspektive u američko-španskim odnosima. Uskoro zatim otpočeli su i pregovori koji su imali za svrhu stvaranje baze za jedan bilateralan ekonomski i vojni ugovor — koji je i zaključen 26. septembra 1953. godine. Poznato je da je deset godina kasnije, tj. 26. septembra 1963. godine, taj ugovor obnovljen.

Koji su razlozi naveli Sjedinjene Američke Države, pita se autor ovog članka, da jednu zemlju kojom rukovodi izraziti diktatorski režim vrate u evropsku zajednicu? Po njegovom mišljenju, odgovor na ovo pitanje je jednostavan: »SAD su shvatile korist koju bi Španija mogla da im pruži na strategijskom planu«. U traženju jednog odbrambenog sistema bez ikakvih praznina, koji bi obuhvatao obe obale Atlantskog okeana i Sredozemnog mora, Vašington nije mogao da isključi Madrid (autor ovde misli na Španiju — prim. V. H.) zbog geografskih, političkih i vojnih razloga.

Geografski značaj Španije. Ekscentrični položaj ove zemlje u odnosu na čitav evropski kontinent,

Članak L'importance de l'Espagne dans la stratégie des États-Unis, koji ovde prikazujemo, objavljen je u časopisu Revue de défense nationale, Francuska, mart 1964. Autor je François Blanc.

njena prirodna izolovanost zahvaljujući Pirinejima, Atlantskom okeanu i Sredozemnom moru, umnogome su doprineli njenom značaju koji široko prevazilazi nacionalni, pa čak i evropski okvir. Kao poluostrvska zemlja, Španija predstavlja vrlo povoljnu osmatračnicu ili polaznu platformu u odnosu na tri kontinenta. Njene obale, u dužini od oko 3.000 km, omogućuju joj istovremeno širok izlaz na Atlantski okean i Sredozemno more koji su međusobno povezani Gibraltarom — danas najviše korišćenim moreuzom na svetu.¹

Taj primorski položaj Španije nije potrebno posebno ni podvlačiti. Od davnine je on od nje načinio raskršnicu, područje ekonomske razmene i mešavine ljudi, gde je dolazilo u dodir ne samo priobalno stanovništvo Sredozemnog mora, već i ono iz mnogo udaljenijih krajeva. I danas je njena obala, sa svojim zalivima, širokim ušćima reka i lukama koje su okrenute bilo ka Novom svetu, bilo ka zemljama stare grčke, rimske i arapske civilizacije, sačuvala svoj značaj.

Geografski značaj Španije umnogome je povećan postojanjem čitavog niza ostrva. Zauzimajući vrlo povoljan položaj u odnosu na središte međunarodnih pomorskih i vazdušnih komunikacija, grupe Balearskih i Kanarskih ostrva obrazuju, u vezi sa grupom portugalskih ostrva, važne oslone tačke, s jedne strane, između Evrope i Afrike, a s druge, između Starog sveta i Amerike.

Španski posedi u Africi omogućuju metropoli da: a) može vršiti nadzor nad istočnom stranom Gibraltarskog moreuza i priobalnim delom Severne Afrike; b) raspolaže jednim

mostobranom u severozapadnom delu Afrike. Pošto je ove posede gusto naselila i u njima organizovala odgovarajuće političke i upravne vlasti, Španija ih smatra kao »integralne delove nacionalne teritorije«. To svoje prisustvo na afričkom kontinentu ona koristi kao jednu od smernica svoje spoljne politike, pošto želi da igra posredničku ulogu između Evrope i zemalja na afričkoj obali Sredozemnog mora.

Još jedna činjenica, ne manje značajna, utiče što Španija okreće svoj pogled ka Novom svetu. Poznato je da je u XV veku ona predstavljala polaznu bazu i prema Južnoj i prema Severnoj Americi i da je tamo ostavila dubokog traga. Iako su se ovi prekomorski pokušaji, koji su prevazilazili španske mogućnosti u to vreme, konačno završili neuspehom, činjenica je da 150 miliona ljudi u svetu još uvek govori španski i da je Španija umela da izgradi i održi prisne odnose sa svojim bivšim kolonijama s one strane Atlantika. Na taj način, ona je jedna od prirodnih spona između dva kontinenta — što posebno interesuje Sjedinjene Američke Države s obzirom na njihovo nastojanje da stvore što tešnje veze sa mladim latinskoameričkim republikama.

Politički značaj Španije za SAD. Poznato je da se u prošlosti nekada tajanstvena i mračna Španija suprotstavljala napadima Islama, štiteći na taj način čitavu Evropu. U II svetskom ratu ona je zauzela potpuno suprotan stav, jer je stala na stranu fašističkih sila — tj. Osovine. Posle rata, Frankova Španija je nastavila tu politiku. Ona nije htela da pregovara sa SSSR-om, niti da prizna stvoreno stanje u Istočnoj Evropi. I samo to bilo je dovoljno, ističe autor, da navede Amerikance da se približe Frankovom režimu u Madridu.

¹ U toku 1962. godine kroz Gibraltarski moreuz prošlo je 57.340 brodova ili 157 brodova na dan, ili 1 brod svakih 8 minuta (izvor: špansko Ministarstvo informacija).

Duboke promene koje su se odigrale u Africi još su više povećale razloge za približavanje ovih dveju zemalja. Dobijanje nezavisnosti mnogobrojnih afričkih zemalja, njihova sve izrazitija orijentacija ka neutralizmu, a kod nekih neskriveno okretanje prema Istoku, postupno povlačenje Francuske iz Severne Afrike, bukvalno su poremetili tamonožnju ravnotežu velikih sila plan-ski izgrađivanu u prošlosti.

Prisustvo Francuza u Maroku ohrabrilu je Amerikance da se i oni tamo vojnički implantiraju — u četiri poznate baze: Nuaseru, Ben Geriru, Sidi Slimanu i Por-Lioteju. Povoljan razvoj francusko-marokanskih odnosa, želja da se Madrid ne ostavi izolovan, izvanredne mogućnosti koje nudi Iberijsko poluostrvo u oblasti pomorskih i vazdušnih komunikacija, naveli su Sjedinjene Američke Države da u Španiji potraže novo rešenje i stvore jedan mostobran u pravcu Afrike. Uostalom, obe zemlje mogle su samo da izvuku koristi iz ove saradnje: Madrid da uz pomoć Vašingtona pokrene razvoj svoje privrede; Sjedinjene Američke Države da se bez teškoća dočepaju jedne od ključnih pozicija u svetu, pozicije koja upravo dobija svoju vrednost usled povlačenja stranih jedinica stacioniranih na teritoriji nekih afričkih zemalja.

Vojnički značaj. Drugi svetski rat, po mišljenju autora ovog članka, potvrdio je donekle ulogu baza u spoljnoj politici i strategiji velikih sila. Tako su, na primer, baze na Pacifiku omogućile Sjedinjenim Američkim Državama da zadrže nadiranje Japanaca sve do dana kada su bile u mogućnosti da im nametnu svoju volju. Autor smatra da čak ni početak ere interkontinentalnih raketa nije uništio sav značaj baza. »Američke leteće tvrđave« — ako hoće da opstanu u eventualnom

ratu — treba da izgrađuju i održavaju daleke »pipke« smišljeno izabrane u nekoj prijateljskoj sredini.

Zapadna Evropa, ističe autor, uključena je u američki vojni sistem. Međutim, ona predstavlja jednu celinu koja se ne može uspešno braniti, odnosno na koju se ne može osloniti ako se napusti makar i jedan od njenih delova. Španija je upravo jedan od njenih važnih delova. Iako nije uključena u NATO, ona je obuhvaćena perifernom strategijom zapadnih zemalja radi obezbeđenja jugozapadnog dela evropskog kontinenta. Bez neugodnih suseda, sa bokovima prirodno zaštićenim morima, dovoljno udaljena od eventualnog protivnika zahvaljujući prostranstvu francuske teritorije i Pirinejima, Španija je — po mišljenju autora — zaštićena od opasnosti jednog početnog napada. U slučaju pritiska na Francusku, Italiju ili Severnu Afriku, ona može u isti mah da posluži za prikupljanje snaga, kao odbrambeni položaj i utvrđeni logor.

Za Sjedinjene Američke Države, Španija predstavlja veoma važan sektor u okviru čitavog odbrambenog rasporeda, bilo da se radi o osmatranju, pripremanju operacija ili logističkoj podršci napred isturenih divizija. Mogućnostima koje pruža u pogledu rasturanja jedinica, Španija je u stanju da američkim strategijskim snagama znatno poveća izgleda za preživljavanje opasnosti. Njena blizina eventualnom bojištu dopušta da se, usled skraćenih odstojanja, osetno smanji vreme potrebno za intervenciju tih istih snaga. Međutim, Španija je u isti mah i dovoljno udaljena od njega tako da komandovanju može da pruži posebno značajnu zonu za razvoj snaga i njihov manevar.

U slučaju eventualnog sukoba, Španija bi mogla, dakle, da bude

isto tako dobar stožer za prikupljanje snaga kao i platforma za prihvaćanje snaga koje se povlače, ili odskočna daska za intervenciju snaga. Ona ujedno može da posluži kao relejna stanica između Sjedinjenih Američkih Država i Evrope, između Sjedinjenih Američkih Država i Srednjeg istoka, kao i između Evrope i Afrike. Ukoliko bi bila u pitanju neka ofanzivna akcija znatnih konvencionalnih snaga, Španija bi dopuštala širok izbor glavnih pravaca dejstva i ciljeva u okviru ofanzivnih manevara prema Srednjoj Evropi, Severnoj Africi, Bliskom istoku ili Balkanu. Pri ma kojoj hipotezi, Španija je po svom geografskom položaju pozvana da u zapadnom delu Sredozemnog mora igra ulogu čuvara puta koji vodi ka Suecu i Dardanelima.

Toliki skup prednosti dovoljan je, po mišljenju autora članka, da objasni izbor Španije od strane Sjedinjenih Američkih Država. Iskustva kod Ancija i u Normandiji u toku II svetskog rata u pogledu cene kojom je plaćeno iskrcavanje žive sile, nalažu Sjedinjenim Američkim Državama da vojna sredstva još za vreme mira nastave u Španiji.

Još jedan činilac je, svakako, uticao na ovu američku odluku: potreba da se obezbedi široka sloboda akcije u oblasti komunikacija. Velika ostrva, u stvari relejne stanice, na Atlantiku doprinose osetnom skraćivanju pojedinih pomorskih etapa američke RM. Za nuklearne podmornice ta ostrva ne bi predstavljala neko naročito preimućstvo, ali bi zato za brodove sa klasičnim pogonom ona imala punu vrednost. Osim toga, sa obala Galicije na krajnjem severozapadu Španije mogu se osmatrati približavanja i pokreti snaga iz Zapadne Evrope. Na istoku, iz Barcelone, Alikante i sa Balearskih ostrva može se osmatrati

šta se događa na Sredozemnom moru, dok nešto južnije, sa obe obale Gibraltara mogućna je kontrola čitavog saobraćaja kroz ovaj moreuz. Činjenica da Sjedinjene Američke Države raspolazu španskom teritorijom olakšala bi, bez sumnje, pokrete brodovlja zemalja-članica NATO-a. Obratno, sa teritorije Španije bilo bi olakšano sprečavanje pokreta većini protivnikovih površinskih brodova, odnosno ograničavanje pokreta njegovim konvencionalnim podmornicama. U slučaju potrebe može se sa Iberijskog poluostrva organizovati i održavati pomorska blokada koja bi, na primer, imala za cilj presecanje prolaza kroz Sredozemno more.

Španija i njena ostrva nude Sjedinjenim Američkim Državama iste povoljne okolnosti i u okviru vazdušne strategije, garantujući bezbednost leta i snabdevanja. Uprkos današnjim performansama mlaznih aviona i nove tehnike u snabdevanju vazdušnim putem, veliki deo vazduhoplovnih sredstava, po mišljenju autora, još uvek je vezan za usputno snabdevanje gorivom (na relejnim stanicama) prilikom tako dugih letova kao što su oni iz Amerike u Evropu. Prema tome, lanac ostrvskih relejnih stanica na Atlantiku ima poseban značaj i za američko RV.

Najzad, na taktičkom planu špansko tle omogućava upotrebu sredstava za intervenciju svih rodova vojske; ta sredstva bi, eventualno, doprinela otpočinjanju akcije neutralisanja, bilo sa samog Iberijskog poluostrva, bilo sa nosača aviona ili podmornica, protiv neprijateljevih oružanih snaga, njegovog industrijskog potencijala ili komunikacija.

Špansko-američki ugovor od 1953. godine. Iako je 1950. godina formalno označila kraj krstaškog rata zemalja Zapadne Evrope protiv

Frankovog režima, bile su potrebne još tri godine dok je Vašington, ma-
da je u početku bio za obnavljanje
diplomatskih odnosa sa Madridom,
ostvario zadovoljavajuće jedinstvo
pogleda sa španskom vladom. Raz-
govori započeti oko principa dode-
ljivanja američke pomoći Španiji u
zamenu za vojne instalacije na nje-
nom tlu, otpočeli su u martu 1951.
godine, ali su prilično odugovlačeni;
španske vlasti pokazivale su izvesnu
bojazan da bi, odobravajući stva-
ranje stranih baza na tlu Španije,
izgubile jedan deo nacionalne neza-
visnosti.

Izbor generala Ajzenhauera za
predsednika Sjedinjenih Američkih
Država, inače naklonjenog — kako
tvrdi autor članka — uključivanju
Španije u američki strategijski ras-
spored, doprineo je ubrzanju pre-
govora koji su se završili 26. septem-
bra 1953. godine potpisivanjem bila-
teralnog sporazuma o pomoći i od-
brani. Prema klauzulama tog spo-
razuma, Španija je odobrila Sjedi-
njenim Američkim Državama da
mogu izgraditi o svom trošku na
njenoj teritoriji ukupno četiri baze,
povezane međusobno jednim nafto-
vodom, i pravo da mogu koristiti iz-
vesne njene luke u vojne svrhe.
Baze bi i dalje ostale u pogledu
nadležnosti i komande pod Španijom
i bile bi joj vraćene po isteku ugo-
vora.

Kao naknadu za ovo, Španija je
imala da dobije vojnu i znatnu fi-
nansijsku pomoć u obliku poklona,
zajmova i u materijalu. U stvari,
trebalo je da ta pomoć za deset go-
dina dostigne sumu od nekih 2 mi-
lijarde dolara.

Izvršenje klauzula ovog sporazu-
ma bilo je strogo poštovano i od je-
dne i od druge ugovorne strane.
Vojna oprema koju su dale Sjedi-
njene Američke Države omogućila
je Španiji da otpočne sa moderniza-

cijom svoje armije. Osim toga, ame-
rički dolari doprineli su u dobroj
meri stabilizovanju do tada teške
unutrašnje situacije, kao i osetnom
poboljšanju španske privrede —
olakšavajući razvoj industrije, koja
je do tada stagnirala usled nedosta-
tka kapitala.

Sjedinjene Američke Države su
odmah pristupile izradi odobrenih
vojnih instalacija. One su izgradile
uglavnom:

*Za američko strategijsko RV
(Strategic Air Command)*

a) 3 baze za bombardere B-47
koji su naoružani termonuklearnim
bombama, a čiju zaštitu obezbeđuju
eskadrile lovaca-bombardera za u-
potrebu po svakom vremenu; ove
baze su izgrađene u Torežonu kod
Madrida, Valencueli — Sanžiržo kod
Saragose i u Moronu de la Frontera
nedaleko od Sevilje; baza u Tore-
žonu raspolaže takođe i jednim sla-
galištem za snabdevanje i radarima
i izabrana je za mesto glavnog
štaba 16. komande strategijskog
vazduhoplovstva i 65. vazduhoplov-
ne divizije;

b) jednu bazu za snabdevanje
i održavanje materijala u San Pa-
blo, u blizini Sevilje.

Za američku RM

a) vazduhoplovno-pomorsku ba-
zu u Roti, u zalivu Kadiza — u po-
četku namenjenu za logističku po-
držku američkoj VI floti i za prista-
janje američkih nosača aviona;

b) pomoćne instalacije u špan-
skim lukama (El Ferolu del Kaudi-
ljo na severozapadnoj obali Španije,
Kartageni na obali Sredozemnog
mora, Palmi na Majorki i Las Pal-
masu na Kanarskim ostrvima).

Kao što je bilo predviđeno, ove
četiri velike baze bile su međusobno
povezane jednim naftovodom, u du-
žini od 800 km, čiji je početak bio
u Roti. Izgradnja radarskih stanica

u Španiji i na Balearskim ostrvima upotpunjavala je taj raspored baza, izgrađen u rekordnom vremenu zahvaljujući znatnim materijalnim i finansijskim sredstvima Amerikana.²

Počev od 1957. godine Amerikanci su mogli već da postepeno koriste ove svoje vojne instalacije u Španiji. U isto vreme, Sjedinjene Američke Države su postigle to da je nestao onaj teritorijalni »vakuum« koji se do tada pružao između Francuske i Portugalije. Na taj način je, po mišljenju Amerikanaca, i sama organizacija NATO-a postala snažnija.

General Franko je izvukao i druge koristi iz svog saveza sa Vašingtonom. On se uključio u američki diplomatski sistem tako da je, iskoristivši podršku Sjedinjenih Američkih Država, proširio malo po malo svoj nastup i na međunarodnom planu: 1955. godine Španija je primljena u UNESCO i u Organizaciju ujedinjenih nacija, 1958. godine u Međunarodni monetarni fond, 1959. godine u Evropsku organizaciju za ekonomsku saradnju koja je kasnije pretvorena u organizaciju OCDE. Iz svega toga su proizišle duboke promene u korist Španije: došlo je do razvoja putne mreže, turizma, industrije, porasta nacionalnog dohotka, do priliva deviza, stvaranja zlatne rezerve koja sada premašuje sumu od milijardu dolara.

Ugovor od 1963. godine. Problem obnove ugovora postavio se u 1963. godini. Španija je shvatila da joj sopstveni interes nalaže da zatraži od Sjedinjenih Američkih Država da se on obnovi, koje opet nisu mogle da taj zahtev odbiju iz razloga

što je trebalo amortizovati izdatke do tada uložene u Španiji.

Povlačenje raketa iz Grčke i Turske, evakuisanje američkih baza iz Maroka, potreba da se u Sredozemnom moru drže nosači aviona i podmornice opremljeni nuklearnim oružjem, povećali su značaj baze u Roti, tj. Španije. U isto vreme, pored povećanja američke pomoći, Španija je zatražila — verovatno koristeći istu vezu sa SAD — svoje uključenje u NATO³ ili bar zaključenje jednog vojnog ugovora sa NATO-om koji bi, po mišljenju Madrida, »omogućio zemljama-članicama NATO-a da koriste instalacije u Roti«. Međutim, Španija nije uspela da ostvari ni jedno ni drugo.

Uprkos svemu, špansko-američki ugovor je obnovljen 26. septembra 1963. godine za period od pet godina i to u obliku jednog odbrambenog pakta koji garantuje integritet Španije u slučaju eventualne agresije. Izvesne odredbe ugovora od 1953. godine ovog puta su malo proširene:

a) u vojnom pogledu — stvaranjem jednog špansko-američkog savetodavnog komiteta sa sedištem u Madridu, namenjenog da doprinese proširenju saradnje između obe zemlje, posebno da prouči uslove za modernizovanje španskih oružanih snaga;

b) u oblasti ekonomike — pružajući Španiji mogućnost dobijanja novih zajmova u vrednosti od preko 100 miliona dolara.

Ugovor od 1963. godine označio je uspon Španije na diplomatskom polju i podvukao važnost koju Sjedinjene Američke Države pridaju vazduhoplovnim bazama u Španiji, a naročito bazi u Roti koja treba u doglednom vremenu jedina da osta-

² Baze u Španiji koštale su Sjedinjene Američke Države preko 500 miliona dolara.

³ Tom zahtevu se suprotstavilo više zemalja - članica NATO-a.

ne na raspolaganju Amerikancima — o čemu će biti još govora nešto malo kasnije. Poznato je da je ovaj ugovor, još pre no što je zaključen, doveo do jedne sovjetske izjave — upućene Vašingtonu i zemljama južne Evrope — u kojoj se Kremlj suprotstavlja prisustvu podmornica *Polaris* u Sredozemnom moru; ta izjava trebalo bi, prema mišljenju autora ovog članka, da neutrališe opsenu tobožnjeg uspeha koji frankistički režim pokušava da pripiše svom savezu sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Autor ističe da su strategijske koncepcije u stalnom razvoju. Situacija na početku 1964. godine nije više ona kakva je bila pre deset godina. Izgleda da su Amerikanci sada ubeđeni da se rizik od nuklearnog rata smanjio zbog toga što su odgovorni rukovodioci u svetu svesni toga da bi takav jedan sukob izložio opasnosti uništenja i jednu i drugu stranu. Ako bi se takva mogućnost ipak dogodila, Amerikanci smatraju da bi, s obzirom na to da raspolaze dovoljnim snagama, pobedili u svakom sukobu — bio on termonuklearan ili konvencionalan. Izgleda da se kod Amerikanaca smanjuje interesovanje za strategijske bombardere i da ono sve više ustupa mesto ideji upotrebe interkontinentalnih raketa stalno instaliranih na tlu SAD. Održavanje stalnih baza u stranoj zemlji ne pruža više iste prednosti kao ranije zbog pojave novog sistema oružja: nuklearna podmornica — raketa *Polaris*, koji raspolaze sledećim dobrim stranama: pokretljivošću, elastičnošću upotrebe, mogućnošću rasturanja, sigurnošću dejstva, tajnošću upotrebe. Nedavno iskustvo sa »velikim liftom« (*Big Lift*) je, s druge strane, orijentisalo američke duhove na ideju sada mogućeg ojačavanja eventualnog bojišta sredstvima stacioniranim

u Sjedinjenim Američkim Državama. Izgleda da je ova koncepcija za sada pobedila u Vašingtonu. Finansijska opterećenja vezana za održavanje »prekomorskih« baza procenjena su kao odviše skupa u doba kada je američki platni bilans jako deficitaran. Pod pritiskom Kongresa, akcenat je dakle na štednji, pogotovu u sadašnjem predizbornom periodu u Sjedinjenim Američkim Državama.

U takvim uslovima ne treba ništa da začuđava, ističe autor, nedavni nagoveštaj predstojećeg evakuisanja američkih baza iz Španije. Ono što iznenađuje jeste brzina kojom bi se to povlačenje izvršilo: baze kod Saragose već u julu, one u Moronu krajem 1964. godine, baze u Torežonu u toku 1965. godine. Osam radarskih stanica bilo bi preneto u nadležnost španske vlade. Verovatno da su i drugi razlozi uticali na određivanje ovih rokova.⁴

Ako bi se ove perspektive ostvarile, Španiji bi se vratile vazduhoplovne baze u potpuno vlasništvo, što bi za nju predstavljalo stvar prestiža. Nasuprot tome, troškovi oko njihovog održavanja, koje bi u tom slučaju ona preduzela na sebe, teško bi opteretili njen budžet. Što se tiče Amerikanaca, ovo bi značilo postepen povratak više hiljada vojnika i drugih »pripadnika« u Sjedinjene Američke Države, kao i većine bombardera B-47 i aviona-lovaca.

Jedino baza u Roti ne bi bila preneti u nadležnost Španije. Ona bi, naprotiv, mogla da bude još i proširena, pogotovu ako bi postala i baza za podmornice naoružane raketama *Polaris*. Takva mera označila bi, verovatno, kraj prednosti vazdu-

⁴ Možda razlog trenutnom neraspoloženju Amerikanaca treba pripisati trgovачkim ugovorima zaključenim u zadnje vreme između Španije i Kube.

hoplovnih baza i istakla nadmoćnost vazduhoplovno-pomorskih baza. Rota bi sačuvala Iberijskom poluostrvu prvorazrednu strategijsku ulogu pošto bi, kao jedina baza ove vrste u kontinentalnoj Evropi,⁵ postala jedan od glavnih točkova u mehanizmu organizacije NATO-a, kako na operativnom tako i na logističkom planu.

Pri sadašnjem stanju stvari treba, po mišljenju autora, oprezno primati svaku nepotvrđenu informaciju i čuvati se donošenja konačnih sudova u pogledu perspektiva koje nude oružane snage budućnosti. U toj oblasti, mnoga pitanja nateruju na razmišljanje. Sjedinjene Američke Države još su daleko od toga da se konačno odreknu koncepcije strategijskog aviona sa pilotom. Bilo bi prerano doneti neopoziv sud u pogledu budućnosti vazduhoplovnih baza uopšte, a španskih

posebno. Isto tako ne izgleda da će se u neposrednoj budućnosti ostvariti obim transporta *all—jet lift* koji zahteva američki MATS.⁶ Očigledno je, najzad, da sadašnja žarišta u Africi, na Srednjem istoku i u Aziji ne zahtevaju upotrebu interkontinentalnih raketa. Prema tome, po mišljenju autora, konvencionalni bataljoni ostaju oružje ograničenih sukoba i ujedno opravdavaju dalje postojanje aerodroma koji omogućavaju stvaranje vazdušnih mostova do ugroženih tačaka.

Na čisto vojnom planu, Španija će još za dugo zadržati svoj značaj sa Sjedinjene Američke Države, bilo kao strategijska »okretnica« koja ima naročito povoljan položaj, bilo kao operativna baza, logistički centar i relejna stanica na glavnim svetskim komunikacijama.

V. H.

⁵ Holi Loh, jedina evropska baza za podmornice naoružane raketama *Polaris*, nalazi se u Škotskoj.

⁶ Transport bi u tom slučaju u potpunosti obavljali transportni mlazni avioni američkog ratnog vazduhoplovstva. (*Military Air Transportation Service — MATS*).

V. Ščerba: KRATAK PREGLED VOJNE PEDAGOGIJE

U uvodnom delu knjige autor ukazuje na to da za uspešno izvođenje pedagoške prakse postoje školski udžbenici koji sadrže gotove uzore pedagoškog načina rada i strogo određene smernice za izvođenje nastave i vaspitanja, i priručnici koji se pridržavaju izvesnih pravila i razmatraju složene pedagoške pojave. Priručnici ukazuju na to da su pedagoške pojave duboko povezane sa procesima društvenog, političkog i kulturnog života i u njima se mogu naći postavke i pitanja koja treba tek razmatrati i o kojima treba donositi zaključke u vezi sa sopstvenom pedagoškom praksom.

Mada udžbenici mogu pedagogu-praktičaru da pruže znatnu pomoć u rešavanju opštih nastavnih problema, kao i problema vaspitanja, autorova ja namera da ovo delo posluži kao priručnik sa ciljem da ukaže na najteže i složene probleme socijalističke pedagogije, da podigne na viši nivo njenu praksu i da podstakne na razmišljanje o njoj.

U prvom delu knjige autor obrađuje »Osnove vojne pedagogije«, tj. vojnu pedagogiju kao nauku, daje osnovne smernice socijalističkog vaspitanja i njegovu društvenu funkciju. U poglavlju »Opšti pojam vojne pedagogije« autor ističe da pedagogija u vojnoj praksi (široko uzeto) znači »upoznavanje vojnika sa problematikom zadataka vezanih za odbranu zemlje, njihovo ovlada-

vanje znanjima i osposobljavanje u veštinama koje su potrebne za izvršenje tih zadataka.« Usvajajući princip o vaspitnoj ulozi armije, autor podvlači njenu specifičnost koja se ogleda u tome što je proces vaspitanja u vojsci okrenut ka budućnosti, odnosno što on ne bazira samo na potrebama sadašnjosti. Polaznu tačku tog vaspitanja mora da čini »slika budućeg bojišta« i to tesno povezana sa likom vojnika koji će na tom bojištu igrati važnu ulogu. Vrlo je složen posao, ističe autor, prevaspitati vojnika koji u armiju dolazi sa nizom već izgrađenih navika i stavova, a koji ponekad odudaraju od stavova i zadataka armije. Zato je potrebno »tražiti pomoć od psihologa, jer se radi o nizu neophodnih ispitivanja u kojima treba da uzmu učešća sve starešine armije«.

Prema autorovom mišljenju u oblast vojne pedagogije spadaju: opšta pedagogija, koja obuhvata analizu suštine vaspitanja i pruža objašnjenje o osnovnim pedagoškim pojavama;

teorija vaspitanja, koja obuhvata zadatke, sadržaj, principe, metode i organizaciju procesa vaspitanja; i teorija obuke (didaktika), koja otkriva suštinu procesa obuke i objašnjava njen sadržaj.

U drugom delu autor detaljno govori o značaju patriotizma u vojnom vaspitanju i upoređuje sistem vaspitanja u buržoaskim armijama sa sistemom vaspitanja u armijama socijalističkih zemalja odnosno sistemom vaspitanja u poljskoj armiji. On podvlači značaj političkog rada u poljskoj armiji koji treba voj-

V. Ščerba: »Kratka pregled vojne pedagogije« (*Zarys pedagogiki w ojskowej*), Varšava, 1962. godine. Izdanje poljskog Ministarstva narodne odbrane.

nicima da objasni: stanje i rezultate razvoja Poljske, njenu politiku, ulogu i značaj Poljske ujedinjene radničke partije u životu i razvoju poljske države i društva, međunarodnu situaciju, pravedne i nepravedne ratove, agresivne zadatke armija kapitalističkih zemalja, velike narodne i opštečovečanske ciljeve koji stoje pred oružanim snagama Poljske, uzajamnu saradnju i sadejstvo sa socijalističkim zemljama itd. Govoreći o patriotizmu, autor citira reči bivšeg predsednika Republike Poljske Boleslava Bjeruta:

»Patriotizam je žarko, iskreno osećanje koje je vezano za naprednu istoriju naroda, za njegovu kulturu, za zemlju predaka, to je ponos najlepšim narodnim tradicijama, to je osećanje odgovornosti za slavno učešće svoje zemlju u naprednoj istoriji čovečanstva...

...Proleterski patriotizam je najdublji revolucionarni internacionalizam. Nema suprotnosti između patriotizma i internacionalizma. Naprotiv, patriotizam je samo tada iskren, istinit i suštinski kada je internacionalistički. Ne može voleti iskreno i toplo svoju otadžbinu onaj koji se ne bori za slobodu i opštečovečanski napredak.«

Ako se analizira sadržaj tako shvaćenog patriotizma, nastavlja autor svoja razmatranja, onda on izražava, pre svega, odnos građanina prema svojoj otadžbini, narodu i državi, prema drugim narodima i njihovom učešću u borbi za oslobođenje društva.

Analizirajući pojam »otadžbina«, autor dolazi do zaključka da se ne može stati na apstraktnim definicijama, već treba tačno oceniti koliko ta »ideja otadžbine«, posmatrana sa gledišta pedagogije, utiče na misli, osećanja i radnje vojnika. I po običnim shvatanjima i po onim

izraženim u književnim delima — ideja otadžbine vezana je sa idejom slobode, jer iz »slobode otadžbine« proističe lična sloboda svakog građanina.

U svoje doba Lenjin je pisao: »To da proleterima nemaju otadžbine rečeno je u 'Komunističkom manifestu', ali iz tog se ne može izvući zaključak da je pravilno tvrđenje Harveja i njegovih pristalica da je za proletere svejedno u kojoj zemlji žive, da li u nemačkoj monarhiji, ili u Francuskoj republici ili u despotskoj Turskoj. Otadžbina, odnosno politička, kulturna i društvena sredina je najmoćniji faktor u klasnoj borbi proletarijata i nemaju pravo niti Volmar koji formuliše neki 'čisto nemački' odnos proletarijata prema 'otadžbini', niti Harve koji nepravilno tretira tako važan faktor kao što je oslobodilačka borba proletarijata. Za proletarijat ne mogu biti bez značaja politički, društveni i kulturni uslovi njegove borbe, a to znači da proletarijat ne može biti ravnodušan prema sudbini svoje zemlje«.

Istinski patriotizam se sastoji, ističe autor, u pravilnom odnosu građanina prema borbi širokih narodnih masa za odgovarajuće ekonomske, političke, društvene i kulturne uslove, koji im obezbeđuju mogućnost stvaranja i punog učešća u tekovinama prošlih pokolenja. Revolucioner se s pravom može nazvati patriota i nije ništa čudno što su učesnike velike francuske revolucije nazivali patriotima ili revolucionerima.

Prilikom otpočinjanja vaspitanja vojnika u patriotskom duhu, najbolje je početi sa razvijanjem osećanja ponosa kod njih što pripadaju dotičnoj jedinici. Treba ih upoznavati sa istorijatom njihovog puka, njegovim borbama, podvlačeći one

momente kada je on vodio borbu za oslobođenje, ili za obezbeđenje kulturnih vrednosti svog naroda. U tom procesu patriotskog vaspitanja važno je istaći vojnu simboliku, naročito značaj pukovskih zastava.

Da bi armija doprinela učvršćenju lika građanina-patriote, vojni vaspitač je dužan da upozna vojnika za vreme njegovog služenja u vojsci sa istorijatom dotičnih mesta gde boravi njegova jedinica prilikom raznih vežbi i manevara, kao i sa ekonomskim i kulturnim napretkom tih mesta.

Novi socijalistički moral mora da u svesti ljudi pobedi nasleđene kapitalističke osobine, kao: nesavesnost prema društvenoj svojini i prema radu, šovinizam, isticanje kapitalističke kulture i slično.

Život i rad vojnika u vojnom kolektivu dobijaju posebno značenje, jer se vojnik u pogledu svojih osećanja i navika saživljava sa kolektivom.

Prelazeći na proces vaspitanja u duhu svesne discipline, autor razmatra pitanje discipline i demokratije u armiji i njihovu međusobnu uslovljenost. On je mišljenja da se pri tome pojavljuje niz prividnih suprotnosti. »Kako, na primer, uskladiti demokratiju u armiji sa disciplinom i disciplinovanosću?« O tom pitanju razvijena je široka diskusija u poljskoj vojnoj štampi. Sa psihološkog i filozofskog gledišta, po mišljenju izvesnih diskutanata, pojmovi discipline i slobode isključuju se i protivrečni su. Autor smatra da ovakvo gledanje predstavlja osnovnu grešku u čitavoj diskusiji, jer se »demokratija i disciplina, sloboda i prinuda ne isključuju, već uzajamno uslovljavaju«. Na pitanje šta je disciplina, autor kaže: »Disciplina je organizovana prinuda koja ima za cilj organizovanje ljudskog delova-

nja. U stvari, to znači usklađivanje napora u cilju postizanja najboljih rezultata pomoću raspoloživih sredstava. Pojam discipline je tesno povezan sa pojmom rada i truda. Da bismo živeli, dobro radili i pobedili moramo biti disciplinovani. To se podjednako odnosi na pojedinca kao i na čitavo društvo.«

Vojna pedagogija ovaj problem duboko analizira. Disciplina kao takva zahteva vlast, a disciplinovano društvo je ono društvo koje ima centralizovanu i dobro organizovanu vlast. Takva disciplina, izgrađena na vlasti, protivrečna je na izgled sa slobodom, sa demokratijom. U čemu je razlika između dresure i discipline? Autor se ovde radi odgovora poslužio mislima S. Hesena iz njegove knjige »Osnovi pedagogije« (izdata u Varšavi 1931. godine): »Dok se disciplina odnosi na ljude koji imaju razum i volju, dresura se primenjuje na životinje koje nemaju ni jedno ni drugo. Dresura se ograničava na izvođenje prostih radnji i ne ostavlja mesto za slobodno delovanje, a kod discipline se obraćamo slobodnoj volji potčinjenih i njihovom razumu. Kod dresure se primenjuju mehanička sredstva-fizička snaga, strah ili trenutna nagrada. Kod discipline potčinjeni se razlikuje od onoga koji ima vlast po tome što ima ograničenije polje rada i manji stepen odgovornosti, ali je u principu isti takav građanin kao i pretpostavljeni, dok kod dresure nema jednakosti. Dresura je slepo potčinjavanje dresiranog interesima gospodara. Svojevrsno izopačavanje koje dovodi do pretvaranja discipline u dresuru zapaža se tada kada vlast, koja je samo uslov za postojanje discipline, postane sama sebi cilj.« Autor navodi: »Degeneracija svake vlasti počiva, između ostalog, na tome da ona potcenjuje one kojima upravlja«, a Hesen u svo-

joj knjizi kaže: »Degenerisana vlast, u datom slučaju, postupa sa ljudima kao da su oni stvari bez volje i razuma. . . «

Iskustvo uči da svaka vlast koja disciplinu pretvara u dresuru mora propasti, jer vlast koja počiva na dresuri ne uništava čoveka, već ga obespravluje, a to je razlog da se kod potčinjenog razvije nepoverenje i mržnja prema onome ko je na vlasti. Normalno je da će potčinjeni, u ovom slučaju, izvršavati zadatke iz bojazni, ali će u svakom slučaju koristiti priliku da izbegne naređenje.

Autor dalje ističe da izopačavanje discipline vodi dresuri, a sloboda lišena discipline samovolji. I jedno i drugo dovode do pogrešnih konstatacija da je demokratija protivrečna disciplini. Vrlo često se zaboravlja da su moralne i zakonske norme neophodni faktor koji regulišu odnose među slobodnim ljudima. Svesna vojna disciplina igra ogromnu ulogu u razvoju armije i njenom izvršavanju zadataka. U procesu vaspitanja i stvaranja svesno disciplinovanog vojnika osnovno je da on shvati neminovnost postojanja armije koja je pozvana da brani otadžbinu. Služeći u armiji, vojnik je dužan da se pokorava naređenjima pretpostavljenih i da sebe ubedi da su to zakoni o kojima se ne može diskutovati i da to on radi u interesu svog naroda i otadžbine. Od vojnika se ne traži samo da bude disciplinovan, već da svojim primerom utiče pozitivno na nedisciplinovane vojnike i da se u sredini u kojoj se nađe pokaže kao primer vojnika i predstavnika armije. Naročito je korisna ona disciplina koju vojnik ispoljava onda kada samostalno odlučuje, na primer, u ratu kada savlađuje strah i kada do izražaja dolazi njegova hrabrost i požrtvovanje. Hrabrost je spoljna pojava di-

scipline. Od discipline do hrabrosti samo je jedan korak. Kroz disciplinu se odražavaju odnosi pretpostavljeni-potčinjeni kako u službi tako i van nje.

Kao uslove u kojima se stvara svesna vojna disciplina, autor navodi: kasarnski život većeg broja ljudi i samu sredinu koja se sastoji od aktivnog kadra i vojnika koji služe svoj rok. Vaspitač mora voditi računa o ulozi i značaju tih uslova zajedničkog života i rada vojnika u formiranju discipline.

Kadrovska služba se, po mišljenju autora, može podeliti na dva perioda:

a) od dolaska regruta u jedinicu do polaganja zakletve, i

b) od polaganja zakletve do odsluženja vojnog roka i prelaska u rezervu.

Prvi period je vrlo kratak, ali neobično važan za postavljanje temelja vojne discipline. Pre dolaska u armiju svaki pojedinac je živeo i radio na svoj uobičajeni način. Prvih dana po dolasku u armiju svaki minut njegovog života obuhvaćen je odredbama vojne discipline i regulisan zapovestima i naređenjima. S obzirom na to da u vojsku dolaze ljudi različitih profesija: radnici, seljaci, intelektualci, književnici, umetnici i drugi, svaki od njih na svoj način doživljava postrojavanje i potčinjavanje svoje volje pretpostavljenom. Vrlo je teško da se svi ti ljudi uklope u mehanizam vojničkog života i disciplinuju, a da se pri tome ne izgubi individualnost, pa donekle i dostojanstvo svakog od njih. Usled toga je, ističe autor, neophodna brigada pretpostavljenih za regruta baš u tim prvim danima, jer od toga zavisi dalji život i rad hiljade mladih ljudi kod kojih treba razviti ljubav prema armiji i vojničkom pozivu. U tom periodu upravo i dolazi do oponiranja pojedinih re-

gruta na razne zapovesti i naređenja, jer gotovo svaki regrut sa rezervom i nerado prima vojnički način života. Tada ujedno dolaze do izražaja oštri sukobi između starih i novih navika.

Drugi period počinje od polaganja zakletve. Na početku ovoga perioda očividno je da mladi vojnici, u načelu, već poznaju svoje obaveze, da su se pomalo privikli na vojnu službu i da su stekli neke osnovne disciplinske navike. No, i pored svega ovoga, nepravilno bi bilo tvrditi da u ovom periodu nema sukoba. Autor ukazuje na dve vrste tih sukoba:

a) Sukobi koji nastaju usled otpora ograničenju građanske slobode u vojsci. To su sukobi između nedisciplinovanih pojedinaca i starešina, ili između tih pojedinaca i celog kolektiva.

b) Konflikti koji nastaju usled nepedagoških postupaka starešina, na primer:

„grubog i arogantnog odnosa prema potčinjenima, vređanja njihovog dostojanstva;

primene »metoda pritiska«; nedostatka jedinstvenog sistema rukovođenja i vaspitanja, izdavanja protivrečnih zapovesti ili naređenja i slično.

U posebnoj glavi drugog dela autor govori o estetskom vaspitanju u vojsci, pri čemu je obuhvatio:

a) pojam estetskog vaspitanja i njegove zadatke,

b) psihološke osnove estetskog vaspitanja,

c) sredstva estetskog vaspitanja vojsci.

Prilikom estetskog vaspitanja veliku ulogu igra vaspitanje u duhu socijalističkog morala koje otkriva osećanje vrednosti i razlikuje istinski lepo od prividno lepo.

Da bi se uspelo u estetskom vaspitanju vojnika, neophodno je usadivati kod njih veštinu stvarnog razumevanja lepog, buditi i razvijati estetske potrebe, a to se postiže vežbanjem u analiziranju i interpretiranju estetskih faktora i stvaranjem uslova vojnicima da u slobodnom vremenu što više pažnje posvete kulturnom radu.

Mašta igra značajnu ulogu u estetskom vaspitanju. Veština je čitati jedno umetničko delo i kroz njega otkrivati ideje autora toga dela. Umetnost otkriva i produbljuje kod čoveka heroizam i druga plemenita osećanja. Umetničko delo, ističe autor, ima veliki vaspitni značaj jer podstiče čoveka na zauzimanje određenog stava i na doživljavanje određenih situacija. Uostalom, ono podstiče i na samostalno umetničko stvaranje.

S obzirom na to da kod estetskog vaspitanja veliku ulogu igra neposredni kontakt sa estetskim vrednostima, autor ističe važnost izgleda kasarni, vojničkih sala i slično. Pošto vojnik teško može sam da formira pravilne sudove o pojedinim umetničkim delima, dužnost je starešine — vaspitača da mu u tome pomogne. Veoma su se korisne pokazale diskusije organizovane posle pročitanih književnih dela.

Treba težiti tome da se kod vojnika razvije inicijativa za samostalno pisanje, a naročito za opisivanje pojedinih momenata iz života i rada jedinice u kojoj se vojnik nalazi na odsluženju kadrovskog roka. Važno sredstvo u estetskom vaspitanju vojnika, koje je i do sada uspešno primenjivano, jeste slušanje muzike i učenje pevanja i sviranja na muzičkim instrumentima. »U oblasti muzike treba staviti akcenat na amatersku muzičku delatnost vojnika. Najbolji način te delatnosti je horsko pevanje i učešće pojedinih voj-

nika u orkestrima. Tu treba istaći da horovi i orkestri (na primer, pu-kovski) mogu odigrati veliku ulogu u jačanju kolektivnog duha jedi-nice.«

Ne treba zaboraviti da bioskop-ske i pozorišne predstave, kao i raz-gledanje muzeja i tome slično, ima-ju snažnog uticaja na estetsko vaspitanje vojnika. Idejno-vaspitni uticaj imaju takođe razne svečano-sti, bilo državne ili unutar jedinice, kao i novogodišnja jelka, umetničke večeri itd.

U posebnoj glavi drugog dela au-tor govori o principima i metodama vojnog vaspitanja. Kao glavne principe on navodi:

a) *Socijalističku idejnost* (koja svojim delovanjem na svest vojnika treba da doprinese da on shvati zna-čaj zadatka koji se mora izvršiti. Mada se nekada vojnici, i pored njihovog reagovanja, primoravaju da izvrše neko naređenje, treba im objasniti da ova prinuda proizilazi iz potrebe da se tako radi, a ne iz »kaprica pretpostavljenog«.

b) *Sistematičnost u vaspitanju* koja se sastoji u postepenom posta-vljanju zadataka od strane pretpo-stavljenih, u postepenoj upotrebi sredstava koja su od uticaja na vaspitanje i u neprekidnosti postupaka koji pozitivno utiču na njegovo iz-vođenje. U praksi to izgleda ovako: često se dešava da se vojniku daje jedno naređenje, a posle kratkog vremena drugo, a ne kontroliše se prethodno da li je i kako izvršio prvo. Sem toga, dešava se da se pri izricanju kazni, ili prilikom pohvaljivanja ili nagrađivanja odmah da-ju najveće pohvale ili nagrade, či-me se narušava princip postepenosti upotrebe sredstava koja utiču na vaspitanje. Autor navodi da je naj-štetnija pojava u vaspitanju vojni-ka ta što se disciplinske mere pre-duzimaju tek onda kada neki vojnik

ili jedinica napravi prekršaj. Pe-dagoški bi bilo ispravno da stare-šine skreću pažnju (svojim potči-njenim na najmanje prestupe, bez obzira na to kakve vrste i karaktera oni bili, a ne da čekaju da se isti pretvore u kršenje propisa.

c) *Stvaranje i učvršćenje navika.* U toku vaspitanja veoma je važno sticanje navika kod vojnika. Treba težiti da se kod njih izgrade i učvr-ste trajne navike i to ne samo u pogledu izvršavanja zapovesti i na-ređenja, već i izgrađivanja pozitiv-nih osobina, kao što su: hrabrost, istrajnost, odlučnost i druge.

d) *Kolektivnost delovanja.* Posle uklapanja vojnika u jedinicu, među njima se razvijaju drugarske i pri-jateljske veze; oni postaju jedan drugom bliži u ideološkom pogledu. Međutim, tek posle izvesnog vre-mena provedenog u izvršavanju za-jedničkih zadataka i grupnom radu, kod vojnika se rađa osećanje da je to njegova jedinica. Ta osećanja i veze su sve čvršći ukoliko vojnici duže žive i rade zajednički. Iz toga se stvara osećanje o radu jedinice kao celine. Starešina-vaspitač to treba da iskoristi za svoje vaspitne ciljeve.

e) *Poštovanje ličnosti vojnika.* S obzirom na to da je svaki vojnik rastao, razvijao se i vaspitavao pod različitim uslovima, u raznim dru-štvanim sredinama, veoma je važno svakom od njih prići pojedinačno. Treba voditi računa o ličnom dostojanstvu čoveka, jer su svi ljudi ma-nje ili više osetljivi na to.

f) *Autoritet starešine* počiva na njegovom punom zalaganju i odno-su prema radu, pošto on daje pri-mer svojim vojnicima. Stvarni au-toritet starešine proističe iz dubokog osećanja poštovanja vojnika prema moralnim i duhovnim vrednostima svog starešine.

Kao metode vojnog vaspitanja autor navodi: metod objašnjavanja, metod ličnog primera, metod vaspitanja kroz vežbe i metode kažnjavanja i nagrađivanja.

Metod objašnjavanja sprovodi se kroz razgovore, pripovedanja, diskusije i slično. Cilj ove metode jeste da se vojniku objasni ne samo kako nešto treba da uradi, već i zašto tako da uradi a ne drugačije. Od dobrog objašnjenja često zavisi izvršenje zadatka.

Metod ličnog primera igra veliku ulogu u vaspitanju vojnika. Najbolje uspeva onaj starešina koji ličnim primerom pokazuje potčinjenima kako treba raditi i ponašati se. I najmanji negativni postupci starešine negativno se odražavaju na rezultate vaspitanja i obuke. Starešine su ponekad sklone da pojedine zadatke i dužnosti dele na manje i više važne. To je ozbiljna greška jer je potčinjeni tada prinuđen da sam ocenjuje koje je naređenje pretpostavljenog više a koje manje važno; usled toga on ta naređenja i propise izvršava nesavesno. Neke starešine smatraju da nije velika greška ako vojnik neko naređenje izvrši i nekoliko minuta kasnije, »jer to nije ratno stanje« — kako oni kažu. Takav starešina greši, jer celokupna vojna služba, kao i održavanje stalne bojeve gotovosti zahtevaju od svakog vojnika navikavanje na veliku tačnost.

Metod vaspitanja kroz vežbe ima poseban značaj. Sa gledišta vaspitanja treba obratiti pažnju na sledeće: vaspitno dejstvo imaju samo solidno pripremljene i planski i dosledno sprovedene vežbe i zanimanja; vaspitno utiču one vežbe koje obogaćuju vojnika znanjima i veštinama; i vežbe i zanimanja vaspitavaju samo u slučaju ako starešina strogo kontroliše tačnost izvršavanja zadataka i ako pravilno ocenjuje

rezultate rada vojnika. »Objašnjavanje i lični primer nisu dovoljni za oformljivanje, na primer, vojne discipline. U procesu vojnog vaspitanja mora biti obezbeđeno jedinstvo teorije i prakse, jedinstvo svesti i radnje.« Strojeva obuka zauzima vidno mesto u celom sistemu obuke i vaspitanja. Ona podiže disciplinu kod vojnika, stvara kod njega trajne navike, razvija spremnost i tačnost u izvršavanju naređenja. Zato komandiri nižih jedinica treba da obrate pažnju na neprekidnu i sistematsku obuku vojnika iz strojevog pravila.

Metode kažnjavanja i nagrađivanja. Autor smatra da je u pedagoškoj praksi bilo mnogo sporova o ulozi, značaju i mestu kazni i nagrada u sistemu vaspitanja. Po njegovom mišljenju, i jedne i druge utiču na vojnike na taj način što kod njih povećavaju razumevanje za red i odgovornost za rad. »Pravilno shvaćena kazna ili nagrada-pohvala postaje jedno od važnih, mada ne i glavnih, načina za oformljenje vojne discipline«. Da bi kazna imala vaspitni uticaj treba o kažnjenoj prethodno stvoriti mišljenje, jer se dešava da vojnika koji se vraća u četu po izdržanoj kazni zatvora drugovi smatraju »herojem«. Treba takođe povesti odlučnu borbu protivu kulta »lukavstva«, jer se ono izražava u varanju pretpostavljenoga, kroz cinično prilaženje starijim i nepriskojno izražavanje o njima. Važnu ulogu u formiranju mišljenja o kažnjenoj i razbijanju kulta »lukavstva« igra čitav vojnički kolektiv. Sem pohvala i nagrada, postoje i druga efikasna sredstva za isticanje primernih vojnika, kao: pisma porodici, ženi, ustanovi, vojničkim novinama, postavljanje slika takvih vojnika u sobi, isticanje njihovo na skupštinama ili zborovima vojnika, dava-

nje besplatnih karata za pozorište, bioskop i slično.

U trećem delu knjige autor obrađuje probleme metodike obučavanja vojnika. On najpre objašnjava komplikovanost procesa obučavanja vojnika. Zatim iznosi problem formalizma u procesu obučavanja i puteve njegovog savlađivanja. »Pod formalizmom u obuci vojnika podrazumeva se odvajanje forme od sadržine, to jest mehaničko učenje školskih materijala bez staranja da se oni shvate.« Iako se vojniku prenose potrebna znanja za praktičan rad, starešina se mora postarati da ta znanja ne budu formalna, da učenje ne bude mehaničko.

Vojnik treba na kraju obuke da stekne pravilne predstave o predmetima i pojavama. Materijalni svet se odražava u svesti ljudi u formi predstava, pojmova i zakona. Njih ne treba, po rečima autora, »...mehanički trpati u glavu vojnika. Sam vojnik je dužan da ih oformljava pod rukovodstvom i pomoću starešine. Smisao metodike obučavanja počiva na rukovođenju tim komplikovanim procesom koji se vrši u svesti vojnika za vreme obuke.«

Potom autor obrađuje uticaj sadržine obuke na proces vaspitanja vojnika, gde obuhvata proces ovlađivanja ratnom tehnikom i proces tehničke obuke.

Važan elemenat u procesu obuke predstavlja poverenje vojnika u svoje naoružanje i opremu. Zahvaljujući tom poverenju vojnik postiže bolje rezultate u mirnodopskoj obuci, a za vreme rata se smelije i racionalnije njima služi. Naročito je važno da se to poverenje sačuva prema starom naoružanju i opremi i onda kada se uvodi novo naoružanje. Autor citira Lukova, koji piše o potrebi da se vojnik ubedi u vred-

nost naoružanja i opreme domaće proizvodnje. Naročito treba isticati sopstveno naoružanje koje ima prevagu nad onim suprotne strane.

U procesu taktičke obuke dolaze do izražaja sva znanja, veštine i navike o kojima je govoreno u ranijim periodima obuke. U periodu taktičke obuke dolazi do pune koordinacije svih dejstava jedinica. I pored toga što je cilj izvođenja taktičkih vežbi da se predstavi situacija što približnija onoj u ratu, ipak vojnik izvodi radnje u napadu ili odbrani protivu zamišljenog neprijatelja, on vidi da nema stvarnog uništavanja žive sile, vatrenih sredstava i položaja neprijatelja, usled čega su i misaoni proces i sve radnje drugačiji od onih u stvarnoj borbi. »Otuda zamišljanja svake vrste u procesu taktičke obuke, bez obzira na njihovu neophodnost, čine uvek smetnje u toj obuci čiji je cilj učvršćenje borbenih osobina vojnika.« Veoma je korisno izvoditi razna zanimanja na terenu bez obzira na godišnje doba, udaljenost, kratkoću vremena i slično, kao, na primer, duge marševe, forsiranje prepreka, vežbe sa kartom na terenu itd. Ove vežbe doprinose tome »da se vojnik, savlađivanjem stvarnih prirodnih prepreka sa kojima se može sresti za vreme rata, nauči da savlađuje samoga sebe i te prepreke. Bojna gađanja, bacanje ručnih bombi, prelazak tenkova preko rovova, takođe znatno doprinose da se vojnik osposobi za ratna dejstva.«

U posebnoj glavi autor tretira didaktičke principe vojne obuke. Istaknuti vojni teoretičari podvlače važnost obuke za izvršenje zadataka armije, pored idejnog lika vojnika.

Kroz analizu procesa obuke mogu se uočiti njegove osnovne smer-

nice, koje se nazivaju didaktičkim principima obuke. Kao glavne autor navodi: a) princip svesnog i aktivnog učešća vojnika u procesu obuke; b) princip sistematičnosti; c) princip pristupačnosti; d) princip očiglednosti; e) princip učvršćivanja znanja, i f) princip kolektivnog rada.

Da bi se realizovao prvi princip, neophodno je ispuniti nekoliko zahteva; ukazujući vojnicima na važne društvene događaje sa kojima je povezana armija, treba razviti kod njih interesovanje. Instruktor mora uvek da objasni vojnicima kakav značaj ima izvođenje vežbi za njih i kako ta iskustva treba koristiti za uspeh u borbi; dobro voditi instruktazu znači govoriti prostim, jasnim i za svakog vojnika razumljivim jezikom. Akcenat uvek treba stavljati na principijelna pitanja određene teme. Naročito objašnjavati one radnje koje vojnici moraju ne samo da nauče napamet, nego i da ih usvoje, tako da im pređu u naviku; ujedno je potrebno proveravati pređeno gradivo i to kod najslabijih vojnika.

Princip sistematičnosti je veoma važan u obuci. On dolazi do izražaja kroz svaki period vojne obuke. Američka pravila predviđaju da se počne od najprostijih saznanja i od najlakših radnji, a zatim starešina treba da poveže u jednu celinu — postepeno i po meri napredovanja obuke — sva komplikovanija saznanja i praktične vežbe da bi vojnici dostigli odgovarajući nivo. U toku izvođenja obuke neophodno je proveravati pređene radnje, pa tek onda ići na složenije; na kraju treba ponoviti sve, a naročito one koje su slabo pređene.

Princip pristupačnosti može biti ostvaren samo ako je usklađen sa intelektualnim i drugim mogućnostima vojnika. Sadržina obuke nije pristupačna vojniku ako nije uskla-

đena sa njegovim intelektualnim razvojem; u tom slučaju, ona je teška za njega, pogotovu ako vojnik nije dovoljno ovladao prethodnim znanjima i pojmovima od kojih zavise njegove mogućnosti primanja novih znanja. Načelo da se počinje sa lakšim i ide ka težem i od poznatog ka nepoznatom, ostaje i dalje vrlo aktuelno.

Princip očiglednosti ne može se izraziti kroz reči. Osnovu realizacije tog principa u procesu obuke predstavlja prikazivanje. Autor smatra najvažnijim sledeća prikazivanja: prirodnih predmeta i situacija, trodimenzionalnih modela, izgleda prirodnih predmeta (fotografija, slika, crteža i tome slično), šematskih slika, odnosno podsećanje na iskustva na bazi kojih se reprodukuje slika, kao i prikazivanje konstrukcije sintetičkih slika pomoću teksta.

Dobro prikazivanje treba da pobudi interesovanje kod vojnika, objasni o čemu je ranije govoreno, omogući vojnicima da shvate šta se time želi postići itd.

Kod principa učvršćivanja znanja, autor ističe da organizacija procesa obučavanja nije usmerena na brzo učenje i razumevanje, već na usvajanje programskog materijala za duže vreme. Pedagogija i psihologija pružaju puno dokaza o tome da posle kraćeg vremena ljudima ostane u glavi vrlo malo od naučenog, iako su sa interesovanjem slušali predavanja i učili taj isti materijal. Stoga se i pojavljuje problem tehnike učenja. Pri učenju se treba osloniti na princip trajnosti znanja koji usmerava na to da ponavljanje ne bi smelo da bude mehaničko predavanje pređenog materijala, već novo i još dublje njegovo proučavanje. Tu se treba obratiti psihologiji radi objašnjenja kako deliti materijal za obuku iz pojedinih

oblasti na delove, koje delove predavati u određenoj jedinici vremena, šta ponavljati i u kom vremenskom periodu. To će objasniti problem zamora i sposobnost usvajanja materijala od strane vojnika.

Osnov za kolektivan rad su međusobni odnosi vojnika, koji treba da budu drugarski i prijateljski. Zajednički uslovi života vojnika čine da se oni naviknu na zajednički rad u okviru svoje jedinice.

Autor na kraju ove glave iznosi da sve navedene principe treba uzimati u celini a ne odvojeno, a njihova primena u jedinicama zavisi od specifičnih ciljeva i sadržaja obuke. Principi obuke i principi vaspitanja su nerazdvojno povezani.

U poslednjoj glavi trećeg dela knjige autor iznosi metode obuke. On ih deli na opšte i posebne. U opšte spadaju one čije se osnove i primenjena sredstva odnose na obuku u celini, a u posebne one koje obuhvataju tzv. metodiku pojedinih oblasti, na primer, metodiku strojeve obuke, obuke u gađanju, taktičke obuke i slično. Autor obrađuje samo opšte metode obuke, koje deli na metode koje baziraju na reči (objašnjavanja, razgovori i diskusije, pripovedanja i predavanja, priručnici i pravila), metode obuke koje baziraju na posmatranju, metode koje se oslanjaju na rad vojnika, metode učvršćenja znanja, metode ispitivanja itd.

U četvrtom delu knjige autor obrađuje pitanje ličnosti uopšte, ličnosti oficira posebno, ratnu problematiku i zadatke političko-vaspitnog rada. On kaže da je pojam ličnosti veoma bogat po sadržaju, jer obuhvata »razne ljudske osobine, raznovrsne forme političke, društvene, ekonomske i kulturne aktivnosti«.

Psihološki priručnici drugačije definišu pojam ličnosti. Dalje autor objašnjava koji sve faktori utiču na formiranje čovekove ličnosti i koliko čovek svojim radom doprinosi njenom formiranju. »Posmatran sa marksističke tačke gledišta, problem, šta je čovek kao ličnost' poprima sasvim drugo značenje. Radi se o razmišljanju u kom stepenu i u kojoj meri čovek neprekidno stvara samog sebe, menjajući i usavršavajući uslove svog postojanja.« Stručnost oficira i vojna pravila određuju delokrug društvene funkcije oficira. »... Govoreći o ličnosti oficira moramo precizirati skup neophodnih znanja, veština i navika sa kojima ga moramo obezbediti da bi ga pripremili za određenu delatnost, tj. za njegovu ulogu. To znači da sužavajući naša ispitivanja na područje 'ličnosti oficira', prelazimo na teren vojne pedagogije«.

Starešina-oficir mora raspolagati, pored važnih psihičkih osobina, i skupom znanja, veština i navika koje su neophodne za vaspitanje i rukovođenje vojnim kolektivom.

Često se za nekoga kaže da je rođeni komandant. Američki naučnik Kopland piše u svojoj knjizi »Psihologija i vojnik«: »Ako istorija uopšte dokazuje nešto, onda dokazuje da se niko nije rodio velikim komandantom već je to postao kasnije. Nije klasna privilegija — biti komandant. Nelson, Napoleon, Kromvel, Velington, Robert E. Li, Stenvil, Džekson — da li je iko od njih bio rođeni komandant. Oni su bili veliki komandanti jer su poznavali svoju struku i to temeljito. Imali su pouzdanja u svoje snage, pouzdanja koje je izraslo iz rezultata koje su postigli; oni su povezali visok nivo stručnih znanja i veština sa dubokim interesovanjem i brigom za ljude

koji su im bili potčinjeni. Oni su shvatili da mogu komandovati ljudima samo u tom slučaju ako to ovi sami hoće i činili su što su mogli da bi ljudi to želeli.

Merilo vrednosti ličnosti starešine-oficira je njegov rad za dobro kolektiva u smislu stvaranja novih vrednosti koje su korisne za društvo, novih usavršavanja vojne tehnike, novih dostignuća u oblasti taktike, novih uspeha u metodama vaspitanja i obuke vojnika. U važne lične osobine koje treba razvijati kod starešine autor ističe:

dobro poznavanje svog poziva, kroz koje se stiče autoritet kod vojnika i starešina i što obezbeđuje uspeh nastave;

govor i veštinu izlaganja, što omogućava da starešina uspešno prenosi znanja na potčinjene;

odgovarajuće ponašanje; starešina se može ponašati kao komandant onda kada potčinjeni steknu poverenje u njega ne samo kao instruktora, već i kao čoveka; ponašanje oficira van službe nije »privatna« stvar; autoritet oficira podižu osobine, kao: energičnost, hrabrost, smelo donošenje odluka i slično;

kulturu i spoljni izgled; iskustvo govori da je visok nivo lične kulture oficira jedan od odlučujućih faktora u vaspitanju vojnika;

doslednost u onome što govori i što radi.

B. VI.

Vlado SEGRT

RATNE USPOMENE

IZDANJE VOJNOIZDAVAČKOG ZAVODA — BIBLIOTEKA »IZ RATNE PRO-
SLOSTI NAŠIH NARODA« BEOGRAD, 1964. GODINE. KNJIGA IMA 485 STRANA.

Autor ovog memoarskog dela jedan je od najistaknutijih organizatora i rukovodilaca ustanka i narodnooslobodilačke borbe u Hercegovini. Prilikom pisanja ovog značajnog dela, on se nije oslanjao samo na svoja izvanredno sveža sećanja, već je na određen način konsultovao neke preživjele učesnike iz tih dramatičnih zbivanja i delimično koristio sačuvanu dokumentaciju iz rata. Sve je to vešto utkano u jednu celinu, tako da smo dobili zanimljivu knjigu pisanu svežim, narodnim jezikom, koja se čita kao najinteresantnija literatura. Ova knjiga predstavlja svojevrсну, celovitu sliku zbivanja u Hercegovini i burnog i slavnog puta hercegovačkih jedinica za vreme narodnooslobodilačkog rata, jer autor ne opisuje samo ono što je video i doživio nego izlaže i događaje na drugim područjima u kojima on nije neposredno učestvovao.

Autor počinje knjigu sa aprilskim ratom i raspadom bivše jugoslovenske vojske u koju je on bio mobilisan i dočarava nam atmosferu u 150. puku za vreme kratkotrajnog, neslavnog rata i razočaranja vojnika koji su bili spremni da se odupru fašističkoj najezi. Zatim opisuje povratak u svoj rodni kraj, u trebinjski srez, stanje u Hercegovini posle kapitulacije, odjek vesti u masama o uspostavljanju ustaške strahovlade u okolnim gradovima u Hercegovini i zverske pokolje ustaša, čime su one nedvosmisleno demonstriali zločinački, fašistički karakter svoje vlasti.

Ali u tom haosu ustaškog divljanja i očaju obezglavljenih masa, komunisti su svojim pozivom narodu da pruži otpor okupatoru i ustašama postali jedino uporište nade i vere u mogućnost opstanka i samoodržanja kroz oružani otpor fašističkim koljačima. Otuda u Hercegovini počinju prve oružane borbe i organizovanje ustaničkih jedinica još pre napada hitlerovske Nemačke na SSSR i pre poziva CK KPJ narodima Jugoslavije na ustanak.

Zatim slede veoma verni i živi opisi ustaničkog poleta, organizovanja partizanskih jedinica širom Hercegovine i stvaranja velike slobodne teritorije i nove vlasti sa zametkom svih atributa nove narodne države.

Na to se nadovezuju opisi velike neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju u Hercegovini, krize ustanka, napuštanja Hercegovine i odlaska u Bosansku krajinu gde je formirana Deseta hercegovačka brigada. Veoma je upečatljivo opisan težak i slavan borbeni put ove naše poznate partizanske brigade u Bosanskoj krajini, herojske borbe koje je ona vodila u četvrtoj i petoj ofanzivi i njen povratak u Hercegovinu kao znatno oslabljena i iscrpna jedinica na koju nasreću četnici da bi je dokrajčili. Ali poslovična upornost i žilavost partizanskih jedinica i nesalomljiva vera u pobedu preodolevaju sve teškoće i krize iz kojih Deseta brigada izlazi kao pobednik

koji ponovo diže borbeni duh u hercegovačkim masama, jača se brojno, otima novo oružje od neprijatelja, širi i učvršćuje slobodnu teritoriju, stvara nove jedinice i najzad se svi ti naponi krunišu formiranjem Dvadeset devete hercegovačke divizije. Ona će, nakon definitivnog oslobođenja Hercegovine, goneći neprijatelja stići čak do Trsta i Slovenije.

Naročito treba istaći uspele i sa ljubavlju opisane čitave galerije likova boraca i rukovodilaca, među kojima se ističu likovi: Mire Popare, Petra Drapšina, Save Kovačevića, Pere Četkovića i drugih.

Ova knjiga, zbog svoje autentičnosti, proverenosti podataka, zanimljivog i živog pisanja i korektnog stila, predstavlja interesantno štivo kako za običnog čitaoca tako i za istoričara.

A. S.

NEBESKA KONJICA

IZDANJE VOJNOIZDAVAČKOŽ ZAVODA — VOJNA BIBLIOTEKA »INOSTRANI PISCI«, BEOGRAD, 1964. GODINE.

Na osnovu mnogobrojnih izvora i službenih dokumenata, u ovoj knjizi je dat istorijat razvoja helikoptera i to najvećim delom kroz opis eksperimentisanja, obuke i iznalaženja novih formi za izvođenje pomorsko-desantnih operacija. Po mišljenju autora knjige, pomorsko-desantne jedinice su prve pravilno uočile značaj helikoptera i prve ga praktično primenile kao borbenu sredstvo u korejskom ratu. Na razvoj helikoptera naročito su uticali razvoj nuklearnog naoružanja, zahtev za rastresitošću borbenog poretka i potreba da se za izvršenje pomorskog desanta, pored dejstva sa mora i kopna, obezbedi i dejstvo vertikalnim »obuhvatom iz vazduha«.

Od prvih helikoptera početkom ovog veka, koji su se jedva odlepljivali od zemlje da bi preleteli dvadesetak metara, preko auto-žira i helikoptera koji su mogli poneti svega 1—2 čoveka, pa sve do savremenih mašina Sikorskog i drugih poznatih konstruktora koji izvršavaju složene i raznovrsne zadatke, u knjizi su brižljivo opisani uspesi, neuspesi, zahtevi, uticaji i raznovrsne teškoće u probijanju novih shvatanja, stvaranju pojedinih prototipova, pa sve do široko upotrebljivog serijskog proizvoda.

Razvoj tehnike izrade helikoptera i razvoj taktičkih postupaka za njihovu primenu prepliću se sa razvojem savremenog naoružanja uopšte, a naročito sa razvojem nuklearnih sredstava i probama u Nevadi i na Bikiniju. Objašnjenja su protkana iskustvima iz opšte obuke i vežbi, kao i pomorsko-desantnih operacija u II svetskom ratu i lokalnim ratovima posle njega.

Posebno su značajna iskustva stečena u Koreji gde je i došlo ne samo do prve već i dosad najsvestranije primene. Tim iskustvima je zato opravdano posvećen veliki deo knjige. Dati su konkretni primeri, autentične izjave odgovornih starešina pri postavljanju zadataka ili podnošenju izveštaja.

U knjizi su opisani sledeći zadaci na kojima se helikopter praktično ogledao:

- izviđanje položaja — naročito za potrebe komandovanja i artiljerije;
- korišćenje helikoptera za komandovanje neposrednim letenjem komandanta iznad položaja i svojih jedinica za vreme kretanja;
- smenjivanja jedinica do veličine bataljona;
- kao sredstvo veze za prenošenje naređenja i izveštaja;
- za polaganje telefonskog kabla na brdskom, planinskom i uopšte teškoprohodnom zemljištu;
- forsiranje reka — prebacivanje jedinica jačine do jednog puka;
- vazdušni desant u okviru pomorsko-desantnih operacija — prebacivanje jedinica sa brda na obalu;

snabdevanje svima borbenim potrebama za vođenje borbe u okruženju, naročito municijom;

prebacivanje pojedinih oruđa s jednog vatrenog položaja na drugi (reaktivnih bacača, pt-topova i slično);

prebacivanje teških ranjenika sa položaja do bolnica na kopnu ili na bolničke brodove;

spasavanje oborenih pilota iz neprijateljeve pozadine i sa mora.

Knjiga je ilustrovana skicama, šemama i velikim brojem fotografija.

I pored izvesnih nedostataka koji su normalni kod prevedenih dela, kao što su jednostranost, propagandistička terminologija i slično, s jedne strane, a s druge, imajući u vidu značaj helikoptera u savremenim uslovima i u budućnosti uopšte, smatramo da će *Nebeska konjica* kao prva knjiga iz ove problematike u nas naići na dobar prijem i probuditi interesovanje naših čitalaca, te na taj način korisno poslužiti našem starešinskom sastavu.

M. S. P.

VOJNI GLASNIK

Br. 9/1964.

Pukovnik Dragić Gajović: *Pomoćnik komandanta za pozadinu u trupnim jedinicama*

Potpukovnik Manojlo Babić: *Utjecaj brzine tenkova na ishod borbe sa pt — sredstvima*

Pukovnik Radovan Krompić: *Utjecaj rušenja na tempo nastupanja*

Kapetan I kl. dr. Stjepan Bunta: *O zbrinjavanju »ranjenika« na taktičkim vežbama*

Potpukovnik Boško Mrda: *O vannastavnoj aktivnosti vojnika*

Potporučnici Novak Milošević i Milisav Korać: *Organizacija dvostranih taktičkih vežbi*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Obuka u savlađivanju vodenih prepreka*

Pukovnik Slavko Stamejčić i vojnik inž. Mihailo Polaček: *Obalski minijturni artiljerijski poligon*

Major Rade Mudrić: *Planiranje materijalnih sredstava za obuku*

Milan Zorić: *Oslobodenje Vrhpolja*

Pukovnik dr. Nikola Babac: *Medicinski aspekti nekih zanimanja*

Potpukovnik Gvozden Vuković: *Mit o munjevatom ratu — »Blickrigu«*

Pored ovoga, u časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija i bibliografija.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 3/1964.

Poručnik b. broda Pančo Kuzevski: *Specifičnosti upotrebe podmornica u uskom moru i priobalnim vodama*

Kapetan b. broda Dušan Miljanić i kapetan fregate Zvonimir Oštrić: *Baltik i neka aktuelna rješenja i iskustva RM u njemu*

Kapetan I kl. Ismet Imamović: *Me-re i sredstva borbe za žilavost podmornice*

Kapetan fregate Nikola Hajdić: *Motivacija u životu i obuci mornara i pitomaca*

Inž. Tihomir Štimac: *Tendencije razvoja i mogućnosti upotrebe savremenih podvodnih šumosmjerača*

Pukovnik Luka Popov: *Dejstvo avijacije u NOR-u*

Eduard Kukoč: *Problemi pomorskog saobraćaja na Svetskoj konferenciji za trgovinu i razvoj*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi rubrike »Iz vojno-pomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, kao i »Vesti i novosti« i »Bibliografiju«.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 1/1964.

Pukovnik Stevo G. Kovačević: *Konsolidovanje vojno-političke situacije u grahovskom kraju (oktobar-novembar 1941)*

Mihailo Rašić: *Hajduk Veljko Petrović*

Pukovnik Savo Popović: *Četrdeset šest godina sovjetskih oružanih snaga*

General-major Branko Perović: *Povodom knjige Dobrosava Milenkovića »Druga srpska armija u prvom balkanskom ratu 1912—1913«*

Potpukovnik Miroslav Stepančić: *Velimir Terzić: »Jugoslavija u aprilskom ratu 1941.«*

Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi bibliografiju jugoslovenske historiografije 1956—1959, članci, kao i bibliografiju strane historiografije o drugom svetskom ratu.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 7/1964.

Kapetan I kl. Boris Ravnahrib: *Grupna tehnologija i njena primena u TRZ*

Kapetan Tomislav Sremčev: *Planiranje remonta u tehničkim jedinicama II stepena*

Potpukovnik Đuro Brkić: *Osvrt na članak »Tipizacija remonta ili integracija remontnih kapaciteta«*

Potpukovnik Milan Zarać i potporučnik Janko Urban: *Remont radio-prijemnika US3S i US4S*

Major Života Sredojević: *Upotreba inženjerskih mašina za utvrđivanje ljudstva i tehnike*

Poručnik Zdravko Ivanović, dipl. inž.: *Košaraste krivine*

Zastavnik Momčilo Jovanović: *Reklamiranje neispravnosti i servisiranje vozila domaće proizvodnje*

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Obrada metala pomoću eksploziva*

Poručnik Hranislav Anđelković, dipl. inž.: *Električni osigurači za telekomunikacione vodove i TT uređaje*

Potpporučnik Petar Škrbina: *Upotreba dimomera*

Kapetan I kl. Jovan Rokanović, dipl. inž.: *Povećanje prohodnosti vozila točkaša*

Vodnik Joveta Lončar: *Uticao viškoziteta ulja na podmazivanje motora*

Potpukovnik Pero Zdjelar: *Suve hemikalije za gašenje požara*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.